

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ KATEDRA

SIGITA GINTILAITĖ

VIEŠOSIOS POLITIKOS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

BENDROJO LAVINIMO ŠVIETIMO PRIEINAMUMAS LIETUVOS
RESPUBLIKOJE: ŠIAULIŲ RAJONO ATVEJO STUDIJA
Magistro baigiamasis darbas

Vadovė: doc. dr. Audronė Janužytė

Vilnius, 2011

**BENDROJO LAVINIMO ŠVIETIMO PRIEINAMUMAS LIETUVOS
RESPUBLIKOJE: ŠIAULIŲ RAJONO ATVEJO STUDIJA**

**Viešosios politikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62602S108**

Vadovė

doc. dr. Audronė Janužytė

2011

Recenzentas

Atliko

VPLmns0-01 gr. mag.

Sigita Gintilaitė

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Bendrojo lavinimo švietimo prieinamumas Lietuvos Respublikoje: Šiaulių rajono atvejo studija“ yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Sigita Gintilaitė

DARBE NAUDOJAMOS SANTRUMPOS

AIKOS – Atvira informavimo, konsultavimo, orientavimo sistema

BVP – Bendrasis vidaus produktas

ES – Europos Sąjunga

ES SF – Europos Sąjungos struktūriniai fondai

IKT – Informacinės komunikacinės technologijos

IT – Informacinės technologijos

ITC – Švietimo informacinių technologijų centras

LR – Lietuvos Respublika

LRV – Lietuvos Respublikos Vyriausybė

SADM – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija

STD – Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės

ŠMM – Švietimo ir mokslo ministerija

TURINYS

DARBE NAUDOJAMOS SANTRUMPOS.....	4
ĮVADAS.....	7
1. ŠVIETIMO PRIEINAMUMO POLITIKOS PAGRINDINĖS NUOSTATOS EUROPOS SAJUNGOJE.....	12
1.1. Švietimo prieinamumo sampratos konceptualizacija ir esminių kriterijų švietimo prieinamumui tirti identifikacija.....	12
1.2. ES pagrindinės gairės dėl švietimo prieinamumo.....	18
1.3. Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politikos esminės nuostatos ..	23
1.4. Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo mokyklų būklės analizė	27
2. BENDROJO LAVINIMO ŠVIETIMO PRIEINAMUMO POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE.....	38
2.1. Seimo, Vyriausybės, Švietimo ir mokslo ministerijos, Šiaulių rajono savivaldybės priimti teisės aktai ir kiti dokumentai, reglamentuojantys bendrojo lavinimo mokyklų tinklą.....	38
2.2. Bendrojo lavinimo mokyklų optimizavimas.....	45
2.3. Savivaldybės veiksmų priemonės dėl švietimo prieinamumo Šiaulių rajone.....	55
2.4. Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų būklės ir švietimo prieinamumo statistinė analizė..	67
2.5. Ekspertų nuomonės dėl bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo įgyvendinimo Šiaulių rajone vertinimas.....	71
IŠVADOS.....	81
REKOMENDACIJOS.....	85
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	86
SANTRAUKA	94
SUMMARY	95
ANOTACIJA/ANNOTATION	96
PRIEDAI.....	97
Pirmas priedas. Ekspertų aprašo lentelė.....	97
Antras priedas. Interviu klausimynas	98

PAVEIKSLAI

Pav. 1. Mokinių, įgijusių pagrindinį išsilavinimą, dalis (proc.), palyginti su visais 16 metų gyventojais.	28
Pav. 2. Mokinių, įgijusių vidurinį išsilavinimą, dalis (proc.), palyginti su visais 18 metų gyventojais.	29
Pav. 3. Mokymosi aprėptis pagal lygmenis 2000–2009 m.	30
Pav. 4. Pagal privalomojo ugdymo programas nesimokančių 7–16 metų vaikų dalis (proc.) 2003–2009 m.	31
Pav. 5. Nelankančių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių iki 16 metų skaičius 2003–2008 m.	31
Pav. 6. Vaikų gimstamumas Šiaulių rajono savivaldybėje 2005–2009 metais.	64
Pav. 7. Gimusių 1998–2002 metais ir atėjusių į I-ąją klasę 2005–2009 metais mokinių santykis.	65
Pav. 8. Mokinių skaičiaus pokyčiai 2003–2010 m.	66
Pav. 9. Pradinių klasių mokinių pasiskirstymas (proc.) pagal mokyklų tipus.	67
Pav. 10. Pagrindinio ugdymo klasių mokinių pasiskirstymas (proc.) pagal mokyklų tipus.	68
Pav. 11. Vidurinio ugdymo klasių mokinių pasiskirstymas (proc.) vidurinėje mokykloje ir gimnazijoje.	68
Pav. 12. Mokinių, išklausių pagrindinio ugdymo programą ir įgijusių pagrindinį išsilavinimą, 2007–2009 metais pokytis.	69
Pav. 13. Mokinių, išklausių vidurinio ugdymo programą ir įgijusių vidurinį išsilavinimą, 2007–2009 metais pokytis.	69

IVADAS

Švietimo prieinamumo principas pasidarė aktualus sparčių technologinių inovacijų ir globalizacijos epochoje. Greitai besikeičiančiame pasaulyje ir augančių reikalavimų akivaizdoje kyla problemų ir iššūkių, susijusių su švietimo prieinamumu, kurių nepajėgia iki galo išspręsti nė viena Europos Sąjungos šalis.¹ Lietuvoje tokie iššūkiai kaip būtinybė „subalansuoti švietimo paslaugų tinklą, kurti mokyklų tipų įvairovę, rūpintis ugdymo metodais, dar ženklėsiu ugdymo turinio pritaikymu vaiko galioms, socialine, psichologine pagalba“ lemia kitų problemų, susijusių su išteklių, žinių ir kokybės klausimais, atsiradimą.² Pastaraisiais metais visos ES narės, skatindamos užimtumo didinimą ir nedarbo mažinimą, pradėjo vykdyti švietimo valdymo decentralizaciją, t. y. siekti, kad bendrojo lavinimo mokyklos taptų valstybės, regiono ir savivaldybės rūpesčiu ir būtų prieinamos kiekvienam mokiniui. Europos Sąjungos Komisijos nuostata teigia, kad švietimo prieinamumas stiprina kiekvienos šalies ar jos regiono intelektinį potencialą ir skatina įsilieti į ekonominio konkurencingumo erdvę ne tik Europos valstybių kontekste, bet ir tarptautiniuose forumuose.³

Lietuvos Respublikoje, remiantis subsidarumo principu, vyksta švietimo valdymo dekoncentracija ir decentralizacija, todėl bendrojo lavinimo mokyklų valdymas iš dalies yra perduotas savivaldybėms.⁴ Jos atsako už jų teritorijoje gyvenančių vaikų registrą, koordinuoja pavaldžių mokyklų komplektavimą ir mokinių srautus. Tuo siekiama užtikrinti švietimo plėtotės efektyvumą ir darną, sustiprinti švietimo prieinamumą ir kokybę savivaldybių teritorijoje.

Darbo aktualumas. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos skelbia, kad pagrindiniai šalies tikslai – „įsitvirtinti Vakarų kultūros ir ūkio erdvėje, plėtoti demokratinę krašto kultūrą, subrandinti solidarią pilietinę visuomenę, stiprinti nacionalinį saugumą, išsaugoti tautinę tapatybę, sukurti ir išplėtoti žiniomis grindžiamą konkurencingą ūkį, užtikrinti žmonių užimtumą, iš esmės sumažinti socialinę atskirtį ir skurdą“.⁵ Viena iš priemonių tikslams pasiekti įvardijama „tęstinė, mokymąsi visą gyvenimą laiduojanti ir prieinama, socialiai teisinga švietimo sistema“.⁶ Tokioje švietimo sistemoje turi būti įdiegta decentralizacija ir atsakingas valdymas, persikirstytos mokyklų, savivaldybių ir valstybės funkcijos, padidinta savivaldybių atsakomybė už švietimo prieinamumą, kuris įgyvendinamas sukuriant efektyvų, prieinamą ir kokybės reikalavimus atitinkantį mokyklų

¹ Kamantauskienė, L. *Perinamumo principo realizavimas aukštajame moksle*, 2008, p. 5.

<<http://tools.laba.lt/marc/fulltext.php?lib=ETD01&sys=000002785>> [žiūrėta 2010-12-17].

² Švietimo ir mokymo sistemos modernizavimas siekiant bendrų ES 2010 metams užsibrėžtų tikslų: Pasirengimas bendrai Europos Komisijos / Tarybos 2006 metų ataskaitai, p. 5.

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/EC_LLL_report_final_lietkalba_red.pdf> [žiūrėta 2010-12-01].

³ Konsultacijos dėl būsimosios 2020 m. Europos Sąjungos strategijos, Briuselis, 2009.

<http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/eu2020/docs/com_2009_647_lt.pdf> [žiūrėta 2011-01-03].

⁴ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, p. 5. <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>> [žiūrėta 2010-11-10].

⁵Ten pat, p. 5.

⁶Ten pat, p. 4.

tinklą.⁷ Nors jau nuo 1999 m. Lietuvoje buvo pradėtos reformos dėl švietimo prieinamumo, rezultatai netenkina iškeltų tikslų: neišplėtota regioninė švietimo politika, nesusieta švietimo pertvarka su kitomis krašto reformomis, neužtikrintos lygios privalomojo mokymosi starto galimybės. Dėl to 2005 m. buvo iškeltas strateginis tikslas – „išplėtoti tęstinę, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančią ir prieinamą, socialiai teisingą švietimo sistemą“.⁸ Buvo nurodyta prioritetinga kryptis – infrastruktūros tobulinimas, t. y. teikiamų švietimo paslaugų tinklo racionalizavimas ir optimizavimas, kuris leistų padaryti mokymąsi prieinamą.⁹

Darbo problema. Atlikti bendrojo lavinimo mokyklų tyrimai rodo, kad Lietuvoje švietimo prieinamumas nėra pakankamai išplėtotas. Švietimo prieinamumo atotrūkio tarp miestų, miestelių ir kaimų mažinimas išlieka svarbiu švietimo politikos uždaviniu. Siekiant jį įgyvendinti, reikia toliau tęsti mokyklų tinklo reorganizavimą ir optimizavimą. Kyla klausimas: ar bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas Lietuvoje netapo tik mokyklų uždarymu, kurio pasekmė yra sumažėjęs švietimo prieinamumas vietos gyventojams? Bendrojo lavinimo švietimo prieinamumas yra mažai tyrinėtas atskiro regiono mokyklų tinklo reorganizavimo ir optimizavimo aspektais, todėl šiuo darbu siekiama atskleisti, kaip Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo tikslai yra įgyvendinami savivaldybės lygmeniu Šiaulių rajone.

Darbo objektas – bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo įgyvendinimas Šiaulių rajone.

Tyrimo dalykas – bendrojo lavinimo mokyklų tinklo reorganizavimas ir optimizavimas savivaldybės lygmeniu Šiaulių rajone.

Darbo tikslas – išnagrinėti Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politiką ir ištirti jos įgyvendinimą savivaldybės lygmeniu Šiaulių rajone, nurodant teigiamus ir neigiamus aspektus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Konceptualizuoti švietimo prieinamumo sampratą ir apibrėžti esminius kriterijus švietimo prieinamumui tirti.
2. Išanalizuoti Europos Sąjungos švietimo prieinamumo politikos esmines gaires.
3. Išnagrinėti bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politikos formavimą ir įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje.
4. Ištirti bendrojo lavinimo mokyklų reorganizavimą ir optimizavimą savivaldybės lygmeniu Šiaulių rajone.
5. Išanalizavus bendrojo lavinimo mokyklų būklės tyrimus mokyklų tinklo optimizavimo aspektu ir atlikus pusiau struktūrinį ekspertų interviu, įvertinti Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo

⁷ Ten pat, p. 5–10.

⁸ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2005, <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10].

⁹ Ten pat.

lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo teigiamus ir neigiamus aspektus.

Darbe keliama **hipotezė**, kad Švietimo ir mokslo ministerija bei vietos savivaldybės, optimizuodamos bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, viena vertus, siekia kiekvienam mokiniui garantuoti kokybišką ir prieinamą išsilavinimą, kita vertus, likviduodamos ir reorganizuodamos bendrojo lavinimo mokyklas, neužtikrina kiekvienam mokiniui prieinamo išsilavinimo vietos lygmeniu ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl dalis mokinių neketina tęsti mokymosi kitose bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo metodai. Rašant magistro darbą naudoti šie tyrimo metodai: 1) aprašomasis-analitinis – siekiant aprašyti ir išanalizuoti Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo mokyklų būklę švietimo prieinamumo aspektu; 2) dokumentų analizės metodas – siekiant išanalizuoti ES ir Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos dokumentus ir statistinius duomenis apie bendrojo lavinimo mokyklų būklę; 3) atvejo studijos metodas – siekiant ištirti bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politikos įgyvendinimą savivaldybės lygmeniu Šiaulių rajone; 4) lyginimo metodas – siekiant palyginti Šiaulių rajono ir kitų šalies savivaldybių bendrojo lavinimo mokyklų būklės duomenis, remiantis bendraisiais švietimo rodikliais; 5) pusiau struktūrinis ekspertų interviu metodas – siekiant išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo teigiamus ir neigiamus aspektus bei patikrinti darbe iškeltą hipotezę.

Šaltiniai ir literatūra. Analizuojant ES pagrindines gaires dėl švietimo prieinamumo buvo remtasi įvairiais dokumentais, kuriuose akcentuojamos mokymosi galimybės jauniems žmonėms, mokymosi visą gyvenimą prieinamumas, judumas ir švietimo kokybės bei veiksmingumo gerinimas.¹⁰

Siekiant išsiaiškinti švietimo prieinamumo strateginius tikslus ir prioritetines kryptis Lietuvos švietimo politikoje, buvo analizuojami įvairūs dokumentai, kuriuose švietimo prieinamumas įvardijamas kaip prioritetinis švietimo politikos siekis ir apibrėžiamas kaip lygios galimybės įgyti bendrąjį lavinimą, o bendrojo lavinimo mokyklų tinklo reorganizavimas ir optimizavimas yra viena iš esminių krypčių, stengiantis priartinti švietimą prie kiekvieno mokinio.¹¹

Nagrinėjant švietimo prieinamumo politikos formavimą ir įgyvendinimą Lietuvoje, buvo analizuojami bendrojo lavinimo mokyklų tinklą reglamentuojantys dokumentai, kuriuose numatoma

¹⁰ Mokymosi visą gyvenimą memorandumas, Briuselis, 2000. <http://www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc> [žiūrėta 2010-11-10]; Bolonijos procesas, <http://www.smm.lt/t_bendradarbiavimas/bolonijos_p.htm> [žiūrėta 2011-05-20]; Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 and 24 March, 2000.

<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm> [žiūrėta 2011-08-15]. Education and Training 2010 the Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms, Brussels, 3 March 2004, <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st06/st06905.en04.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05].

¹¹ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003.

<http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10]; Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2005.

<http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10]; Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=364830> [žiūrėta 2011-10-06].

švietimo prieinamumą didinanti švietimo įstaigų tinklo pertvarka.¹² Be to, buvo analizuojamos Šiaulių rajono savivaldybės veiksmų priemonės formuojant optimalų bendrojo ugdymo įstaigų tinklą, atitinkantį švietimo prieinamumo reikalavimus.¹³ Siekiant išsiaiškinti mokyklų optimizavimo principus, teigiamus ir neigiamus reorganizavimo aspektus, buvo nagrinėjami M. Fullano, M. Wallace ir K. Pocklingtono, V. Želvytės, L. Minkuvienės ir T. Tamošiūno atliktų tyrimų duomenys.¹⁴ Analizuojant Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų būklę, naudotasi Švietimo ir mokslo ministerijos statistiniuose leidiniuose pateiktais švietimo rodikliais.¹⁵ Siekiant atskleisti rajono mokyklų reorganizavimo problemas, buvo skaitomi 2003–2011 m. laikraštyje „Šiaulių kraštas“ publikuoti straipsniai Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos tema.

Analizuojant prioritines švietimo reformų kryptis, remtasi L. Kamantauskienės, D. Bruzgelevičienės ir R. Ališausko darbais.¹⁶ L. Kamantauskienė analizuoja vieną iš objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos kriterijų – perimamumą. D. Bruzgelevičienė nagrinėja švietimo prieinamumą, analizuodama švietimo sistemą darnaus vystymosi kontekste. R. Ališauskas nagrinėja švietimo prieinamumą, aptardamas bendrojo lavinimo mokyklų duomenis.

Konceptualizuojant švietimo prieinamumo sampratą naudotasi L. Jovaišos, R. Laužacko, V. Tūtlio ir kitų autorių studijomis ir moksliniais straipsniais. L. Jovaiša švietimo prieinamumą apibrėžia kaip mokymo institucijų, programų, mokesčių ir nuotolių tinkamumą tam tikro amžiaus, galimybių ir reikmių asmenims.¹⁷ R. Laužackas ir V. Tūtlys prieinamumą identifikuoja kaip daugiafaktorinę objektyvių (geografinis-regioninis, informacinis, teisinis, finansinis, mokymo turinio aktualumas, perimamumas ir atskirties grupės) ir subjektyvių (asmens motyvacija, socialiniai aspektai,

¹² Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24]; Mokyklų tobulinimo programos patvirtinimas, 2002.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=167382&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-23]; Mokyklų, vykdančių formaliojo įvietimo programoas, tinklo kūrimo taisyklės, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=402875&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2011-10-23].

¹³ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrasis planas, 2005.

<[http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/\\$FILE/T_181_priedas.pdf](http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/$FILE/T_181_priedas.pdf)> [žiūrėta 2011-10-24].

¹⁴ Fullan, M. *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press, 2001; Wallace, M., Pocklington, K. *Managing Complex Educational Change – large-scale reorganisation of schools*, London: Routledge Falmer, 2002; Želvytė, V. *Telšių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas*. Magistro darbas, Šiauliai, 2008; Minkuvienė, L., Tamošiūnas, T. *Lietuvos ir Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos aktualijos*, 2005, <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/79/minkuviene-tamosiunas.pdf>> [žiūrėta 2011-10-23].

¹⁵ Lietuvos švietimas skaičiais 2011. Bendrasis ugdymas, 2011.

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/skaiciai_Bendrasis%20ugdymas%202011.pdf> [žiūrėta 2011-11-15]; Švietimas regionuose 2011, 2011.

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

¹⁶ Kamantauskienė, L. *Perimamumo principo realizavimas aukštajame moksle*, 2008.

<<http://tools.laba.lt/marc/fulltext.php?lib=ETD01&sys=000002785>> [žiūrėta 2010-12-17]; Bruzgelevičienė, D. Darnaus vystymosi švietimo ir Lietuvos švietimo reformos idėjų sąsajos, 2006.

<<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/84/bruzgelev7-14.pdf>> [žiūrėta 2011-02-11]; Ališauskas, R. Lietuvos švietimas: sėkmės įrodymų paieškos, *Pedagogika*, 2009, 95.

¹⁷ Jovaiša, L. *Enciklopedinis ekologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.

(ne)palankiai susidėstę mokymosi atžvilgiu) sąlygų visumą.¹⁸ R. Bruzgelevičienė, L. Žalimienė ir R. Lazutka švietimo prieinamumą apibrėžia kaip galimybę mokytis nepaisant asmens pajamų, materialinės padėties, gyvenamosios vietos, sukaupto sociokultūrinio kapitalo.¹⁹ R. Želvys, V. Būdienė ir A. Zabulionis tapatina socialinio teisingumo tikslus su švietimo prieinamumu.²⁰

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, dvi pagrindinės dalys, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas, santraukos ir anotacijos lietuvių ir anglų kalbomis bei priedai.

Pirmoje dalyje konceptualizuojama švietimo prieinamumo sąvoka, identifikuojami kriterijai, kuriais remiantis analizuojama švietimo prieinamumo politika Europos Sąjungoje; nagrinėjama Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo politika, įgyvendinant švietimo prieinamumą, aptariama bendrojo lavinimo mokyklų būklė.

Antroje dalyje analizuojama Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo politika: nagrinėjami LR Seimo, Vyriausybės, Švietimo ir mokslo ministerijos bei Šiaulių rajono savivaldybės teisės aktai ir kiti dokumentai, reglamentuojantys bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, aptariamas mokyklų optimizavimo įgyvendinimas, tiriamos savivaldybės veiksmų priemonės dėl švietimo prieinamumo Šiaulių rajone, vertinamas bendrojo lavinimo švietimo prieinamumas Lietuvos Respublikoje ir Šiaulių rajono savivaldybėje, analizuojant bendrojo lavinimo mokyklų būklės tyrimus ir remiantis ekspertų nuomone, atlikus pusiau struktūrinį interviu.

¹⁸ Laužackas, R., Tūtlys, V. ir kt. Suaugusiųjų mokymosi prieinamumo modeliavimas: subjektyvieji ir objektyvieji veiksniai. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 2003, 6.

¹⁹ Žalimienė, L., Lazutka, R. ir kt. *Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2011; Bruzgelevičienė, R. *Nacionalinės monitoringo sistemos švietimo kokybės rodiklių poreikio tyrimas*, 2001, <www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/poreikiu%20analize.doc> [žiūrėta 2011-0916].

²⁰ Želvys, R., Būdienė, V., Zabulionis, A. *Švietimo politika ir monitoringas*. Vilnius: Garnelis, 2003.

1. ŠVIETIMO PRIEINAMUMO POLITIKOS PAGRINDINĖS NUOSTATOS EUROPOS SAJUNGOJE

1.1. Švietimo prieinamumo sampratos konceptualizacija ir esminių kriterijų švietimo prieinamumui tirti identifikacija

Švietimo prieinamumo terminas tapo svarbus pastaraisiais dešimtmečiais, vykdant švietimo pertvarką Lietuvoje, kuri įtakoja sociokultūrinę, ekonominę, ekologinę, politinę šalies padėtį, raidos tendencijas, kaimyninius santykius, pedagogikos teorijas ir praktikos naujoves. Būtent prieinamumas yra dažnai akcentuojamas svarbiausiuose ne tik švietimą, bet ir ūkį aprėpiančiuose Lietuvos Respublikos ir Europos Sąjungos dokumentuose, išskiriamas politikų ir teoretikų įžvalgose apie demokratiškesnės valstybės potencialą. Tačiau, nors dažnai minimas, terminas nėra aiškiai detalizuojamas ir, dėl to, kyla klausimų, kokio prieinamumo švietime yra siekiama arba kokios yra šio koncepto ribos kalbant apie švietimą.

Švietimo politikos prioritetais yra įvardijami: kokybė, efektyvumas ir socialinis teisingumas. Socialinio teisingumo tikslas – teisingas švietimo sistemos teikiamų paslaugų paskirstymas. Socialinio teisingumo tikslu įvardijamas teiginys ir terminas „lygios galimybės“ dažnai vartojami sinonimiškai. Tačiau užtikrinti visiškai lygias galimybes neįmanoma dėl skirtingas sąlygas suteikiančių mokslo įstaigų ar nevienodo moksleivių gabumo. Dėl to, prasmingiau vartoti švietimo prieinamumo arba vienodų pradinių galimybių terminus. Kita vertus, šios sąvokos taip pat implikuoja visiškai vienodo prieinamumo ar lygiaverčio starto problemą, nes išsilavinusių tėvų vaikų galimybės, šiais požiūriais, yra palankesnės nei mažiau išsilavinusių tėvų vaikų.²¹ Taigi Vakarų Europoje ir Lietuvoje kol kas dar nėra susitarta, kas yra laikoma švietimo sistemos socialiniu teisingumu ir nėra vienintelio sąvokos apibrėžimo.²² Tačiau principai, konstruojant socialinio teisingumo rodiklius švietimo sistemoje, sutampa:

- a) „lygios galimybės – kai dalyvavimas švietimo sistemoje nediskriminuoja asmenų jokia pagrindu (lyties, tautybės, rasės ir t. t.);
- b) prieinamumas – kai asmens ar jo šeimos pajamos, materialinė padėtis, gyvenamoji vieta, sukauptas kultūrinis ar socialinis kapitalas neužkerta kelio dalyvauti pagal sugebėjimus švietimo sistemoje, pavyzdžiui, ar vaikų darželių, vidurinio mokymo įstaigų, ypač gimnazijų tinklo išdėstymas (pasiekimo sąlygos) nesukuria prieinamumo problemų kaimo vaikams, ar paskolų gavimo sąlygos neužkerta kelio į aukštąjį mokslą skurdžiai gyvenantiems ir pan.;

²¹ Želvy, R., Būdienė, V., Zabulionis, A. *Švietimo politika ir ...* p. 59–60.

²² Žalimienė, L., Lazutka, R. ir kt. *Socialinis teisingumas švietime ...* p. 3.

- c) skirtingumą pripažinimas ir pasirinkimo galimybių užtikrinimas – kai sudaromos galimybės realizuoti išskirtinius gabumus, paisoma kultūrinių ir kitokių skirtumų (pasirenkant darželį, mokyklą, mokymo programą ir kt.);
- d) kompensavimas – kai papildomų, didesnių išteklių skyrimas (nelygybė) tam tikroms socialinėms grupėms (neįgaliesiems, negabiems arba labai gabiems) laikomas teisingu, siekiant didinti švietimo paslaugų prieinamumą ir sudaryti galimybes realizuoti išskirtinį potencialą.²³

Vienų teoretikų nuomone, nuosekliai įgyvendinant socialinį teisingumą galima sustiprinti visuomenės vienybę ir susitelkimą ir išlaikyti socialinį ir politinį visuomenės stabilumą.²⁴ Socialinis visuomenės susiskaldymas ir selektyvumas pasireiškia:

1. Privataus sektoriaus, skirto galintiems mokėti už švietimo paslaugas, plėtra;
2. Elitinių valstybinių bendrojo lavinimo mokyklų sistemos atsiradimu;
3. Atskira specialiųjų mokyklų neįgaliesiems sistema;
4. Instituciniu tautinių mažumų vaikų atskyrimu;
5. Profesinio rengimo aklaviete (suteikiamu menku išsilavinimu be galimybių tęsti mokslą žemesnio socioekonominio statuso šeimų vaikams);
6. Nelygiateise moksleivių atranka.²⁵

Šias problemas siūloma spręsti:

1. Centralizuotų švietimo standartų nustatymu;
2. Mokyklų tipų įvairovės mažinimu;
3. Mokymosi programų unifikavimu ir griežtu ugdymo turinio reguliavimu;
4. Bendrojo lavinimo – pagrindinio ir vidurinio – plėtra;
5. „Pakartotinių galimybių“ sistema (jaunimo, suaugusiųjų mokyklos).²⁶

Be to, ekspertų nuomone, sėkmingiau įgyvendinti socialinio teisingumo principą galima:

1. Įvedus visuotinį priešmokyklinį ugdymą, kuriuo sudaromos galimybės tinkamai pasirengti mokyklai nepriklausomai nuo tėvų socioekonominės padėties;
2. Skiriant didelį dėmesį pagrindiniam lavinimui, kuris yra tolesnio mokymosi pagrindas;
3. Kuriant vadinamąsias „pakartotinių galimybių“ mokyklas, kurios suteiktų galimybę mokytis stokojantiems motyvacijos ir tiems, kurie norėtų tęsti kažkada nutrauktą mokymąsi;
4. Aukštasis išsilavinimas neturėtų būti prieinamas tik vidurinės klasės ar pasiturinčių šeimų vaikams;

²³ Ten pat, p. 23, 40.

²⁴ Želvy, R., Būdienė, V., Zabulionis, A. *Švietimo politika ir ...* p. 91–95.

²⁵ Ten pat.

²⁶ Ten pat.

5. Integruojant specialiųjų poreikių, tautinių mažumų ir imigrantų vaikus į bendrojo lavinimo mokyklas.²⁷

Švietimo kokybės rodiklių sistemoje, kurios sukūrimą 2001 m. inicijavo Švietimo ir mokslo ministerija, turinčioje apimti švietimo sąlygas, procesus ir rezultatus nusakančius rodiklius, R. Bruzgelevičienė švietimo prieinamumą priskiria socialiniam-kultūriniam kontekstui. Rodiklis apima:

1. Švietimo sistemos struktūrų ir ugdymo tikslų bei mokymosi poreikių suderinimą, kuris parodo, kaip šalies švietimo sistemos ugdymo tikslus atitinka švietimo struktūra ir mokyklų tipai.

2. Ikimokyklinio ugdymo įstaigose turimų vietų ir ikimokyklinio amžiaus vaikų santykį, įstaigų tinklą, kurių rezultatai rodo, kaip valstybė sudaro sąlygas užtikrinti lygias pradines galimybes mokytis.

3. Priešmokyklinio ugdymo paplitimą, kurio aktualumas tolygus aukščiau minėtajam.

4. Pradinį, pagrindinį, vidurinį išsilavinimą vykdančių mokyklų tinklą, galimybes mokyklinio amžiaus vaikams pasiekti įstaigas. Šis rodiklis rodo, koku laipsniu šalies švietimo sistema realizuoja švietimo prieinamumo principą ir ar racionaliai jo įgyvendinimo siekia. Taip pat diferencijuoja, koku laipsniu strateginės svarbos valstybės uždavinį reguliuoja valstybė, koku – savivaldybių lygmuo.

5. Profesinių mokyklų galimybių priimti mokinius ir stojančiųjų santykį, kuriuo parodoma, ar yra sudarytos galimybės įgyti išsilavinimą arba profesiją visiems to pageidaujantiems asmenims.

6. Aukštesniųjų, aukštųjų universitetinių ir neuniversitetinių studijų programų galimybės priimti studentus ir stojančiųjų santykį. Šiuo rodikliu demonstruojamas valstybės pajėgumas garantuoti asmenims galimybę įgyti aukštąjį išsilavinimą.

7. Valstybės finansuojamose vietose ir savo lėšomis studijuojančių asmenų proporcijas, kurios rodo valstybės sudarytas sąlygas visiems visuomenės sluoksniams įgyti aukštąjį išsilavinimą.

8. Valstybinių aukštųjų mokyklų studijų mokesčių, studijų kreditavimo ir stipendijų sistemą, kuri rodo valstybės sudarytas aukštojo mokslo prieinamumo sąlygas visiems socialiniams sluoksniams.

9. Sąlygas ugdytis specialiųjų poreikių, tarp jų ir gabiesiems vaikams. Rodo, kaip švietimo sistema sudaro sąlygas mokytis specialiųjų poreikių vaikams.

10. Tiltus tarp švietimo pakopų ir institucijų, kurie parodo, kokio lankstumo yra šalies švietimo sistema ir koku laipsniu ji atliepia visuomenės narių norus ir siekį šviestis. Problemiški perėjimų etapai – pradinio/pagrindinio mokymosi, 8 kl./gimnazijos, pagrindinio mokymosi/gimnazijos, pagrindinio mokymosi/profesinio rengimo, profesinio rengimo/bendrojo lavinimo mokyklos.²⁸

Švietimo prieinamumą rodo 1) gyventojų išsilavinimo rodikliai, t. y. gyventojai neįgiję viduriniojo išsilavinimo ir gyventojai pagal įgytą išsilavinimą; 2) dalyvavimo viduriniame mokyje rodikliai, t. y. jaunimo dalis po privalomojo mokymosi laiko tęsiantys mokslus toliau, pagrindinį mokymosi lygmenį baigusiu asmenų dalis, besimokanti bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose; 3)

²⁷ Ten pat.

²⁸ Bruzgelevičienė, R. *Nacionalinės monitoringo sistemos švietimo kokybės rodiklių poreikio tyrimas*, 2001, <www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/poreikiu%20analize.doc> [žiūrėta 2011-0916].

dalyvavimo paviduriniame švietime rodikliai, t. y. šalies gyventojų ir studentų, dalyvaujančių paviduriniame švietime, proporcijos; 4) dalyvavimo specialiame ugdyme rodikliai, t. y. specialiųjų poreikių turinčių vaikų, lankančių ugdymo įstaigas, dalis; 5) vidurinio išsilavinimo įgijimo rodikliai, t. y. moksleiviai įgyjantys vidurinį išsilavinimą, merginų ir vaikų, įgijusių vidurinį išsilavinimą, proporcijos, 22 metų amžiaus žmonės įgiję vidurinį išsilavinimą; 6) aukštesniojo ir aukštojo išsilavinimo įgijimo rodikliai, t. y. jaunų žmonių, įgijusių aukštąjį mokslą, dalis, 35–59 metų amžiaus žmonių, turinčių aukštojo mokslo kvalifikacijas, dalis, moterų ir vyrų, įgijusių aukštojo mokslo kvalifikaciją, santykis.²⁹

Socialinio teisingumo rodiklių sąrašė, suformuotame 2011 m. mokslo studijoje, švietimo prieinamumas priklauso funkcinių-struktūrinių rodiklių sričiai, t. y. laikomasi nuostatos, kad norint suvokti švietimo rezultatų rodiklius nešališkumo požiūriu, svarbus bendro socialinio ir ekonominio konteksto suvokimas, pavyzdžiui, industrializacijos, modernizacijos lygis. Ši sritis išskiriama remiantis funkcionalistine, socialinės-kultūrinės reprodukcijos ir metodologinio individualizmo teorijomis. Pabrėžiama švietimo prieinamumo svarba teritoriniu, ekonominiu, kultūrinio ir socialinio kapitalo aspektais. „Remiantis funkcionalistine paradigma, švietimo sistema negali būti laikoma teisinga, jei priskyrimo veiksniai, susiję su asmens ekonominiu, socialiniu ar jo šeimos narių išsilavinimo statusu koreliuoja su asmens galimybėmis mokytis. Remiantis socialinės-kultūrinės reprodukcijos ir metodologinio individualizmo teorija, nepakankamas asmens ar jo šeimos socialinis ir kultūrinis kapitalas taip pat neturėtų trukdyti dalyvauti švietimo sistemoje“.³⁰ Tad dėl prieinamumo rodiklių svarbos švietimo sistemoje nėra ginčijamasi.

Lietuvos švietimo sistemos socialiniai tikslai aprėpia socialinės nelygybės, atskirtumo bei socialinių įtampų mažinimą per lygaus starto, lygių mokymosi galimybių politikos, visuotinio švietimo prieinamumo politikos ir visą gyvenimą trunkančio mokymosi politikos vykdymą.³¹

Europos Sąjungos dokumentuose daug kalbama apie švietimo prieinamumą, tačiau terminas prieinamumas nėra tiesiogiai apibrėžtas, pavyzdžiui, „Sutartyje Dėl Konstitucijos Europai“ pabrėžiama, kad: „1. Kiekvienas turi teisę į mokslą; profesinis ir tęstinis mokymas turi būti prieinamas visiems. 2. Ši teisė apima galimybę nemokamai įgyti privalomą išsilavinimą. 3. Laisvė steigti demokratiniiais principais grindžiamas mokslo įstaigas ir tėvų teisė užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus turi būti gerbiama pagal jų įgyvendinimą reglamentuojančius nacionalinius įstatymus.“³² Taigi šiame dokumente švietimo prieinamumas yra suprantamas kaip lygios galimybės mokytis: 1) bet kokios tautybės, išsilavinimo,

²⁹ Ten pat.

³⁰ Žalimienė, L, Lazutka, R. ir kt. *Socialinis teisingumas švietime ...* p. 22.

³¹ Bruzgelevičienė, R. *Nacionalinės monitoringo sistemos švietimo kokybės rodiklių poreikio tyrimas*, 2001, <www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/poreikiu%20analize.doc> [žiūrėta 2011-0916].

³² Sutartis dėl Konstitucijos Europai, 2 dalis, 74 str., <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0041:0054:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-03-14].

amžiaus, rasės ar lyties asmenims, 2) nepaisant ankstesnių mokymosi pasiekimų, ar 3) sudėtingų finansinių galimybių. Tuo tarpu, Lietuvos švietimo įstatyme (2011 m.) švietimo prieinamumas pateikiamas kaip lygios mokymosi galimybės, bendrojo išsilavinimo ir pirmosios kvalifikacijos įgijimo garantavimas.³³ Minėtuose, valstybiniame ir ES dokumentuose, įskaitant ŠMM inicijuotas analizes, dėmesys telkiamas teisiniam, teritoriniam-struktūriniam ir finansiniam švietimo prieinamumo kriterijams. Švietimo prieinamumas suvokiamas kaip socialinio teisingumo elementas, priklausantis socialinių-kultūrinių aspektų grupei. Vis dėlto, sąvoka čia nėra plačiai apibrėžta ir detalizuota.

Dažniausiai švietimo prieinamumo termino prasmę ieškoma, kalbant apie profesinį rengimą. Nenuostabu, nes bent jau turinio aspektu bendrasis lavinimas turi būti glaudžiai siejamas su profesiniu rengimu ir atvirkščiai. Pastebima, kad „kur kas plačiau nei anksčiau bendrojo lavinimo mokyklų auklėtiniai supažindinami su socialinėmis, ekonominėmis, teisinėmis darbo problemomis, rinkos principais, šiuolaikinėmis technologijomis ir gamybos kultūros pagrindais. Daug dėmesio skiriama profesiniam moksleivių informavimui, konsultavimui bei orientavimui, kompiuterinio raštingumo puoselėjimui. [...] ribos tarp bendrojo ir profesinio lavinimo dažnai nusitrina.“³⁴ Todėl švietimo prieinamumas tiek bendrajame ugdyme, tiek kvalifikacijos įgijimo etape užima vienodai svarbią vietą. Profesinio rengimo terminų aiškinamajame žodyne mokymosi prieinamumas apibrėžiamas kaip „teisė ir galimybė naudotis švietimo sistemos teikiamomis galimybėmis bei ištekliais. Mokymasis laikomas prieinamu, kai jis atitinka besimokančiojo lūkesčius, individualias ypatybes, turimą išsilavinimą, kai jis nėra per sunkus, per brangus ir t. t.“³⁵

Paprasčiausiai švietimo prieinamumas gali būti suprantamas, kaip mokymo(si) sąlygų, atsižvelgiant į mokinio poreikius ir galimybes, pritaikymą. Tačiau taip apibrėžti švietimo prieinamumą nėra tikslu, nes terminas nevienareikšmis ir sudėtingas, įvairių mokslininkų-edukologų traktuojamas pakankamai skirtingai. Pavyzdžiui, L. Jovaišos teigimu, prieinamumas – „mokymo institucijų, programų, mokesčių, nuotolių tinkamumas tam tikro amžiaus, išsilavinimo, interesų asmenims.“³⁶ Kitais žodžiais tariant, L. Jovaiša išskiria keletą mokymosi galimybę didinančių kriterijų, t. y. mokyklų tipų, ugdymo turinio, mokslo kaštų, mokyklų išsidėstymo pritaikymo įvairių poreikių ir galimybių mokiniams, atsižvelgiant į jų amžių bei išsilavinimą. Taigi jis akcentuoja mokyklų struktūros, mokymo turinio aktualumo, geografinio regioninio ir finansinį švietimo prieinamumo kriterijus, o, taip pat, ir moksleivio motyvaciją, kurią galima vadinti subjektyviąja švietimo prieinamumo sąlyga.³⁷

³³ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395640> žiūrėta [2011-08-15].

³⁴ Jackūnas, Ž. *Lietuvos švietimo kaitos linkmės*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 36.

³⁵ Laužackas, R. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005, p.28.

³⁶ Jovaiša, L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007, p. 230.

³⁷ Ten pat.

R. Laužackas pažymi teisinį ir finansinį kriterijus ir pabrėžia subjektyviąją prieinamumo sąlygą. Naudodamasis „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“ (2000m.), sąvokos „prieinamumas“ lingvistinį aiškinimą R. Laužackas pritaiko mokymosi prieinamumo kontekste. Žodynas konceptą apibrėžia trimis prasmėmis, t. y. įveikiamas; nebrangus ar įperkamas; suprantamas. „*Iveikiamas* galėtų būti aiškinamas kaip mokymosi turinio sudėtingumo kiekvienam besimokančiajam laipsnis, t. y. ar mokymo programos, moduliai ir kt. yra įveikiami, turint galvoje besimokančiųjų intelektualinius gebėjimus. *Nebrangus*, *įperkamas* siejasi su kaina, pinigais. Tai materialinis švietimo aspektas, liečiantis švietimo kaštų klausimą. *Suprantamas* švietimo prieinamumo kontekste implikuoja sistemos aiškumo, skaidrumo aspektą, taip pat pakankamos informacijos apie mokymosi galimybes buvimą. [...] Švietimo prieinamumas – tai nuosaikių kaštų, nuosaikius reikalavimus keliančių, aiškių švietimo galimybių suteikimas visiems visuomenės nariams jų nuolatinio mokymosi procese.“³⁸ Taip pat R. Laužackas, V. Tūtlys ir kiti autoriai švietimo prieinamumą apibrėžia kaip daugiafaktorinę objektyvių ir subjektyvių sąlygų visumą, garantuojančią efektyvų asmenybės mokymąsi ir asmeniškai bei visuomeniškai palankius rezultatus.³⁹ Subjektyvioji švietimo prieinamumo prasmė, pasak R. Laužacko, implikuoja besimokančiojo poziciją.⁴⁰ Subjektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos užtikrina psichologinius arba motyvacinius bei socialinius arba pradinių gebėjimų, kurie sąlygoja tolesnį mokymą(si) ir tobulėjimą, aspektus.⁴¹ Mokytiis žmogus turi būti pasiruošęs psichologiškai. Jis privalo būti motyvuotas mokymuisi ir turėti atitinkamus pradinius įgūdžius naujų žinių įsisavinimui. R. Laužackas išskiria dvi pagrindines mokymosi motyvacijos tyrinėjimo kryptis: behavioristinis aiškinimas ir turinio teorijos. Pagal pirmąją kryptį mokymosi motyvacija vystosi kaip reakcija į vidinį ar išorinį pastiprinimą, kuris įtakoja elgesį mokymosi situacijoje. Turinio teorijos aprašo skirtingas motyvacijos formas, pavyzdžiui, pasiekimų motyvacija, Maslowo poreikių hierarchija. Pastebima, kad subjektyvaus mokymosi prieinamumo problema ryškiausia tarp žemo išsilavinimo grupių, atskirties grupių, įkalinimų ir grįžusių iš įkalinimo įstaigų.⁴²

Remiantis teorine suaugusiųjų švietimo prieinamumo sampratos analize, išskiriami septyni objektyvieji švietimo prieinamumo kriterijai, kurie tiek pat aktualūs kalbant ir apie bendrąjį lavinimą:

1. Teisinį kriterijų apima įvairūs mokymosi prieinamumą reglamentuojantys įstatymai ir teisės aktai, o taip pat ir neformalusis teisės aspektas, t. y. žmogaus teisės į mokymąsi.
2. Geografinis regioninis kriterijus apibūdina mokymosi prieinamumo kokybines ir kiekybines charakteristikas priklausančias nuo mokyklų geografinio išdėstymo. Nors šiuolaikiniame pasaulyje atstumai nėra didelė kliūtis dėl inovacijų ir modernių technologijų plėtros mokslo

³⁸ Laužackas, R. *Profesinio rengimo metodologija: monografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005, p. 136.

³⁹ Laužackas, R., Tūtlys, V. ir kt. *Suaugusiųjų mokymosi prieinamumo ...* p. 23.

⁴⁰ Laužackas, R. *Profesinio rengimo metodologija ...* p. 136.

⁴¹ Kamantauskienė, L. *Perimamumo principo realizavimas ...* p. 28–31.

⁴² Laužackas, R. *Profesinio rengimo metodologija...* p. 138.

sirtyje (distancinis mokymasis), tačiau problemų iškyla skurdą patiriančioms socialinėms grupėms, kurioms dėl lėšų trūkumo vis dar sudėtinga pasiekti net artimiausias mokymo įstaigas.

3. Informacinis prieinamumo kriterijus – tai besimokančiajam sudaryta prieinama informacija apie mokymąsi ir jo suteikiamas galimybes darbo rinkoje, taip pat psichologinė orientacinė parama. Lietuvoje skiriamas dėmesys informacijos apie mokymąsi prieinamumui per įvairias programas, tokias kaip AIKOS ar vykdomas „Atvirų durų dienas“.
4. Finansinis prieinamumo kriterijus apima besimokančiųjų finansines galimybes, o taip pat valstybės ir socialinių partnerių teikiamą finansinę paramą.
5. Mokymo turinio aktualumo kriterijus apibrėžiamas mokymo turinio atitikimu realioms veiklos pasaulio reikalavimams, aiškinamasi jo įtaka mokymosi rezultatams bei besimokančiųjų motyvacijai.
6. Perimamumo kriterijus nusako perėjimą iš vienos mokymąsi teikiančios institucijos ar jos pakopos į kitą.
7. Atskirties grupių kriterijų išreiškia socialinių atskirties grupių mokymosi prieinamumo galimybė ir prieinamumo įtaka socialinei integracijai.⁴³

Prie šių objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos kriterijų sąrašo galima įrašyti ir aštuntąjį, mokyklos struktūros pakeitimo, kriterijų, kuris atspindi mokyklų tipų įvairovę ir neretai įtakoja mokyklų geografinį išdėstymą bei yra minimas valstybiniuose dokumentuose, reglamentuojančiuose švietimo prieinamumą.

Taigi švietimo prieinamumą galima tyrinėti atsižvelgiant į subjektyvias ir objektyvias mokymosi sąlygas, teikiant dėmesį esminiams švietimo prieinamumo kriterijams.

1.2. ES pagrindinės gairės dėl švietimo prieinamumo

Švietimas ES dokumentuose pradedamas fiksuoti tik nuo Maastrichto sutarties, tačiau nepaėjus nei dvidešimčiai metų nuo sutarties įsigaliojimo, visos ES narės pripažįsta, kad švietimas ir mokymas yra vienas svarbiausių veiksnių skatinant ekonomikos augimą, kuriant naujas darbo vietas, sprendžiant iškilusius socialinius, ekonominius, demografinius, aplinkosaugos ir technologinius klausimus. Nors kiekviena šalis narė nustato savo švietimo politiką, stengiamasi įgyvendinti bendrus tikslus Europos lygiu.⁴⁴

⁴³ Ten pat.

⁴⁴ *Pagrindiniai ES dokumentai*, <<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/11/index.php/dokumentai/es-dokumentai/pagrindiniai.html>> [žiūrėta 2011-09-16].

Esminiai ES dokumentai, kuriuose aptariamos švietimo subjektyviosios ir objektyviosios prieinamumo sąlygos yra: „Mokymosi visą gyvenimą memorandumas“, „Lisabonos strategija“, „Kopenhagos deklaracija“ ir „Bolonijos procesas“.

2000 m. „Lisabonos strategijoje“ ir 2005 m. „Lisabonos strategijos peržiūroje“ buvo pabrėžta, kad „žinių ir inovacijų plėtra yra vienas svarbiausių ekonomikos rodiklių augimą skatinančių principų.“⁴⁵ Atsakomybė už aukštus ekonominius, socialinius ir kultūrinius rodiklius atitenka švietimui, dėl to, svarbu didinti jo prieinamumą. „Įgyvendinant Lisabonos strategiją, buvo nustatytas tvirtas Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje pagrindas, grindžiamas bendrais tikslais. Juo visų pirma siekiama taikant atvirąjį koordinavimo metodą remti nacionalinių švietimo ir mokymo sistemų tobulinimą parengiant papildomas priemones ES lygiu, plėtojant tarpusavio mokymąsi ir keičiantis geriausios praktikos pavyzdžiais.“⁴⁶ Dokumente akcentuojamos mokymosi galimybės įvairaus amžiaus tikslinėms žmonių grupėms: jauniems žmonėms, bedarbiams ar prarandantiems darbinį įgūdžius dėl greito ir besikeičiančio veiklos tempo. Tam įgyvendinti skatinama kurti vietinius mokymo centrus, tobulinti informacinių technologijų srityje, skaidrinti kvalifikacijas, didinti investicijas žmogiškiesiems resursams. Iškeliami prioritetai: IT, užsienio kalbos, verslumas. Pabrėžiamas studentų ir mokytojų mobilumo klausimas. Skatinamas mokyklų, profesinio rengimo įstaigų, verslo įstaigų, tyrimo centrų bendradarbiavimas.⁴⁷ Šiuo dokumentu akcentuojama objektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga bei jos teisinis, geografinis regioninis, atskirties grupių, perimamumo, mokymo turinio aktualumo, informacinis ir finansinis kriterijai. Maža to, tarpdalykinių žinių ir kompetencijų sričių plėtimas užtikrina palankią mokymosi motyvaciją, o tai reiškia, jog subjektyvioji švietimo sąlyga taip pat puoselėjama Lisabonos Europos Tarybos išvadose.

2000 m. „Mokymosi visą gyvenimą memorandume“ siekiama užtikrinti mokymosi visą gyvenimą kontinuumą. Dokumente labiau akcentuojamas tęstinis, o ne pirminis profesinis rengimas.⁴⁸ Orientuojamasi tiek į objektyviuosius švietimo prieinamumo kriterijus, tokius kaip perimamumo – siekiama nenutrūkstamo mokslo galimybės; finansinį – skatinama didinti investicijas į žmogiškuosius resursus; teisinį – įgalina mokytis nepaisant bazinių žinių, informacinį – užtikrinti sąlygas tinkamas informacijos sklaidai, geografinį regioninį – remiama iniciatyva sudaryti mokymosi sąlygas, kuo arčiau besimokančiųjų bei į subjektyviuosius – motyvaciją ir gebėjimus, reikalingus tolimesniam mokymuisi.⁴⁹

⁴⁵ Dzemyda, I. Aukštojo mokslo vaidmuo regionų plėtroje: mokslinių tyrimų ir inovacijų politikos įtaka regionų ekonomikai, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2009, nr. 2 (15), p. 49.

⁴⁶ *Pagrindiniai ES dokumentai*, <<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/11/index.php/dokumentai/es-dokumentai/pagrindiniai.html>> [žiūrėta 2011-09-16].

⁴⁷ Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 and 24 March, 2000, <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm> [žiūrėta 2011-08-15].

⁴⁸ Mokymosi visą gyvenimą memorandumas, Briuselis, 2000, <http://www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc> [žiūrėta 2010-11-10].

⁴⁹ Kamantauskienė, L. *Perimamumo principo realizavimas ...* p. 34.

1999 m. „Kopenhagos deklaracijoje“ apibrėžiamas Europos viešųjų bibliotekų vaidmuo informacinėje visuomenėje.⁵⁰ Siekiama sukurti pagrindą profesiniam ir geografiniam mobilumui, išplėsti mokymosi visą gyvenimą prieinamumą.⁵¹ Dokumente akcentuojamas informacinis kriterijus, nes dėka išplėstų interneto tinklų didėja informacijos tiek apie mokslą, tiek apie galimybes darbo rinkoje prieiga. Pabrėžiama bibliotekų reikšmė nepriklausomai nuo finansinių ir fizinių galimybių ar išsilavinimo lygio, dėl to yra užtikrinami finansinis ir atskirties grupių objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos kriterijai, suteikiant nemokamą prieigą prie informacijos didinama motyvacija mokytis ir tobulėti, todėl atsižvelgiama ir į subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą.

1999–2010 m. „Bolonijos procesas“ skirtas aukštojo mokslo prieinamumui didinti.⁵² „Ši programa pabrėžia, jog reikia panaikinti ribas ir barjerus tarp skirtingų aukštojo mokslo sektorių.“⁵³ Akcentuojami: teisinis kriterijus, kuriuo siekiama užtikrinti kokybišką aukštąjį mokslą, nepaisant studento pilietybės, mokymo turinio aktualumo kriterijus, kuris implikuoja mokymo turinio atitikimą darbo rinkai, o mobilumo galimybė skatina studentus tobulėti, dėl to subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga neatsiejama ir nuo šių, proceso metu patvirtintų, dokumentų.

2002 m. Barselonos Europos Vadovų Taryba patvirtino darbo programą „Švietimas ir mokymas 2010“, kuria „įgyvendinant Lisabonos strategiją, pirmą kartą buvo nustatytas tvirtas Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje pagrindas.“⁵⁴ Kituose 2004–2011 m. ES tarpiniuose pranešimuose, darbo programose, sprendimuose, komunikatuose, siekiant įgyvendinti darbo programos „Švietimas ir mokymas 2010“ tikslus, tikimasi užtikrinti švietimo prieinamumą, dažniausiai prioritetinėmis kryptimis įvardijus mokslo finansavimą, mokymosi kontinuumo realizavimą, Europos švietimo ir mokslo sistemą, kuri leistų standartizuoti įgytą kvalifikaciją dėl bendros Europos darbo rinkos plėtros.⁵⁵ Strateginiu švietimo ir mokymo sistemų tikslu pabrėžiama „švietimo ir mokymo

⁵⁰ Kopenhagos deklaracija, 1999, <http://www.lbd.lt/dokumentai/KOPENHAGOS_deklaracija.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

⁵¹ Kamantauskienė, L. *Perimamumo principo realizavimas ...* p. 34.

⁵² Bolonijos procesas, <http://www.smm.lt/t_bendradarbiavimas/bolonijos_p.htm> [žiūrėta 2010-05-20].

⁵³ Kamantauskienė, L. *Perimamumo principo realizavimas ...* p. 34.

⁵⁴ Tarybos išvados 2009 m. gegužės 12 d. dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos („ET 2020“), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-09-16].

⁵⁵ Report from Education Council to the European Council on the Concrete Future Objectives of Education and Training Systems, Brussels, 14 February 2001, <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/future_en.pdf> [žiūrėta 2011-10-05]; Education and Training 2010 the Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms, Brussels, 3 March 2004, <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st06/st06905.en04.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05]; Švietimo ir mokymo modernizavimas: gyvybiškai svarbus gerovės ir socialinės sanglaudos Europoje veiksnys, Briuselis, 2006-03-22, <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/06/st07/st07620.lt06.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05]; Švietimo ir mokymo modernizavimas: gyvybiškai svarbus gerovės ir socialinės sanglaudos Europoje veiksnys, Briuselis, 2006-04-01, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:079:0001:0019:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05]; Tarybos rezoliucija dėl vieno iš svarbiausių Lisabonos strategijos aspektų – Švietimo ir mokymo, 2007-12-12, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:300:0001:0002:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05]; Pavasario Europos Vadovų Tarybai skirtos pagrindinės gairės švietimo/ mokymo ir jaunimo srityse, Briuselis, 2008-02-20, <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/08/st06/st06445.lt08.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05]; Tarybos ir Komisijos parengtas darbo programos „Švietimo ir mokymas 2010“ įgyvendinimo 2008m. pažangos bendros ataskaitos projektas „Mokymasis visą gyvenimą – žinioms, kūrybiškumui ir inovacijoms skatinti“ – Priėmimas, Briuselis, 2008-01-31, <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/natreport08/council_lt.pdf> [žiūrėta 2011-10-05]; Europos

kokybė, pasiekiamumas ir atvirumas platesniam pasauliui“, t. y. švietimo ir mokymo sistemos privalo tapti demokratiškesnės ir priimtinesnės mokiniui, akcentuojamas konsultacijų prieinamumas ir lankstumas, mažamečių mokymas, padedant pagrindus formaliam mokymuisi mokykloje, švietimo sistemos lankstumas, apimantis galimybę kelti ar keisti kvalifikaciją. Siekiama daryti mokymąsi patrauklesnį, skatinant mokymosi motyvą, plečiant mokymosi galimybių įvairovę. Remiama aktyvaus pilietiškumo nuostata, lygios galimybės ir socialinė sanglauda. Pažymima, kad reikia padėti nepalankioje padėtyje esantiems asmenims.⁵⁶ Atkreipiamas dėmesys į anksti mokyklą paliekančius, dar kitaip nubyrančiais vadinamus, mokinius, akcentuojama viduriniojo lavinimo svarba bei pagrindinės kompetencijos.

2008 m. paskelbtas „Atnaujintas Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginis pagrindas“, kuriame siūlomi ilgalaikiai strateginiai uždaviniai ir planuojama veikla iki 2020 m. Pastebėta, kad yra daroma nepakankama pažanga anksti mokyklą paliekančių asmenų skaičiaus mažinime, vidurinį išsilavinimą įgyjančių asmenų didinime.⁵⁷ 2009 m. pavasario Europos Vadovų Tarybai skirtose pagrindinėse gairėse švietimo ir mokymo srityse akcentuojama ekonominė krizė ir dar labiau pabrėžiama socialinės sanglaudos ir aktyvaus pilietiškumo svarba.⁵⁸ 2009 m. ES Taryba patvirtino Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginę programą (ET 2020) ir užsibrėžė: skatinti mokymąsi visą gyvenimą ir judumą, tuo pripažindami perimamumo svarbą, užtikrinant lengvesnį perėjimą iš vieno mokymosi sektoriaus į kitą; gerinti švietimo kokybę bei veiksmingumą, pabrėždami mokymo turinio aktualumą, tobulinant mokymo įstaigų valdymą, skiriant daugiau dėmesio pagrindinių gebėjimų patrauklumo didinimui; skatinti vienodas galimybes, akcentuodami teisinį ir atskirties grupių objektyviojo švietimo prieinamumo kriterijus; stiprinti novatoriškumą, kūrybingumą ir verslumą visuose švietimo ir mokymo lygiuose, kas turėtų prisidėti prie mokinių ir studentų savirealizacijos ir stiprinti motyvą mokslui, tuo pažymima subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga.⁵⁹

2010 m. Tarybos išvadose dėl švietimo ir mokymo socialinio aspekto atkreipiamas dėmesys, kad turi būti skatinama asmens motyvą mokymuisi, mažinama kultūrinė, socialinė ir ekonominė marginalizacija mokyklose, pabrėžiama pagrindinių gebėjimų svarba, nebaigusiuoju mokyklos asmenų

Parlamento ir Tarybos sprendimas dėl Europos kūrybiškumo ir novatoriškumo metų, 2008-12-24, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0115:0117:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].

⁵⁶ Education and Training 2010 the Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms, Brussels, 3 March 2004, <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st06/st06905.en04.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05].

⁵⁷ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui „Atnaujintas Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginis pagrindas“, Briuselis, 2008-12-16, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0865:FIN:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].

⁵⁸ Key Message to the Spring European Council in the Field of Education and Training, Brussels, 2009-02-16, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/106081.pdf> [žiūrėta 2011-10-05].

⁵⁹ Tarybos išvados 2009 m. gegužės 12 d. dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos („ET 2020“), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-09-16].

minimizacija per išankstinio įspėjimo sistemas, plėtojami individualūs poreikiai, stiprinamas bendrųjų kompetencijų įgijimas, siekiama šalinti kliūtis judumui mokymosi srityje.⁶⁰

2010 m. Europos Komisijos komunikate, „Judus jaunimas“ – iniciatyva išlaisvinti jaunimo potencialą, kad Europos Sąjungos ekonomikos augimas būtų pažangus, tvarus ir integracinis, pabrėžiamos anksti iš mokyklos pasitraukiančių asmenų, lankstesnių mokymosi galimybių problemos. Akcentuojamas investicijų švietimui ir mokymui tvarumas bei dydis, skatinamos programos skirtos moksleivių metančių mokyklas prevencijai, siekiama ir toliau vykdyti informacijos švietime plėtrą, didinti profesinio ir aukštojo mokymo patrauklumą ir kokybę.⁶¹

2011 m. buvo patvirtintos Tarybos išvados dėl švietimo ir mokymo vaidmens, įgyvendinant strategiją „Europa 2020“. Dokumente ypač svarbiomis išskiriamos dvi iniciatyvos, kurios pabrėžia jaunimo judumą, kuo siekiama padėti jaunimui pasinaudoti visomis švietimo ir mokymo teikiamomis galimybėmis, mažinant anksti paliekančių mokyklas asmenų skaičių bei gerinant universiteto siūlomų programų kokybę ir „naujų gebėjimų ir darbo vietų kūrimo darbotvarkės“ svarbą, kuria siekiama didinti švietimo tinkamumą, atsižvelgiant į darbo rinką.⁶²

Galima teigti, kad pirmiau minėtuose pagrindiniuose Europos Sąjungos, švietimą akcentuojančiuose, dokumentuose labiau pabrėžiamos subjektyviosios nei objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos, tačiau pastebima, kad pats konceptas „švietimo prieinamumas“ yra retai arba iš viso nevertojamas. Minėtos prieinamumo sąlygos akcentuojamos daugiausia kalbant apie profesinį ir aukštąjį mokslą, jo būtinumą ir tęstinumą, siekiant ekonominių, ekologinių bei socialinių prioritetų, neišskiriant bendrojo lavinimo prioritetų. Kita vertus, nors bendrasis lavinimas nėra išskiriamas, jo svarba nėra kvestionuojama. Bendrojo lavinimo mokyklų dėka, yra suteikiamos pagrindinės žinios, kompetencijos, gebėjimai, formuojamos vertybės reikalingos tolimesniam įgūdžių plėtojimui, šiuolaikiniam nuolat kintančiam pasauliui paruošti.⁶³ Pirminių žinių prieinamumas padeda pagrindą mokymuisi visą gyvenimą, kuris yra akcentuojamas svarbiausiuose ES dokumentuose. Dėka švietimo prieinamumo, mažinama socialinė atskirtis ir ekonominė nelygybė.

⁶⁰ Tarybos išvados dėl švietimo ir mokymo socialinio aspekto, Briuselis, 2010-05-11, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:135:0002:0007:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].

⁶¹ Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui, „Judus jaunimas“ – iniciatyva išlaisvinti jaunimo potencialą, kad Europos Sąjungos augimas būtų pažangus, tvarus ir integracinis, Briuselis, 2010-09-15, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0477:FIN:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].

⁶² Tarybos išvados dėl švietimo ir mokymo vaidmens įgyvendinant strategiją „Europa 2020“, 2011-03-04, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:070:0001:0003:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].

⁶³ European Commission, Education & Training, School education: equipping a new generation, <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc64_en.htm> [žiūrėta 2010-05-22].

1.3. Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politikos esminės nuostatos

Mokykla yra ta vieta, kur jaunuoliai praleidžia mažiausiai dešimt metų. Mokykloje įgyjama pagrindinių žinių, įgūdžių ir sugebėjimų, perimama daug esminių normų, požiūrių bei vertybių, kurios yra išlaikomos visą gyvenimą. Bet kuri bendrojo lavinimo įstaiga papildo svarbiausius tėvų vaidmens aspektus ir padeda asmenims ugdyti talentą bei išnaudoti jų asmeninio tobulėjimo ir gerovės siekimo galimybes. „Geras mokyklinis išsilavinimas, kai asmenys mokomi pilietiškumo, solidarumo ir dalyvaujamosios demokratijos, padeda atviros ir demokratiškos visuomenės pagrindus.“⁶⁴

Lietuvos švietimas perėjo sudėtingą kelią per sąlyginai trumpą laikotarpį, kurio metu teko modeliuoti, kurti naują sistemą, struktūras, strategijas. Švietimo plėtotės tikslų įgyvendinimas neįsivaizduojamas be atitinkančios visuomenės lūkesčius ir poreikius bendrojo lavinimo mokyklos. 1988 m. Lietuvoje buvo paskelbta vidurinės bendrojo lavinimo mokyklos koncepcija, vadinama Tautinės mokyklos koncepcija, kur švietimo sistemos pamatu buvo laikoma tautinė kultūra. 1992 m. paskelbta Lietuvos švietimo koncepcija. „Jose buvo įtvirtintos naujos švietimo vertybinės nuostatos, nauji tikslai, uždaviniai. Švietimas imtas orientuoti į laisvą ir atsakingą asmenį, savarankišką pilietinę visuomenę.“⁶⁵ Nors ir buvo vykdomi struktūriniai švietimo pokyčiai ir teikiama socialinė parama, reforma tik iš dalies padidino švietimo prieinamumą, t. y. buvo sukurta dešimtmetė pagrindinė mokykla, profiliuotas vidurinis ugdymas, kas padėjo švietime išlaikyti vaikus, išplėtotas gimnazijų tinklas, kuris sudarė geresnes sąlygas mokymuisi, dalis vaikų gavo nemokamą maitinimą, buvo vežami į mokyklas. Tačiau problema, kilusi dėl skurdo ir visuomenės išsiskaidymo, pradėta spręsti pavėluotai ir nebuvo iki galo išspręsta.⁶⁶ Todėl pastarųjų dešimtmečių reformos buvo orientuotos į tai, kad pagrindinė mokykla būtų arti namų, nes minėtų mokyklų tinklas švietimo sistemos reformos pradžioje buvo tankus ir ekstensyvus, paveldėtas iš sovietinės sistemos.⁶⁷ Lietuvos švietimo sistemoje buvo siekiama užtikrinti švietimo įstaigų įvairovę, atitinkančią skirtingus mokinių poreikius. Vienas iš tikslų – garantuoti švietimo prieinamumą dėl įvairiausių priežasčių iš nuosekliojo švietimo sistemos iškrentantiems mokiniams.⁶⁸ Keitėsi ir pati švietimo sistemos struktūra. Pateikiamos naujos švietimo vadybos nuostatos. Įtvirtinamas principas – „keisti autoritarinės valstybės hierarchinio pobūdžio

⁶⁴ Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, XXI a. Mokyklos, Briuselis, 2007-07-11, p. 4, <http://ec.europa.eu/education/school21/consultdoc_lt.pdf> [žiūrėta 2011-10-05].

⁶⁵ Kibickienė, I., Tureikytė, D. Mokyklos nelankymo priežastys, mastai ir pasekmių įžvalgos. *Šiuolaikinės mokyklos realijos: sociologinės įžvalgos. Jaunųjų mokslininkų darbai (II)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 11.

⁶⁶ Lietuvos švietimo plėtotės nuostatos. Švietimo gairės. 2003–2012 metai. Projektas. 2003, p. 11, 14. <<http://www.smm.lt/strategija/docs/svietimo.gaires.pdf>> [žiūrėta 2011-09-16].

⁶⁷ Lukoševičiūtė Mašalienė, L. Švietimo reformos eiga ir jos tobulinimas bendrojo lavinimo mokyklose: mokytojų požiūriu, p. 15, <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070816_172752-20246/DS.005.0.02.ETD> [žiūrėta 2010-12-17].

⁶⁸ Ten pat, p. 16.

centralizuotą švietimo valdymo sistemą, demokratiniu švietimo valdymo centralizavimu“.⁶⁹ Kuo valdymas labiau priartėja prie tiesiogiai suinteresuoto asmens, t. y. mokinio, jo tėvų ar globėjų bei mokyklų darbuotojų, tuo aiškesni tampa mokymo(si) prioritetai atliepiantys švietimo prieinamumui.

2000–2006 m. darnaus vystymosi švietimo dokumentuose ir pedagogų rengimo programose buvo išskeltas Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų uždavinys – „talkinti taikios ir darnios Europos kūrimui“.⁷⁰ Galima teigti, kad Lietuva savo švietimo politiką pradėjo derinti su ES švietimo politikos prioritetais. Pagrindinis ES šalių, o taip pat ir Lietuvos švietimo siekis – padidinti piliečiams prieinamumą prie reikiamų žinių ir tikslų. Lietuvoje tai turi užtikrinti švietimas. Šį uždavinį privaloma įgyvendinti, reformuojant sistemą. Tačiau švietimo kaita gali būti sėkminga tik tuomet, jei nuolat bus atsižvelgiama į kitas šalyje vykstančias reformas ir jeigu pastarosios sieks bendrų tikslų ar bent jau paisys švietimo siekių.

Lietuvai tapus Europos Sąjungos nare, švietimo reformos pilnateisiškai orientuojamos į ES švietimo ir mokymo nuostatas, prioritetus ir tikslus, vienas kurių yra užtikrinti švietimo prieinamumą. Todėl 2002 m. Švietimo gairėse ir 2003 m. paskelbtose Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatose, sudarytose atsižvelgiant į 2000 m. Lisabonos išvadas, laiduojama prieinama švietimo sistema. Šiuose dokumentuose atsakomybė už švietimo prieinamumą valstybės lygiu paskirta švietimo ir mokslo ministerijai, o delegavus dalį galių savivaldybėms, sustiprinama pastarųjų atsakomybė už švietimo prieinamumą savivaldybių teritorijoje, t. y. savivaldybė steigia, reorganizuoja, likviduoja ar pertvarko mokyklas, analizuoja švietimo būklę, užtikrina, kad būtų vykdoma valstybės švietimo politika.⁷¹ Savivaldybės lygiu organizuojamos informacijos, psichologinės, socialinės pedagoginės, specialiosios pedagoginės bei medicinos pagalbos teikimas mokiniui, informacijos, kvalifikacinio tobulinimo, konsultacinės ir kitokio pobūdžio pagalbos teikimas mokyklai ir mokytojui. Kiekviena savivaldybė autonomiškai tvarko visų jos teritorijoje gyvenančių vaikų registrą, koordinuoja pavaldžių mokyklų komplektavimą, organizuoja mokinių maitinimą, apgyvendinimą ir specialių poreikių asmenų vežiojimą, kaupia ir skelbia informaciją apie mokyklos veiklą.⁷² Švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos yra reguliuojamos strategijos nuostatose, reglamentuojant 1) bendrojo lavinimo mokyklų struktūrą, t. y. suformuojama trijų pakopų bendrojo ugdymo struktūra, kurią sudaro priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programos, įgyvendinamos pradinėse, pagrindinėse ir vidurinėse mokyklose bei gimnazijose ar jų asocijuotuose dariniuose; 2) geografinį-regioninį prieinamumo kriterijų, t. y. parengiami detalūs švietimo tinklų planai, kuriais siekiama, kad

⁶⁹ Ten pat, p. 18.

⁷⁰ Bruzgelevičienė, D. Darnaus vystymosi švietimo ir Lietuvos švietimo reformos idėjų sąsajos, 2006, p. 7, <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/84/bruzgelev7-14.pdf>> [žiūrėta 2011-02-11].

⁷¹ Lietuvos švietimo plėtotės... p. 91; Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, p. 5, <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10].

⁷² LR Švietimo įstatymas, 2011, 59 str. <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364830> [žiūrėta 2011-05-20].

priešmokyklinį ir pradinį ugdymą teikiančios mokyklos būtų kuo arčiau namų, kelionė į pagrindinę mokyklą netruktų ilgiau kaip pusvalandį, o į vidurinę ar gimnaziją ne ilgiau nei valandą, kiekvienoje seniūnijoje veiktų nuotolinio mokymo centras, o savivaldybėje bendrojo lavinimo mokymo programos teikianti mokykla, taip pat būtų užtikrinamas reorganizuotų, pertvarkant švietimo tinklą, mokyklų mokinių ir toli nuo mokyklos gyvenančių mokinių pavėžėjimas į artimiausią ugdymo įstaigą; 3) informacinį prieinamumo kriterijų, t. y. mokyklose diegiama profesinio konsultavimo ir informavimo sistema, šeimų pedagoginio konsultavimo ir informavimo sistema; 4) teisinį kriterijų, t. y. laiduojamos lygios mokymosi starto galimybės; 5) finansinį kriterijų, t. y. vyrauja principas „pinigai paskui mokinį“; 6) mokymo turinio aktualumo kriterijų, t. y. sukuriama švietimo turinio nuolatinio atnaujinimo sistema, suteikiamos dabarties žmogui reikalingos kompetencijos, skatinamos IT, užsienio kalbų mokymasis, verslumas; 7) perimamumo kriterijų, t. y. sukuriama lanksti ir atvira švietimo struktūra, padidinamas mokinių mobilumas renkantis įvairių mokyklų tipus ir programas; 8) atskirties grupių kriterijų, t. y. ima veikti vaikams skirtos pedagoginės ir socialinės programos, kuriami dienos centrai, teikiama kryptinga pedagoginė, kultūrinė parama socialinės rizikos šeimoms. Subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga, skatinant mokinių motyvaciją mokytis, užtikrinama bendra psichologine mokinių pagalba, informavimu, naujų technologijų diegimu, mokymosi turinio atnaujinimu ir individualizavimu, kas leidžia asmenims realizuoti save, tobulėti ir siekti gilesnių žinių.⁷³

2005 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoje „Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programoje“, skirtoje išryškinti tolesnes švietimo reformos strategines kryptis, teigiama, jog „Lietuvos švietimo sistema tapo lankstesnė ir atviresnė: atsirado naujų mokyklų tipų (gimnazijos, jaunimo mokyklos, mokyklos-darželiai, kolegijos ir kt.), iki dešimtosios klasės pratęsta pagrindinio išsilavinimo programa, įvestas profilinis mokymasis, pradėta plėtoti mokyklų savivalda“.⁷⁴ Pagerėjo teikiamo išsilavinimo kokybė, tačiau tik atskirais aspektais: atnaujintas ugdymo turinys, įvesti nauji mokymo dalykai, numatytos ugdymo individualizavimo galimybės, įvykdyta egzaminų reforma. Visa tai gerino mokymo turinio aktualumo ir perimamumo kriterijus. Ir nors švietimo prieinamumas buvo pradėtas vykdyti: pagrindinio ugdymo iki dešimtosios klasės programa ir jaunimo mokyklos sulaikė dalį per anksti nutraukti mokymąsi ketinusio jaunimo, atsirado privačių mokyklų, tačiau švietimo reformos rezultatai netenkino iškeltų tikslų: neišplėtotos mokyklų savivalda ir regioninė švietimo politika, nebuvo sąsajų su kitomis krašto reformomis, nelygios privalomojo mokymosi starto galimybės, kas kai kurių mokslininkų tiesiogiai siejama su švietimo prieinamumu, laikant abi sąvokas sinonimais, strigo finansavimas, vėlavo tinklo reforma, t. y. nebuvo užtikrintas regioninis geografinis prieinamumo kriterijus, silpnos švietimo sistemos tarpusavio

⁷³ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003,

<http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10].

⁷⁴ Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2005, <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10].

jungtys, dėl ko nebuvo pakankamai užtikrintas perimamumo kriterijus, per mažai įtraukta visuomenė. Dėl šių priežasčių buvo iškelti strateginiai tikslai: „išplėtoti tęstinę, mokymąsi visą gyvenimą laiduojančią ir prieinamą, socialiai teisingą švietimo sistemą“.⁷⁵ Buvo nurodytos penkios prioritetinės kryptys: valdymo tobulinimas, kai pabrėžiama atsakomybė ir atskaitomybė, infrastruktūros tobulinimas, kuriuo „bus racionalizuotas teikiamų švietimo paslaugų tinklas, išplėtos naujos švietimo paslaugos ir švietimo sistemos jungtys“, paramos tobulinimas – orientuojamasi į socialinį teisingumą, turinio tobulinimas – labiau individualizuojamas mokymosi planas ir personalo tobulinimas – sukonkretinti reikalavimai pedagogams. Visi šie kriterijai padarytų mokymąsi labiau prieinamą.⁷⁶

Švietimo įstatyme švietimo prieinamumas yra suvokiamas kaip lygios galimybės.⁷⁷ Teisės aktas įtvirtina teisinį švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos kriterijų, kur akcentuojama kiekvieno LR piliečio ar nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenančio užsieniečio teisė įgyti išsilavinimą, Valstybė imasi priemonių, kad kiekvienas vaikas mokytųsi pagal pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas, mokinys nutraukęs mokslą, gali jį pratęsti toje ar kitoje mokykloje teisės aktų nustatyta tvarka, o mokinys, įgijęs pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą ir pageidaujantis geriau pasiruošti mokytis toliau, gali mokytis pageidaujamų bendrojo ugdymo dalykų ir pasitikrinti pasiekimus Švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka. Taip pat Lietuvos Respublikos piliečiams suteikiama teisė mokytis kitose užsienio valstybėse.⁷⁸ Informacinis švietimo prieinamumo kriterijus švietimo įstatyme pažymimas 2 skirsnyje: 18 straipsnyje teigiama, kad švietimo informacinės pagalbos paskirtis yra padėti asmenims gauti informaciją apie švietimą, jo kokybę, išsilavinimo paklausą darbo rinkoje, 19 straipsnyje įtvirtinama psichologinė pagalba, kuria siekiama padėti mokiniams atgauti dvasinę darną, gebėjimą gyventi ir mokytis, o taip pat ir socialinė pedagoginė pagalba apibrėžta 20 straipsnyje kaip pagalba tėvams, kad būtų įgyvendinta vaiko teisė į mokslą. Dar daugiau informavimui apie švietimą dėmesio skiriama 3 sk. 26 straipsnyje, kur įvardijama informavimo apie švietimą paskirtis, t. y. teikti asmeniui informaciją, kuri padėtų pasirinkti jo interesus, polinkius, gebėjimus atitinkantį švietimą ir jo teikėją. Be to, mokykla, neužtikrinusi psichologinės ar socialinės pedagoginės pagalbos mokiniui, siūlo jam mokytis kitoje mokykloje.⁷⁹ Mokymo turinio aktualumo kriterijus žymimas mokinio galimybe pasirinkti švietimo programas pagal individualius gebėjimus ar polinkius, mokinys taip pat renkasi švietimo programą vykdančią mokyklą, mokymosi formą, ugdymo turinys turi atitikti besikeičiančius šalies socialius ir kultūrinius poreikius. Struktūrinis, geografinis-regioninis švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos kriterijai švietimo įstatyme pabrėžiami švietimo teikėjų tinklo reglamentavimu. Švietimo teikėjų tinklas kuriamas plėtojant švietimo programų įvairovę,

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, 1sk. 5str.

<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364830> [žiūrėta 2011-10-06].

⁷⁸ Ten pat, 3 sk. 24 str.

⁷⁹ Ten pat, 3 sk. 29 str.

koordinuojant švietimo programas ir pertvarkant mokyklas bei atliekant jų struktūros pertvarką. Bendrojo lavinimo mokyklų tinklo kūrimo turi dalyvauti gyventojai ar jų grupės, kad būtų apgintas viešas interesus, savivaldybėje turi būti užtikrinamas optimalus bendrojo lavinimo mokyklų tinklas.⁸⁰ Atsižvelgiant į tai, jog yra mokinių, kuriuos gyvenant kaime ar miestelyje nuo artimiausios mokyklos skiria 3 kilometrai ir daugiau, Lietuvos Respublika užtikrina tokių asmenų pavėžėjimą, o kitiems taikomos transporto lengvatos.⁸¹ Atskirties grupių kriterijus įgyvendinamas socialinę atskirtį patiriantiems asmenims teikiant socialines paslaugas ir švietimo pagalbą.⁸² Finansinis kriterijus yra įtvirtintas septintuoju švietimo įstatymo skirsniu, kuriuo lėšos švietimui numatomos iš valstybės biudžeto ir savivaldybės biudžeto asignavimų bei kitų lėšų.⁸³ Švietimo įstatyme garantuojamas mokslo tęstinumas, t. y. švietimo sistema yra lanksti, atvira, institucijos sąveikauja tarpusavyje ir sudaro sąlygas mokymuisi visą gyvenimą. Ši sąlyga akcentuoja perimamumo principą švietimo sistemoje.⁸⁴

Subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga bendrajame lavinime pasiekama mokiniams užtikrinant visapusišką psichologinę, socialinę pedagoginę pagalbą, orientuojantis į mokymąsi visą gyvenimą per lankstų ugdymo turinį ir jo atitikimą sociokultūrinei šalies situacijai. Galima daryti prielaidą, kad visi objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos kriterijai įtakoja (ne)palankias subjektyviasias švietimo prieinamumo sąlygas. Dar daugiau, žmogaus prigimtines teises suteikia galimybę mokytis ir bet kuris demokratinės valstybės dokumentas ar teisės aktas objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos teisinį kriterijų tik patvirtina ir dar labiau įgalina. Taip pat, žinant, kad Lietuvos Respublikoje mokslas pagal LR Konstituciją yra privalomas asmenims iki 16 metų, visas išlaidas dengia valstybė, o švietimo įstatyme šis principas dar labiau pabrėžiamas bendrojo išsilavinimo garantu, minimu švietimo sistemos principuose bei reglamentuojant švietimo finansavimą.⁸⁵ Taigi, viena vertus, čia finansinis objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos kriterijus iš dalies netenka reikšmės, kadangi bendrasis lavinimas Lietuvos Respublikoje yra nemokamas, kita vertus, klausimas iškyla, kaip yra panaudojamos švietimui skirtos lėšos.

1.4. Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo mokyklų būklės analizė

Bendrasis lavinimas yra svarbi socializacijos dalis. Jo dėka formuojami pagrindiniai darbiniai, socialiniai, mokymosi ir kiti gebėjimai neatsiejami tolesniame žmogaus gyvenime. Siekiant įgyti profesiją ir gauti pajamų pragyvenimui, nepaprastai svarbu įgyti pagrindinį išsilavinimą, kuris

⁸⁰ Ten pat, 3 sk. 28 str.

⁸¹ Ten pat, 3 sk. 36 str.

⁸² Ten pat, 3 sk. 33 str.

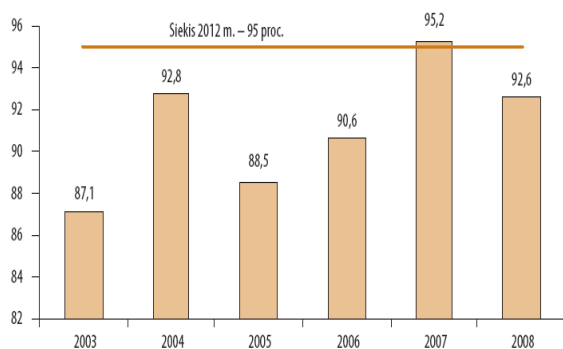
⁸³ Ten pat, 7 sk. 65 str.

⁸⁴ Ten pat, 1 sk. 5 str.

⁸⁵ LR Konstitucija, 3 sk., 41 str., <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [žiūrėta 2011-05-20]; LR Švietimo įstatymas... 1 sk. 5 str., 7sk.

Lietuvoje yra privalomas, tačiau pageidaujama baigti visą vidurinio lavinimo ciklą, nes ankstyvas iškritimas iš švietimo sistemos užkerta kelią tolesnei profesinei karjerai. Ankstyvo iškritimo iš švietimo sistemos (16–18 m. asmenų) priežastimis įvardijamos: bloga materialinė šeimos padėtis, gyvenamosios vietos ypatumai, žema asmens motyvacija įgyti aukštesnį išsilavinimą. „Jeigu 16–18 metų vaikas yra priverstas eiti į profesinę mokyklą dėl to, kad jam sunku mokytis ar dėl šeimos materialinės padėties, mokyklos teritorinio nepasiekiamumo, tai gali būti vertinama kaip socialiai neteisinga. [...] Todėl teisingumo prasme yra labai pageidautinas ir pateisinamas vaikų iš nepasiturinčių šeimų nemokamas maitinimas, aprūpinimas mokslui reikalingomis prekėmis ar kita tikslinė parama, kad vaikas galėtų įgyti vidurinį išsilavinimą.“⁸⁶ Taip pat vaiko motyvacijai mokytis įtakos turi šeimos socialinis, kultūrinis kapitalas (pavyzdžiui, tėvų išsilavinimas, socialinis aktyvumas, socialinių ryšių tinklas ir pan.). Dėl to, įžvelgiamas poreikis tokių šeimų vaikams suteikti papildomų garantijų, pavyzdžiui, lankyti nemokamus būrelius, plėtoti savo gabumus meno mokyklose, kaip to pasekmė, „stiprėtų vaikų iš neturtingų šeimų kultūrinis kapitalas, plėstųsi socialinių ryšių tinklas, o tai savo ruožtu turės įtakos formuojantis aukštesnėms vaiko aspiracijoms įgyti aukštesnį išsilavinimą (pavyzdžiui, baigti vidurinę mokyklą, stoti į gimnaziją).“⁸⁷

Švietimo būklę atspindintys duomenys rodo, kad 2009 m. įgijusiųjų vidurinį išsilavinimą (visų tipų mokyklose) skaičius buvo didžiausias per pastarąjį dešimtmetį – 46,5 tūkst., 2003–2008 m. mokinių, įgijusių pagrindinį ir vidurinį išsilavinimą, dalis augo ir 2008 m. siekė 92,6 proc. (pagrindinis išsilavinimas) ir 82,1 proc. (vidurinis išsilavinimas, žr. Pav. 1–2). Strategijoje iškeltas tikslas – 95 proc.⁸⁸. Prognozuojama, kad 2020 m. Europoje vidurinio išsilavinimo įgijimo lygis sieks 85 proc., o Lietuvoje tiek pasiekta 2004-aisiais. Teigiama, kad „Lietuvos švietimas yra nutolęs nuo vidutinės ES šalių padėties į geresnę pusę penkiolikos metų laikotarpiu.“⁸⁹

Pav. 1. Mokinių, įgijusių pagrindinį išsilavinimą, dalis (proc.), palyginti su visais 16 metų gyventojais.

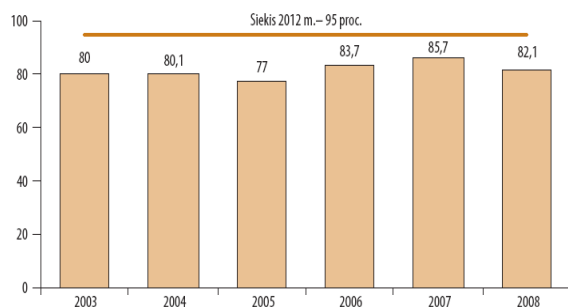
⁸⁶ Žalimienė, L, Lazutka, R. ir kt. *Socialinis teisingumas švietime ...* p. 41.

⁸⁷ Ten pat, p. 42.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, p. 92, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

⁸⁹ Ališauskas, R. Lietuvos švietimas: sėkmės įrodymų paieškos, *Pedagogika*, 2009, 95, p. 16.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, p. 10, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

Pav. 2. Mokinių, įgijusių vidurinį išsilavinimą, dalis (proc.), palyginti su visais 18 metų gyventojais.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, p. 11, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

Pagal 2009–2010 m. duomenis, 2010 m. pagrindinio išsilavinimo pažymėjimą gavo 42404 10 klasės arba II gimnazijos klasės mokiniai ir tai sudarė 94,7 proc. mokinių, įgijusių pagrindinį išsilavinimą. 2010 m. vidurinio išsilavinimo pažymėjimą gavo 36740 12 klasės arba IV gimnazijos klasės mokinių ir tai sudarė 96,8 proc. moksleivių, įgijusių vidurinį išsilavinimą.⁹⁰

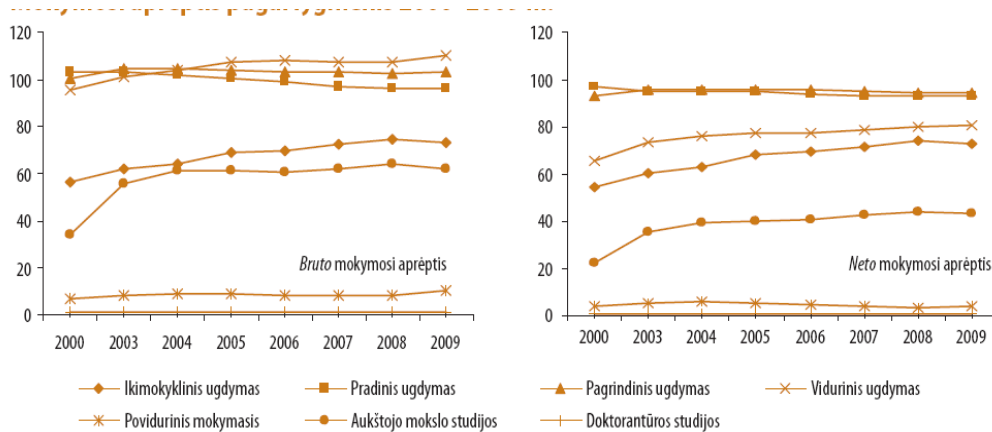
Įvairiuose dokumentuose dažnai minima problema – anksti iš švietimo pasitraukiantys vaikai. Jaunuolių nesimokymas yra dar vienas įrodymas, jog švietimo sistema nesugeba pilnai užtikrinti švietimo prieinamumo principo. Nesimokymo problema siejama ne tik su mokymosi sunkumais ar motyvacijos trūkumu, bet ir skurdu, žema šeimos socialine padėtimi.⁹¹ 2009 m. 7–16 metų vaikų, nelankančių mokyklos, skaičius siekė 15 924. Tai sudarė 4,1 proc. visų to amžiaus privalančių mokytis mokykloje vaikų. Dažniausiai mokyklos nelankė 7–16 metų miesto mokiniai. 61 proc. šių mokinių sudarė 11–16 metų vaikai. Anksti pasitraukiančiųjų iš švietimo sistemos – vidurinio išsilavinimo neįgijusių ir nesimokančių 18–24 metų jaunuolių – dalis nuo 2003 m. mažėjo ir 2008 m. siekė 7,4 proc. Strategijos 2012 m. siekinys – 9 proc., o Europos Sąjungos 2008 m. rodiklio reikšmė – 14,9 proc.⁹²

2003–2009 m. pagrindinio, vidurinio ugdymo lygmenų mokymosi aprėptis išaugo, tuo tarpu pradinio ugdymo lygmens – mažėjo (žr. Pav. 3).

⁹⁰ Lietuvos švietimas skaičiais 2011. Bendrasis ugdymas, 2011, p. 36, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/skaiciai_Bendrasis%20ugdymas%202011.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

⁹¹ Kibickienė, I., Tureikytė, D. Mokyklos nelankymo priežastys ... p. 14-15.

⁹² Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010... p. 11.

Pav. 3. Mokymosi aprėptis pagal lygmenis 2000–2009 m.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, p. 20, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

Duomenys rodo, kad kasmet mažėja pradinių klasių mokinių 2004–2005 m. pradinėje mokykloje mokėsi 25254 mokiniai, o 2010–2011 m. – 19193 mokiniai, iš to seka tuštėjančios mokyklų klasės.⁹³ Neefektyvus ir neracionalus pustuščių pastatų naudojimas ir priežiūra didina biudžeto išlaidas, dėl to būtinas mokyklų tinklo reorganizavimas, t. y. tiek struktūrinių, tiek geografinių regioninių švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos kriterijų realizavimas.

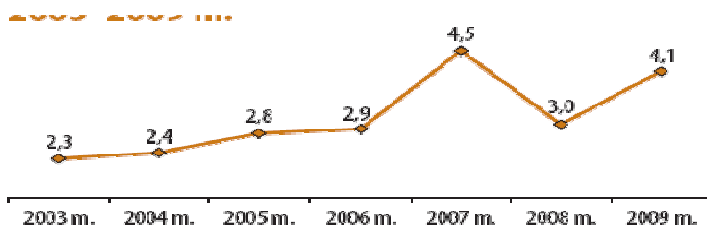
Lietuvoje dar nėra sukurtos vaikų grąžinimo į mokyklą sistemos. 2005 m. pradėtas įgyvendinti ES lėšomis finansuojamas projektas „Iškritusių iš mokyklos mokinių grąžinimas“, kurio tikslas – grąžinti į bendrojo lavinimo sistemą nubyrančius iš mokyklos mokinius, didinant pedagoginės psichologinės pagalbos prieinamumą, veiksmingumą ir kokybę, tobulinant pedagoginių psichologinių tarnybų specialistų profesinę kvalifikaciją, stiprinant šių tarnybų metodinę bazę, t. y. stengiamasi užtikrinti subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą. Buvo sukurtas iškritusių iš bendrojo lavinimo mokyklų vaikų grąžinimo ir iškritimo iš mokyklos prevencijos modelis, jo įgyvendinimo rekomendacijos.⁹⁴

2009 m. užfiksuota 7–16 metų 15 924 šalies mokyklose nesimokantys vaikai: 6889 emigravę iš šalies, tačiau išvykimo oficialiai nedeclaravę, 239 vaikai mokyklos nelankė dėl socialinių, psichologinių ar kitų priežasčių, kurios vėl gi tiesiogiai susijusios su subjektyviąja švietimo prieinamumo sąlyga, o 8796 vaikų nesimokymo priežastys yra tiriamos.⁹⁵

⁹³ Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 17.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010... p. 21.

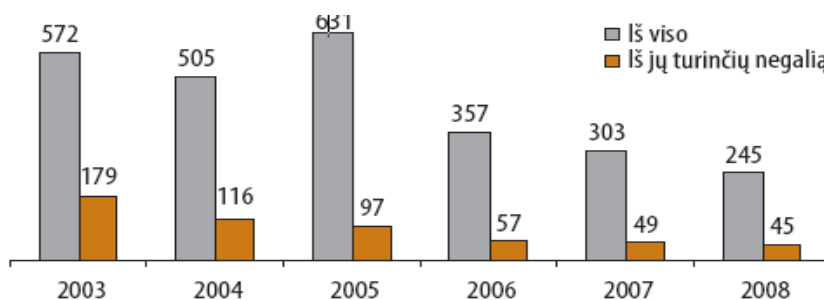
⁹⁵ Ten pat, p. 22.

Pav. 4. Pagal privalomojo ugdymo programas nesimokančių 7–16 metų vaikų dalis (proc.) 2003–2009 m.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, p. 22, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

Per 2003–2009 m. 7–16 metų vaikų, nesimokančių pagal privalomojo ugdymo programas, dalis išaugo 1,8 procentinio punkto, o 2009 m. nesimokančių 7–16 metų vaikų dalis siekė 4,1 proc. (žr. Pav. 4–5). 2010 m. duomenimis pagal privalomojo ugdymo programas nesimokančių vaikų dalis siekė 3,5 proc., t. y. 0,6 proc. mažiau nei 2009 m.⁹⁶ Nesimokančių vaikų skaičius savivaldybėse yra nevienodas. 2008 m. šalyje buvo 245 mokyklos nelankantys mokiniai, iš kurių 45 turintys sunkią negalią. Pusė mokyklos nelankančių mokinių – praradę mokymosi motyvą ir nebenorintys mokytis vaikai, ketvirtadalis – gyvenantys socialinės rizikos šeimose, neprižiūrimi ir valkataujantys, likusi dalis mokyklos nelankė dėl kitų priežasčių.⁹⁷ Pakeitus nelankančių mokyklos mokinių apskaitos tvarką, 2009 m. mokyklos nelankė – 15924.⁹⁸ Galima daryti išvadą, kad mokyklos nelankymo priežastys yra subjektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos, įtakotos daugiausia sociokultūrinės mokinių šeimų padėties.

Pav. 5. Nelankančių bendrojo lavinimo mokyklų mokinių iki 16 metų skaičius 2003–2008 m.

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, p. 23, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].

Leidimas apsigyventi migrantams Lietuvoje dažniausiai išduodamas dėl šeimų susijungimo, daliai asmenų suteikiama tarptautinė apsauga. Lietuvos valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo

⁹⁶ Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 13.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010 ... p. 23.

⁹⁸ Ten pat, p. 11.

mokyklose migrantų mokosi apie 0,2 proc. visų mokinių, beveik šeštadalis jų yra atvykę iš Europos Sąjungos. Dauguma besimokančiųjų turi nuolatinio gyventojų statusą, apie trečdalis užsieniečių turi teisę tik mokytis. 2009 m. vidaus ir tarptautinės migracijos santykis šalyje buvo neigiamas: mieste neigiama migracija beveik trigubai didesnė negu kaime. Ypač daug gyventojų 2009 metais paliko Kauno miestą, daug – Klaipėdos, Šiaulių, Alytaus miestus. Kraustomasi į pajūrio miestus ir didžiųjų miestų priemiesčius. Daugiausiai naujų gyventojų atvyko į Kauno rajoną. Tai gali įtakoti mokyklų tinklą, t. y. geografinį regioninį švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos kriterijų – vienose savivaldybėse mokyklos gali tuštėti, vietoj to, jos gali būti steigiamos aplink didžiuosius miestus.⁹⁹

„EUROSTAT duomenimis, mokymosi visą gyvenimą lygio rodiklis Lietuvoje yra žemesnis negu ES vidurkis. Tai iššūkis tolesnei švietimo pertvarkai. Prieinamumo idealų kontekste galima kelti hipotezę, kad viena iš šios padėties priežasčių yra ta, jog Lietuva iš esmės neturi mokymosi visą gyvenimą mokyklos bei kitos vertingos praktikos. Jaunimui skirtos bendrojo lavinimo mokyklos šiek tiek pritraukia ir suaugusiuosius, bet iš esmės tai vaikams ir jaunimui skirta mokykla.“¹⁰⁰ 2009–2010 m. pradžioje Lietuvoje pagal bendrojo ugdymo programas mokėsi 15046 suaugusieji, kurie sudarė 3,3 proc. visų mokinių. Palyginti su praėjusiais mokslo metais, 2009–2010 m. pradžioje sumažėjo mokinių, besimokančių pagal suaugusiųjų pagrindinio ugdymo, bet padaugėjo besimokančių pagal suaugusiųjų vidurinio ugdymo programas. Pagal suaugusiųjų pradinio ugdymo programas mokėsi 24 mokiniai. 2009–2010 m. pradžioje 33-ose suaugusiųjų mokyklose (suaugusiųjų vidurinėse mokyklose, jaunimo ir suaugusiųjų mokyklose bei mokymo centruose) pagal formaliojo švietimo programas mokėsi 11895 mokiniai. Jie sudarė apie 2,6 proc. visų bendrojo lavinimo mokyklų mokinių.¹⁰¹ 2010–2011 m. suaugusiųjų mokyklose mokėsi 10833 moksleiviai.¹⁰² Nuo 2005 m. mokinių skaičius suaugusiųjų mokyklose mažėja. 2010 m. šalyje veikė 103 įstaigos, užsiimančios formalioju ar neformalioju suaugusiųjų mokymu tarp kurių buvo ir jaunimo bei vidurinės mokyklos, pagrindinės mokyklos, gimnazijos ir kt., kurios veikė 42 savivaldybėse. Pastebima, kad šio tipo mokymo įstaigų daugiau yra miestuose iš jų daugiausia – sostinėje. Tik 6 įstaigos yra rajonuose (Vilniaus, Kauno, Švenčionių, Trakų, Klaipėdos). Kaimo vietovėse suaugusiųjų mokymo paskirties mokyklų nėra. 18-koje savivaldybių formalioju ar neformalioju suaugusiųjų švietimu užsiimančių mokyklų iš viso nėra. Suaugusiųjų mokymosi poreikius gali tenkinti didžiuosiuose miestuose esančios mokymo įstaigos, tačiau tokiu atveju besimokantieji turėtų važinėti mokytis, o tai neskatina mokymosi motyvacijos. Padėtį galėtų pagerinti ne tik mokyklų steigimas, bet ir įvairūs kursai, taip pat ir nuotoliniai, esamose įstaigose (mokyklose, savivaldybėse, seniūnijose).¹⁰³

⁹⁹ Ten pat, p. 31.

¹⁰⁰ Ališauskas, R. Lietuvos švietimas: sėkmės ... p. 17.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010 ... p. 53.

¹⁰² Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 17.

¹⁰³ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010 ... p. 53.

Mokinių pasiekimų rezultatai labai susiję su objektyviosiomis švietimo prieinamumo sąlygomis. Mokymo turinio aktualumas, geografinis regioninis ir struktūros kriterijai gali būti užtikrinti tik pakankamai užpildytoje mokykloje, kur yra atliepiama į individualius asmens mokymosi poreikius. 2008 m. yra pastebimi reikšmingi mokinių pasiekimų skirtumai pagal vietovės, kurioje yra mokykla, urbanizacijos lygmenį ir mokyklos tipą. Rezultatų skirtumai tarp skirtingų mokyklų tipų yra didesni nei skirtumai pagal vietovės urbanizacijos lygmenį, ypač aukštesniųjų klasių. 2008 m. aukščiausi pasiekimai buvo mokinių, besimokančių didmiesčių mokyklose, žemiausi – kaimo ar miestelio mokyklose. Tuo tarpu, pagal mokyklos tipą, aukščiausi pasiekimai buvo mokinių, kurie mokėsi gimnazijos klases turinčiose mokyklose, žemiausi – pagrindinėse mokyklose.¹⁰⁴ Tai gali būti prielaida, jog objektyviosios švietimo sąlygos kriterijai turi įtakos mokinių motyvacijai mokytis, t. y. didina subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą.

Dar labiau į švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos mokymosi turinio aktualumo kriterijų atsižvelgiama, kuriant ugdymo turinio strategiją. Pripažįstama, kad ugdymo turinys nuolat kinta. Vis labiau pabrėžiami dalykų programų ryšiai su socialine ir mokinių gyvenimo aplinka, iškeliami IKT taikymo svarba, išskirta nauja bendrųjų kompetencijų ir gyvenimo įgūdžių ugdymo sritis. Šiuo metu baigiamos atnaujinti vidurinio ugdymo bendrosios programos, kurios orientuojamos į mokinių kompetencijų ugdymą: komunikavimo gimtąja kalba kompetencijas, matematinę ir technologijų srities kompetencijas, gamtamokslinę kompetenciją, skaitmeninio raštingumo kompetenciją, mokėjimo mokytis kompetenciją, socialinės ir pilietinės kompetencijos, iniciatyvumo ir verslumo kompetencijas, kultūrinės kompetencijos, ugdymą ir pasirengimą tolesnėms studijoms.¹⁰⁵

Mokyklų materialinei bazei gerinti 2007 m. patvirtinta IKT diegimo į bendrąjį lavinimą ir profesinį mokymą 2008–2012 metų strategija. Vienas iš uždavinių yra sukurti mokytojams ir mokiniams individualias kompiuterizuotas darbo vietas. 2007 m. pradėta vykdyti Mokyklų tobulinimo programa plius. Nuo 2009 m. Švietimo aprūpinimo centras pradėjo įgyvendinti ES SF projektą „Lyderių laikas“, kurio tikslas – sukurti paramos švietimo lyderiams infrastruktūrą. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos kasmet aprūpinamos kompiuteriais ir kitomis IKT. 2009–2010 m. pradžioje bendrojo lavinimo mokyklos turėjo iš viso 55557 kompiuterius, iš jų mokiniams mokytis buvo naudojami 33879 kompiuteriai.¹⁰⁶ 2010–2011 m. mokyklos buvo aprūpintos 63101 kompiuteriu. Mokiniams mokytis 2010–2011 m. naudojami 53873 kompiuteriai.¹⁰⁷ Ypač sparčiai nuo 2002 m. augo prisijungusių prie interneto mokyklų dalis. 2009 m. visos vidurinės ir beveik visos pagrindinės mokyklos buvo prisijungusios prie interneto. Bendrojo lavinimo mokyklų, besinaudojančių greitaeigiu internetu, dalis nuo 2005 m. nuolat auga, tačiau iki 2010 m. ji sudarė tik apie du trečdalius. Be to,

¹⁰⁴ Ten pat, p. 59.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 85.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 97.

¹⁰⁷ Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 54.

pastaruoju metu suaugusiesiems atsiveria naujos galimybės mokytis ir švietis naudojantis internetu, dėl Kultūros ministerijos projekto „Bibliotekos pažangai“, ne tik mieste, bet ir kaimo vietovėse.¹⁰⁸ IKT diegimas skatina švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos informacinį kriterijų.

Socialiai pažeidžiamų grupių integravimas į švietimo sistemą – vienas iš švietimo siekių, kuriuo įgyvendinamas švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos atskirties grupių kriterijus. 2009 m. išaugo gavusių nemokamą maitinimą mokinių skaičius. Pastebimi dideli skirtumai tarp savivaldybių. Kad mokyklinio amžiaus vaikus auginančių šeimų ekonominė padėtis blogėja, byloja ir 2010 m. I ketvirtį dar labiau išaugusi nemokamą maitinimą gaunančių mokinių dalis savivaldybių mokyklose. Nemokamą maitinimą gaunančių mokinių dalis svyruoja nuo 1,1 proc. Kelmės rajono savivaldybės mokyklose iki 9,9 proc. Anykščių rajono savivaldybės mokyklose. 2010 m. I ketvirtį miestuose mokinių, gaunančių nemokamą maitinimą, dalis padidėjo nuo 4,4 proc. (Vilniaus m. savivaldybė) iki 8,9 proc. (Panevėžio m. savivaldybė). Tik Vilniaus m. ir Klaipėdos m. savivaldybėse šis pokytis yra mažesnis už šalies vidurkį. Kitose miestų savivaldybėse padidėjimas viršija šalies vidurkį (5,8 proc.).¹⁰⁹

Vidurinio ugdymo programa, kuriai skiriami du paskutiniai mokymosi pagal bendrojo lavinimo programas metai, yra daug labiau individualizuota ir diferencijuota nei žemesniųjų lygmenų ugdymas. Kiekvienam mokiniui stengiamasi sudaryti individualų mokymosi planą, atitinkantį jo gabumus, polinkius, siekius, profesinės karjeros planus. Tai realizuoti galima tik mokykloje, turinčioje pakankamai įvairių ugdymo programos siūlomų dalykų specialistų, mokymo(si) bazę ir mokinių. Palankesnės tokiam mokymuisi yra didelės, daug paralelių klasių turinčios, mokyklos. Dėl to iki 2012 m. yra numatyta daugumą vidurinių mokyklų reorganizuoti į gimnazijas, kuriose būtų tik 9–12 (I–IV gimnazijos) klasės, bet didesnis paralelių klasių skaičius. Švietimo įstatymas numato, jog kelių pakopų vidurinės mokyklos galėtų likti, kai mokinių skaičius mažas, bet atstumai iki kitų mokyklų dideli, bei, jei mokykla yra specializuota ir privalo užtikrinti mokymosi bei ugdymo krypties tęstinumą. 2009–2010 m. vidurinių mokyklų skaičius šalyje beveik dvigubai viršijo gimnazijų skaičių. Daugiau gimnazijų nei vidurinių mokyklų buvo tik 17 savivaldybių. Mokinių skaičius vidurinių mokyklų 11–12 klasėse viršijo mokinių skaičių gimnazijų 3–4 klasėse tik 17-oje savivaldybių dėl daug didesnio vidurinių mokyklų skaičiaus. Vidutinis paralelių klasių skaičius vidurinėse mokyklose buvo du kartus mažesnis nei gimnazijose, dėl to vidurinėms mokykloms daug sunkiau užtikrinti individualaus pasirinkimo galimybes.¹¹⁰ Taigi siekiant mokslą individualizuoti, atsižvelgiama į struktūros, geografinį regioninį švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos kriterijus.

Siekiant užtikrinti ugdymo paslaugų prieinamumą, organizuojamas mokinių pavėžėjimas į mokyklą. 2009 m. bendras pavėžėjamų iš namų į mokyklą mokinių skaičius buvo 91,9 tūkst. mokinių,

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010 ... p. 97.

¹⁰⁹ Ten pat, p. 65.

¹¹⁰ Ten pat, p. 39.

o iš mokyklos į namus – 86,1 tūkst. mokinių.¹¹¹ 2010–2011 m. iš namų į mokyklą ir iš mokyklos į namus maršrutiniu, privačiu ir mokyklų transportu, geltonaisiais autobusais bei kitu transportu buvo pavežami 86787 moksleiviai, iš jų 14391 specialiųjų poreikių vaikai.¹¹² Įgyvendinant Mokyklų aprūpinimo geltonaisiais autobusais 2009–2012 metų programą, nuo 2010 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos keliais rieda 515 geltonųjų mokyklinių autobusų.¹¹³

Kaip jau buvo minėta, LR bendrasis išsilavinimas nėra mokamas, lėšos skiriamos iš valstybės biudžeto, savivaldybių biudžeto asignavimų ir kitų socialinių partnerių. 2005–2009 m. Valstybės ir savivaldybių išlaidos, skiriamos švietimui, padidėjo 1,4 proc. BVP ir tai viršijo 0,8 proc. numatytų lėšų Švietimo strategijoje. Pradiniam, pagrindiniam ir viduriniam ugdymui skirtų lėšų dalis padidėjo 0,7 proc. 2005–2009 m. labiausiai didėjo vidurinio ugdymo lėšos, tekusios vienam besimokančiam asmeniui, – 7,9 proc.¹¹⁴

„Pinigai paskui mokini“ principas pradėtas įgyvendinti nuo bendrojo lavinimo finansavimo reformos 2001 metais.¹¹⁵ Bendrojo lavinimo mokyklos mokinio krepšelis didėjo iki 2009 m. Mokykloms pradėjus gauti valstybės lėšas pagal jų mokinių skaičių, kategorijas, mokyklos vietą ir teikiamų programų tipą, ugdymo proceso aprūpinimas pagerėjo, sumažėjo savivaldybių teisės persikirstyti lėšas, mokyklos tapo savarankiškesnės. Tačiau dėl savivaldybėms suteiktos teisės pertvarkyti mokyklų tinklą, nustatyti mokyklų komplektavimo taisykles ir koordinuoti mokinių srautus, didžiausią įtaką mokyklų išlikimui darė ne jų darbo kokybė ir tėvų pasirinkimai, o savivaldybės sprendimai. Savivaldybei nusprendus, kad mokykla išliks, ir nukreipus į ją mokinius, mokyklai yra garantuojamas valstybės finansavimas, nesusijęs su jos darbo kokybe. „Visuotinė konkurencija dėl mokinių vyko tik tarp skirtingų grupių mokyklų ar net skirtingų švietimo posistemų – bendrojo lavinimo ir profesinių mokyklų (pastarosios pralaimėjo). Valstybinė politika visą laiką buvo dviprasmiška – neatšauktos strategijos nuostatos naudotis krepšeliu kaip konkurencijos skatinimo priemone, tačiau remiantis ta pačia strategija „optimizuojamas“ mokyklų tinklas ir stengiamasi sumažinti „klasių dubliavimąsi“, t. y. to paties lygio programų buvimą skirtingų tipų mokyklose (pagrindinėse, vidurinėse ir gimnazijose).“¹¹⁶

Iš pateiktų duomenų, matoma, kad švietimo prieinamumas nėra visiškai užtikrintas: sparčiai mažėja pradinių klasių mokinių, kurių didelė dalis nesimoko Lietuvoje dėl šeimų emigracijos; nors Lietuvoje nėra opi anksti paliekančių mokyklą asmenų problema, tačiau ji egzistuoja. Dar daugiau, vis dar neužtikrinamas mokymosi turinio individualizavimas. Išvardytas problemas galima išspręsti

¹¹¹ Ten pat, p. 66.

¹¹² Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 34-35.

¹¹³ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010 ... p. 66.

¹¹⁴ Ten pat, p. 140.

¹¹⁵ Ten pat, p. 7.

¹¹⁶ Ten pat, p. 143.

reorganizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą. Svarbiausia, kad jis būtų atliktas atsižvelgus į racionalius sprendimus ir viešąją nuomonę.

Apibendrinant pirmąjį darbo skyrių, galima būtų padaryti tokias išvadas:

Švietimo prieinamumas yra socialinio teisingumo švietimo sistemoje dalis, todėl pabrėžiama švietimo prieinamumo svarba teritoriniu, ekonominiu, kultūrinio ir socialinio kapitalo aspektais. Švietimo prieinamumą galima tirti per bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimą, atsižvelgiant į objektyviųjų (struktūra, geografinis regioninis, informacinis, teisinis, finansinis, mokymo turinio aktualumas, perimamumas ir atskirties grupės) ir subjektyviųjų (asmens motyvacija ir socialiniai aspektai (ne)palankiam mokymuisi) sąlygų kriterijus. Teisinis objektyviosios sąlygos kriterijus, kurį reglamentuoja įvairūs mokymosi prieinamumą reflektuojantys teisės aktai, ir žmogaus teisės į mokymąsi, demokratiniais principais grįstoje Lietuvos Respublikoje, yra įgyvendintas reglamentuojant švietimo prieinamumą švietimo įstatymu, todėl teisinis objektyviosios sąlygos kriterijus šiame darbe nebeakcentuojamas. Finansinis objektyviosios sąlygos kriterijus yra iš dalies įgyvendintas įteisinus nemokamą bendrąjį lavinimą, kai lėšos skiriamos iš valstybės biudžeto, savivaldybių asignavimų, kitų socialinių partnerių, tačiau sunkiu ekonominiu metu švietimo finansavimas tampa opia problema, kurią stengiamasi spręsti racialesniu švietimui skiriamų lėšų panaudojimu optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą. Vykstant bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkai, svarbiais švietimo prieinamumui tirti kriterijais tampa ugdymo įstaigų struktūra ir geografinis regioninis mokyklų pasiekiamumas, t. y. ar įgyvendinama skirtingas mokymo pakopas ir mokinio gabumus ir siekius atliepančias ugdymo programas teikiančių mokyklų įvairovė sudarant optimalų lavinimo įstaigų tinklą. Taip pat reorganizuojant bendrojo lavinimo mokyklas, t. y. išgryninat pradinį, pagrindinį ir vidurinį mokymą, tampa aktualus objektyviosios sąlygos perimamumo kriterijus, kuris rodo kokio lankstumo yra šalies švietimo sistema ir kokių laipsnių ji atliepia visuomenės narių norus ir sieki šviestis. Perimamumo kriterijui didelę reikšmę turi informacinis švietimo prieinamumo kriterijus, kai mokiniui teikiama informacija ir konsultacija apie mokymosi galimybes. Be kita ko, reikšmingas švietimo prieinamumui tirti kriterijus yra mokymo turinio aktualumas, kuris implikuoja ugdymo programų atitikimą realioms veiklos pasaulio reikalavimams, jie šiuo metu sutelkti į bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo įstaigų bendradarbiavimą. Taip pat opus švietimo prieinamumui tirti kriterijus yra atskirties grupių kriterijus, kurį užtikrinus, didinama prastomis socialinėmis sąlygomis gyvenančių šeimų vaikų motyvacija mokytis, skatinama jų integracija bendrojo lavinimo mokyklose. Subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga yra įgyvendinama keliant asmenų motyvaciją mokytis, t. y. kai mokinį domina mokymo programos, kai jis yra pakankamai informuojamas ir konsultuojamas apie jo galimybes atitinkantį išsilavinimą, kai jis gali lengvai pasiekti jo poreikius tenkinančią, gerą mokymo bazę turinčią, ugdymo įstaigą nepaisant jo socialinės padėties. Kitaip tariant, subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga visiškai realizuojama įgyvendinant visus švietimo prieinamumo objektyviosios

sąlygos kriterijus ir teikiant papildomą psichologinę ir pedagoginę pagalbą. Europos Sąjungos švietimo prieinamumo politika koreliuoja su Lietuvos Respublikos švietimo prieinamumo politikos tikslais, kai siekiama užtikrinti tiek objektyviają, tiek subjektyviają švietimo prieinamumo sąlygas. Tačiau ES dokumentuose labiau akcentuojama subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga, kuomet stengiamasi padidinti asmenų motyvaciją nenutrūkstamam mokymuisi visą gyvenimą. Tuo tarpu, LR dokumentai implikuoja daugiau objektyviosios švietimo sąlygos kriterijus, kurių visumos įgyvendinimas turėtų užtikrinti subjektyviosios sąlygos realizavimą.

Siekiant išsiaiškinti, kaip švietimo sistema užtikrina švietimo prieinamumo subjektyviają sąlygą ir objektyviosios sąlygos struktūros, geografinę regioninę, informacinę, mokymo turinio aktualumo, perimamumo, finansinę ir atskirties grupių kriterijus, švietimo prieinamumas analizuojamas nagrinėjant bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimą.

2. BENDROJO LAVINIMO ŠVIETIMO PRIEINAMUMO POLITIKOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE

2.1. Seimo, Vyriausybės, Švietimo ir mokslo ministerijos, Šiaulių rajono savivaldybės priimti teisės aktai ir kiti dokumentai, reglamentuojantys bendrojo lavinimo mokyklų tinklą

Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo mokyklų tinklas yra reglamentuojamas švietimo įstatymu ir valstybinės švietimo strategijos nuostatomis, o Lietuvos švietimo sistemos bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos kryptys yra apibrėžiamos keliais Švietimo ir mokslo ministerijos dokumentais kaip: „Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkos gairės“, „Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatai“, „Mokyklų tobulinimo programa“, „Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijai“, „Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės“.

Bendrojo lavinimo mokyklų tinklą sudaro pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo įstaigų tipai. Iki 2011 m. pradinės mokyklos tipą sudaro – pradinė mokykla ir mokykla-darželis, pagrindinės mokyklos tipui priskiriama – pagrindinė mokykla, jaunimo mokykla, vaikų socializacijos centras, ligoninės mokykla, vidurinės mokyklos tipui – vidurinė mokykla, gimnazija, menų gimnazija, konservatorija, nacionalinė menų mokykla, suaugusiųjų mokykla, specialioji mokykla, sanatorinė mokykla.¹¹⁷ Bendrojo lavinimo įstaigų tinklas kuriamas: 1) „plėtojant švietimo programų bei švietimo įvairovę; 2) koordinuojant teikiamas švietimo programas; 3) steigiant, reorganizuojant, likviduojant ir pertvarkant mokyklas“.¹¹⁸ Gerai sutvarkytas tinklas atliepia švietimo prieinamumo ir lygių galimybių mokytis sąlygas, atsižvelgiant į asmens gyvenamąją vietą, individualius mokymosi poreikius ir socialinę padėtį.¹¹⁹ Lietuvos Respublikos bendrojo ugdymo įstaigų tinklo pertvarka vykdoma nuo 1999 m. kai buvo numatyta 1) bendrojo lavinimo mokyklos struktūros pakeitimas (iš 4+5+3 į 4+(4+2)+2), 2) dešimtmečio bendrojo lavinimo įgyvendinimas, 3) laipsniškas perėjimas prie profilineo mokymosi vidurinės mokyklos trečiojoje pakopoje, t. y. vidurinės mokyklos, įtvirtinusios profiline mokymą, pasiekusios aukštą kokybę, po akreditavimo tampa gimnazijomis. Šis procesas turėjo būti įgyvendintas iki 2010 m.¹²⁰ Tačiau bendrojo lavinimo mokyklų tinklo reorganizavimas vyko nepakankamai sklandžiai, todėl 2003 m. „Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatose“ buvo

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2010, 4 sk., 41 str.,
<http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364830> [žiūrėta 2011-05-20].

¹¹⁸ Ten pat.

¹¹⁹ *Lietuvos mokyklų tinklas: ar užtikrinamos lygios mokymosi galimybės?* 2009,
<http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/sv_prob7_Mokykl%C5%B0tinklas.pdf> [žiūrėta 2011-11-08].

¹²⁰ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999,
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%20E1staig%C5%B0tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].

numatoma pabaigti formuoti lanksčią trijų pakopų bendrojo ugdymo struktūrą, kurią sudaro priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programos, įgyvendinamos pradinėse, pagrindinėse vidurinėse mokyklose, gimnazijose ir jų asocijuotose dariniuose.¹²¹ 2003–2010 m. švietimo būklę atspindintys duomenys rodo, kad ir toliau vyko mokyklų tinklo reorganizacija, kurios metu vidurinės mokyklos galėjo tapti gimnazijomis. Dėl mažo paralelių klasių skaičiaus vidurinės mokyklos neužtikrina diferencijuoto, individualaus ugdymo galimybių vyresniųjų klasių mokiniams. Dėl to, ne visiems 11–12 klasių moksleiviams yra prieinamas jų poreikius atitinkantis, individualizuotas brandos programų turinys, kai paliekami privalomi tik ugdymo turinio branduolį sudarantys dalykai, o kitus dalykus leidžiama rinktis laisvai.¹²² Vis dėlto buvo numatytos ir tam tikros išimtys, kuomet vidurinės mokyklos nereorganizuojamos nei į pagrindines, nei į gimnazijas – „kelių pakopų vidurinės mokyklos galėtų likti tose vietovėse, kur mokinių skaičius mažas, o atstumai iki kitų mokyklų dideli, ir tais atvejais kai mokykla yra specializuota ir privalo užtikrinti mokymosi bei ugdymo krypties tęstinumą.“¹²³ Tačiau 2011 metais paskelbtoje naujoje švietimo įstatymo redakcijoje pažymėta, jog nuo 2015 m. rugpjūčio 31 d. bendrojo ugdymo mokyklų tipai yra: pradinė mokykla, progimnazija, pagrindinė mokykla, vidurinė mokykla, gimnazija, o jau nuo tų pačių metų rugsėjo 1 d. bendrojo ugdymo mokyklos tipui priskiriama: pradinė mokykla, progimnazija, pagrindinė mokykla ir gimnazija.¹²⁴ Tad vidurinės mokyklos veikla dar vykdoma iki 2015 metų rugsėjo. Tačiau atsiranda naujas mokyklų tipas – progimnazija, kuriai priskiriamos mokyklos, vykdančios pagrindinio ugdymo pirmąją dalį arba pagrindinio ugdymo pirmąją dalį ir pradinio ugdymo programą. Pažymima, jog nuo 2015 m., kuomet neliks vidurinių mokyklų, gimnazijos galės vykdyti ne tik vidurinio ugdymo programą ir pagrindinio ugdymo antrąją dalį, bet ir visas tris ugdymo pakopas, jei atitinkamose gyvenamosiose vietovėse nebus kitų vidurinio ugdymo programą lietuvių ar tautinės mažumos kalba vykdančių bendrojo lavinimo mokyklų arba bendrojo lavinimo mokykla bus priskirta miesto pakraščio mokyklai, pasienio ruože esanti mokykla, nevalstybinė, skirta mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių ar mokykla vykdanči specializuoto ugdymo krypties programą, kuriai reikalingas ugdymo nuoseklumas.¹²⁵ Ypatingo dėmesio LR dokumentuose, reglamentuojančiuose bendrojo lavinimo švietimo tinklą, sulaukia ne tik ugdymo įstaigų struktūros pokyčiai, bet ir, be jau minėtų individualizuotų mokymo programų vyresniųjų klasių mokiniams, akcentuojamas mokymo turinio aktualumas suartinant akademinę ir technologinę bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo kryptis, kai kuriamos ne tik akademinės pakraipos, bet ir technologinės bei mišrios gimnazijos, jungiami formalus,

¹²¹ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>> [žiūrėta 2010-11-10].

¹²² Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010 ... p. 39.

¹²³ Ten pat.

¹²⁴ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2010, 4 sk., 41 str.; Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, 41 str.

¹²⁵ Ten pat, 4 sk., 41 str.

neformalus švietimas ir savišvieta.¹²⁶ Perimamumas įtvirtinamas lanksčios ir atviros švietimo struktūros kūrimu, padidinamu mokinių mobilumu renkantis mokyklas ir ugdymo programas.¹²⁷ Ugdymo programai kriterijus nustato Švietimo ir mokslo ministras.¹²⁸ Užtikrinant geografinį regioninį švietimo prieinamumą inicijuojamas mokinių pavėžėjimas. Deja, dėl prasto kelių tinklo ir transporto organizavimo 1999 m. nebuvo kokybės ir kiekybės atžvilgiais įgyvendintas mokinių pavėžėjimas.¹²⁹ Valstybinėje švietimo strategijoje užsibrėžiama, kad pradinio ugdymo mokyklos būtų kuo arčiau vaiko namų, mokinio kelionė į pagrindinę mokyklą truktų ne ilgiau kaip pusvalandį, o į vidurinę mokyklą ar gimnaziją – ne ilgiau kaip valandą. Privalo būti užtikrintas mokinių, kurių mokyklose įvyko reorganizavimas ir dėl to mokiniams tenka pasirinkti kitą ugdymo įstaigą, pavėžėjimas į kitą artimiausią ugdymo įstaigą. Išplėtojama visų toli nuo mokyklos kaimuose ir priemiesčiuose gyvenančių mokinių vežiojimo į mokyklą ir iš jos specialiu transportu sistema.¹³⁰

Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu dėl „Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programos patvirtinimo“ vienu iš prioritetinių kryptų patvirtinamas infrastruktūros tobulinimas.¹³¹ Dokumente pažymima, jog tam, kad pereiti prie lanksčiomis programomis ir jų moduliais, o ne uždarais mokyklų tipais grindžiamos struktūros, padidinti mokinių mobilumą renkantis įvairius mokyklų tipus ir programas, išplėtoti bendrojo lavinimo mokyklų tęstinio mokymosi paslaugas, reikia parengti, patvirtinti ir įgyvendinti programomis ir moduliais grįstos švietimo paslaugų struktūros kūrimo programą, už ką atsakomybė tenka ŠMM ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai.¹³² Šis siekinys ir įgyvendinimo priemonės didina švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos mokymo turinio aktualumo kriterijų, kuriuo siekiama individualizuoti asmens ugdymąsi atliepanti jo gabumams ir šalies profesiniams rinkos reikalavimams, struktūros kriterijų, kuriuo pabrėžiama mokyklų tipų įvairovė siūlantį asmens gebėjimus lavinančias programas, o taip pat ir subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą, kuri realizuojama, asmenų motyvacijos didinimu sudarant galimybę lavintis pagal jų gabumus, poreikius ir pradinius gebėjimus. Taip pat ŠMM ir SADM turėjo patvirtinti ir įgyvendinti „Bendrojo ugdymo ir profesinio rengimo sistemų suartinimo programą“ tam, kad būtų baigta formuoti lanksti trijų pakopų ugdymo struktūra ir suartintos akademinė ir technologinė mokymo kryptys. Šiuo siekiniu realizuojamas švietimo prieinamumo

¹²⁶ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>> [žiūrėta 2010-11-10].

¹²⁷ Ten pat.

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, 2 sk., 9, 10, 11 str.

¹²⁹ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999,

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].

¹³⁰ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>> [žiūrėta 2010-11-10].

¹³¹ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2010,

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364080&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-23].

¹³² Ten pat.

objektyviosios sąlygos struktūros kriterijus, kuriuo numatoma sudaryti lanksčią, asmenų poreikius atitinkančią mokyklų struktūrą: pradinės, pagrindinės, vidurinės mokyklos, mokymo turinio aktualumo kriterijus įgyvendinamas mokymo programą derinant su profesiniais rinkos reikalavimais. Taip pat didinamas perimamumo kriterijus: bendrasis lavinimas/ profesinis mokymas. Be kita ko, ŠMM ir savivaldybės turėjo parengti ir įgyvendinti mokyklų ir pagalbos mokiniui, mokytojui ir mokyklai įstaigų tinklo pertvarkos planus, kurie apėmė detalius savivaldybių, apskričių ir valstybės švietimo tinklų raidos planus. Šis siekis apima švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos geografinį regioninį kriterijų, kuriuo įgyvendinama nuostata, jog mokyklų tipai turi būti išdėlioti kuo racionaliau pasiekiamumo ir tipų įvairovės atžvilgiais. Be to, tam, kad užtikrinti reorganizuotų mokyklų mokinių vežiojimą, visų kitų toli nuo mokyklos gyvenančių mokinių vežiojimą į artimiausias mokyklas ir iš jų specialiu transportu, reikėjo pagerinti mokinių pavėžėjimą. Už tai atsakingos: ŠMM, Susisiekimo ministerija, Vidaus reikalų ministerija, Žemės ūkio ministerija, savivaldybės.¹³³ Šiuo tikslu siekiama įgyvendinti švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos geografinį regioninį kriterijų – mokyklą priartinti kuo arčiau vaiko namų, pagerinti kokybinį ir kiekybinį jos pasiekiamumą.

Taigi siekiant sukurti prieinamumo reikalavimus atitinkantį bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, parengiami detalūs savivaldybių ir valstybės švietimo tinklų raidos planai.¹³⁴ Šis procesas inicijuojamas, nes savivaldybė turi užtikrinti optimalų pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo teikėjų tinklą. Tinklas kuriamas konsultuojantis su gyventojais ar jų grupėmis tam, kad būtų apgintas viešasis interesas, vadovaujamosi Vyriausybės patvirtintomis nuostatomis ir mokyklų bendruomenių nutarimais, jeigu šie neprieštarauja nurodytoms taisyklėms. Mokyklų tinklo pertvarkos bendruosius planus tvirtina ir įgyvendina Švietimo ir mokslo ministerija ir savivaldybės.¹³⁵ Tad bendrojo lavinimo mokyklas steigti gali tiek ŠMM, tiek savivaldybės, o mokyklas reorganizuoja, likviduoja ar pertvarko savivaldybės taryba.¹³⁶ „Tais atvejais, kai savivaldybės tarybos sprendimų projektai dėl bendrojo ugdymo mokyklų reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo prieštarauja mokyklos bendruomenės sprendimams, siūlymus dėl tokios mokyklos reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo pateikia Švietimo ir mokslo ministerija. Mokyklos bendruomenės sprendimų priėmimo tvarką nustato Švietimo ir mokslo ministras.“¹³⁷

Prie šio proceso buvo eita, kaip jau anksčiau minėta, nuo 1999 m., kuomet „Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatai“ apibrėžė 1) mokyklų tipus, struktūrą, valdymo sistemą bei priėmimo į mokyklą tvarką, 2) bendrojo lavinimo mokyklų steigimo tvarką, 3) komplektavimo tvarką, 4) reorganizavimo bei likvidavimo tvarką. Maksimalus moksleivių skaičius

¹³³ Ten pat.

¹³⁴ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>> [žiūrėta 2010-11-10].

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, 3 sk., 28 str.

¹³⁶ Ten pat, 4 sk., 42 str.

¹³⁷ Ten pat, 4 sk., 44 str.

pradinės mokyklos klasėse turėjo neviršyti 24, kitose – 30, jaunimo mokyklose – 16 moksleivių, mažakomplektėse pagrindinėse mokyklose jungtinės klasės turėjo būti steigiamos tik, jeigu jungiamose klasėse yra mažiau nei po 10 moksleivių. Vienuoliktoji klasė arba III gimnazijos klasė kaimo ar miesto mokykloje, kur tėra viena mokykla, komplektuojama, jeigu yra ne mažiau kaip 15 moksleivių.¹³⁸ 2004 m. patvirtinami „Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijai“, kurie atliepė ir papildė iki tol galiojančius „Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatus“. Dokumente pabrėžiama, jog steigiant bendrojo lavinimo mokyklą: 1) privaloma atsižvelgti į pastatų higienos normas, 2) turi būti sukurta mokyklos materialioji aplinka ugdymo programoms vykdyti. Numatytas minimalus moksleivių skaičius bendrojo lavinimo mokyklose: gyvenvietės pradinėje mokykloje – 40, savivaldybės centro pradinėje – 270, gyvenvietės pagrindinėje mokykloje, vykdančioje pradinio ir pagrindinio ugdymo programas – 120, savivaldybės centro pagrindinėje – 601, gyvenvietės pagrindinėje mokykloje, vykdančioje pradinio ugdymo ir pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį, – 100, savivaldybės centro pagrindinėje – 601, miesto savivaldybės centro pagrindinėje mokykloje, vykdančioje pagrindinio ugdymo programą – 601, miesto savivaldybės centro pagrindinėje mokykloje, vykdančioje pagrindinio ugdymo pirmąją dalį – 601 mokinys, 220 – gyvenvietės, 850 – savivaldybės centro, miesto vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje, kurioje vykdomos pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programos, 320 – gyvenvietės, 701 – savivaldybės centro, miesto vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje, kurioje vykdomos pagrindinio ir vidurinio ugdymo programos, 300 – gyvenvietės, 701 – savivaldybės centro, miesto vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje, kurioje vykdoma pagrindinio ugdymo programos antroji dalis ir vidurinio ugdymo programa, 300 – gyvenvietės, 701 – savivaldybės centro, miesto gimnazijoje, kurioje vykdomos pagrindinio ugdymo programos antroji dalis, vidurinio ugdymo ir tarptautinio bakalaureato programos, 300 – gyvenvietės, 701 – savivaldybės centro, miesto vidurinėje mokykloje ar gimnazijoje, kurioje vykdoma vidurinio ugdymo programa. Maksimalus moksleivių skaičius pradinės mokyklos klasėje – 24, pagrindinės ir vidurinės mokyklos klasėje – 30 moksleivių. Vienuoliktosios klasės komplektuojamos jei yra nemažiau kaip dvi vienuoliktosios klasės miesto ir savivaldybės centro vidurinėje, gimnazijoje. Gyvenvietėje, mieste ar savivaldybės centre, kur yra tik viena vidurinė mokykla ar gimnazija, klasė komplektuojama susidarius ne mažiau kaip 15 mokinių.

¹³⁸ Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatai, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=81854> [žiūrėta 2011-10-23]; Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatų dalinis pakeitimas, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=85790> [žiūrėta 2011-10-23]; Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatų papildymas, 2000, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=98933> [žiūrėta 2011-10-23]; Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatų pakeitimas, 2002, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=172832> [žiūrėta 2011-10-23].

Mokykla likviduojama, jei nelieka mokinių.¹³⁹ Šie kriterijai nepakito iki 2011 metų, kai buvo patvirtinta „Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijų“ aktuali redakcija.

2002 m. patvirtintoje „Mokyklų tobulinimo programoje“, buvo siekiama: 1) garantuoti saugų kaimo vaikų pavėžėjimą į mokyklą, 2) sutvarkyti mokyklinio amžiaus vaikų apskaitą, 3) patikslinti mokyklų tinklo pertvarkos projektus, 4) lanksčiai, atsižvelgiant į būtinas reikmes, vykdyti mokyklų tinklo optimizavimą. Programos darbai buvo suskirstyti į 5 projektus apimančius: 1) „mokymo ir mokymosi sąlygų gerinimą, 2) švietimo kokybės vadybos sistemos sukūrimą, 3) energijos išlaidų mažinimą ir mokymosi sąlygų gerinimą, 4) mokyklų tinklo optimizavimą, 5) programos koordinavimą“, kuri turėjo būti vykdoma 2002–2005 m.¹⁴⁰ Mokyklų tinklo optimizavimui įgyvendinti nurodoma parengti mokyklų tinklo pertvarkos savivaldybėse metodines rekomendacijas, kurios pasirodė 2004 m., ir aprūpinti savivaldybes „geltonaisiais autobusiukais“, kurių šios programos metu buvo siekiama įsigyti 100.¹⁴¹ Tobulinant infrastruktūrą siekiama, kad mokinių, kurie mokosi pagal technologinio profilio ir profesinio rengimo programas dalis, nuo 2003 m. siekusio 30 proc. 2007 m. pakiltų iki 45 proc., o 2012 m. – 50 proc. Pradinio ugdymo programas teikiančių mokyklų mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičius 2001 m. siekė 16,9, tikimasi 2012 m. pasiekti 17,5 rodmenį. Pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas vykdančių mokyklų mokinių, tenkančių vienam mokytojui, rodiklis 2001 m. siekė 12, tikimasi, kad 2012 m. mokinių vienam mokytojui sudarys 12,5 vieneto. 2003 m. 75 proc. mokinių kelionės į mokyklą ir iš jos laikas neviršijo normos, 2012 m. siekiama kokybišką pavėžėjimą suteikti 90 proc. mokinių.¹⁴²

2011 metais patvirtintose „Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklėse“ pabrėžiama, kad valstybinės ar savivaldybių gimnazijos, neatitinkančios Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo reikalavimų, reorganizuojamos arba jų struktūros pertvarkomos iki 2015 m. rugpjūčio 31 dienos, valstybinės ir savivaldybių pagrindinės mokyklos vykdančios pradinio ugdymo ir pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį, priskiriamos progimnazijos tipo mokykloms iki 2012 m. sausio 1 dienos, vykdančios pradinio ugdymo ir pagrindinio ugdymo programos pirmąją

¹³⁹ Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijai, 2004, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_1?p_id=235520> [žiūrėta 2011-10-23]; Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijų sąrašo pakeitimas, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=395464> [žiūrėta 2011-10-23].

¹⁴⁰ Mokyklų tobulinimo programa, 2002,

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=167382&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-23].

¹⁴¹ Ten pat.

¹⁴² Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2010,

<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=364080&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-23].

dalį ir neatitinkančios reikalavimų reorganizuojamos iki 2012 m. rugpjūčio 31 dienos. Didžiausias mokinių skaičius pradinėje klasėje – 24, sujungus tris klases – 15, dvi klases – 18, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas teikiančiose mokyklų klasėje didžiausias mokinių skaičius – 30, mokyklose, vykdančiose pagrindinio ugdymo programos pirmąją dalį didžiausias mokinių skaičius sujungus klases jungtinėje klasėje – 18. Iki 2012 m. vasario 1 d. turi būti parengti ir patvirtinti: Švietimo ir mokslo ministerijos įsteigtų bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2012–2015 metų bendrieji planai ir savivaldybių bendrojo ugdymo mokyklų tinklo pertvarkos 2012–2015 metų bendrieji planai.¹⁴³

Atsižvelgiant į anksčiau minėtus dokumentus, LR Vyriausybės programą 2004–2008 metams, kuria siekiama įgyvendinti švietimo plėtotės 2003–2012 metų strategines nuostatas: toliau optimizuoti mokyklų tinklą, tobulinti švietimo valdymą ir didinti jo decentralizavimą bei užtikrinti bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo suartėjimą, ir 2005 m. Šiaulių rajono savivaldybės sprendimu „Dėl Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos 2005–2012 metų bendrojo plano projekto rengimo“, taryba patvirtino Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrąjį planą. Šiuo dokumentu siekiama sukurti prieinamumo reikalavimus atitinkantį mokyklų tinklą savivaldybėje. Yra išvardijami tinklo pertvarkos atlikti darbai: iki 2005 m. viena vidurinė mokykla reorganizuota į gimnaziją, atsižvelgiant į 1999 metais pradėtą bendrojo lavinimo mokyklų reorganizaciją įvedant dešimtmetį ugdymą ir profiliavimą, sudaryti atitinkamas ugdymo programas vykdančių rajono bendrojo lavinimo mokyklų ir profilinį ugdymą vykdančių mokyklų sąrašai.¹⁴⁴

Tad bendrojo lavinimo mokyklų tinklas yra pertvarkomas nuo 1999 m. Pertvarkos darbų įgyvendinimas iš pradžių numatytas pabaigti 2010 m. išgryninus pradines, pagrindines mokyklas ir profiluotas gimnazijas, tačiau profilinio ugdymo, kuomet mokiniai galėjo rinktis iš keturių galimų profilių, 2006 m. buvo atsisakyta.¹⁴⁵ Pagal 2003 m. valstybinę švietimo strategiją, optimizavimas vykdomas iki 2012 m. o atsižvelgiant į naująją švietimo įstatymo redakciją ir „Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės“, bendrojo ugdymo įstaigų reorganizavimas pratęsiamas iki 2015 m. Nors šis procesas yra vykdomas pakankamai ilgai, tačiau jo realizavimo dėka, yra didinamas švietimo prieinamumas. Visuose bendrojo lavinimo mokyklų tinklą reglamentuojančiuose dokumentuose pabrėžiama, kad racionalus mokyklų tinklo formavimas,

¹⁴³ Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=402875&p_query=&p_tr2=> [žiūrėta 2011-10-23].

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 metų programa, 2004, <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_13-programa.pdf> [žiūrėta 2011-10-24]; Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrasis planas, 2005, <[http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/\\$FILE/T_181_priedas.pdf](http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/$FILE/T_181_priedas.pdf)> [2011-10-24].

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras, Vidurinio ugdymo programos aprašas, 2006-06-30, <http://www.smm.lt/ugdymas/bendrasis/kiti.htm#3_1> [žiūrėta 2011-11-23].

užtikrina kokybiškas švietimo paslaugas, lygias mokymosi ir optimalias mokyklų pasiekiamumo galimybes.

2.2. Bendrojo lavinimo mokyklų optimizavimas

Mokyklų tinklas gali būti vertinamas pagal tankumą, išsidėstymo tolydumą ir optimalumą. Optimalus bendrojo lavinimo mokyklų tinklas – gyventojų poreikius atitinkantis, įvairių tipų ir pakopų mokyklų rinkinio garantavimas tam tikrame administraciniame vienetė. Ugdymo įstaigų tinklas kuriamas ne vieną dešimtmetį ir sunkiai keičiamas.¹⁴⁶ Šiuo atveju galima akcentuoti M. Fullano šūkj „Pokyčiai yra procesas, o ne įvykis“.¹⁴⁷ Šiuo šūkiu pabrėžiama proceso stadijų seka: 1) inicijavimas, kurio išdava yra sprendimas imtis pokyčių, 2) įgyvendinimas, apimantis praktinį pokyčių diegimą ir 3) įtvirtinimas, apimantis veiksmus, reikalingus užtikrinti, kad įdiegtieji pokyčiai taptų kasdienės veiklos dalimi. Galima ir kitokia pokyčių proceso seka, ypač žinant, jog būna atvejų, kai pokyčiai taip ir lieka neįgyvendinti. Be to, pokyčių procesas nėra visiškai linijinis ir dažnai neįmanoma vieną stadiją atskirti nuo kitos.¹⁴⁸

Gerai sutvarkytas mokyklų tinklas užtikrina valstybės numatytų švietimo paslaugų pasirinkimą nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, t. y. regiono ar rajono, centro ar periferijos. Jis yra viena svarbiausių švietimo prieinamumo ir lygių galimybių mokytis sąlygų.¹⁴⁹ Mokyklų tinklo pertvarka susideda iš keleto etapų, kurių svarbiausias – mokyklų steigimas, reorganizavimas, likvidavimas, ir vidaus struktūros pertvarkymas.¹⁵⁰ Siekiant sukurti optimalų mokyklų tinklą susiduriama su įvairiomis problemomis tokiomis kaip:

1. „Istoriškai susiklostęs nevienodas ugdymo ar švietimo įstaigų tankumas ir jų tipų įvairovė,
2. Skirtingas gyventojų tankumas ir demografiniai pokyčiai įvairiose vietovėse,
3. Socialiniai kultūriniai ir ekonominiai regionų skirtumai,
4. Pačios švietimo sistemos struktūrinės reformos, sukuriančios naujus poreikius,
5. Nepakankamas, neefektyvus ar nevienodas švietimo finansavimas.“¹⁵¹

Bendrojo lavinimo mokyklų optimizavimas sukelia daug diskusijų, pavyzdžiui, neretai tokios reorganizacijos pagrindine priežastimi įvardijama susidariusi nepalanki ekonominė situacija, o ne švietimo prieinamumo didinimas: „Taigi pagrindinė mokyklų tinklo reorganizacijos priežastis buvo

¹⁴⁶ *Bendrojo lavinimo mokyklų tinklas*, <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/tinklas.pdf>> [žiūrėta 2010-05-26].

¹⁴⁷ Fullan, M. *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press, 2001, p. 52.

¹⁴⁸ Wallace, M., Pocklington, K. *Managing Complex Educational Change – large-scale reorganisation of schools*, London: RoutledgeFalmer, 2002, p. 58-59.

¹⁴⁹ *Bendrajį lavinimą teikiančių švietimo įstaigų tinklo pertvarka*, <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/pertvark.pdf>> [žiūrėta 2010-05-26].

¹⁵⁰ Želvytė, V. *Telšių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas*. Magistro darbas, Šiauliai, 2008, p. 15.

¹⁵¹ *Bendrajį lavinimą teikiančių švietimo įstaigų tinklo pertvarka*, <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/pertvark.pdf>> [žiūrėta 2010-05-26].

ekonominė. Privatus sektorius kuria turtus, o jų dalį privalu investuoti į socialinę reprodukciją. Valstybinė švietimo sistema prie socialinės reprodukcijos prisideda užtikrindama kvalifikuotos ir besikeičiančios ekonominės situacijos keliamus reikalavimus atitinkančios darbo jėgos rengimą. Be to, yra tam tikra riba, kiek turto galima investuoti į socialinę reprodukciją, nesukeliant pavojaus verslo pelningumui. Kapitalizmas lemia tai, kad valstybinė švietimo sistema nuolatos susiduria su išteklių trūkumu, nes sistema, kuriai būtinas pelnas, o ne kitos socialinės prekės, negali apsieiti be išlaidų, skirtų pelną kuriantiems ištekliams“.¹⁵² Tad stengiantis užtikrinti didėjančią valstybės finansuojamų paslaugų paklausą, tenka į valstybės biudžetą surinkti daugiau lėšų didinant mokesčius, kas didina šalies gyventojų nepasitenkinimą, arba gerinti valstybės finansuojamas paslaugas, mažinant valstybės išlaidas tam pačiam paslaugų skaičiui. Maža to, reorganizaciją veikia ir ekonominėmis paskatomis grindžiama tarptautinė padėtis, neretai valstybės ar sąjungos tikslas – didinti konkurencingumą pasaulinėje rinkoje.¹⁵³ Be kita ko, bendrojo lavinimo mokyklų optimizavimas dažnai tapatinamas su mokyklų uždarymu, o tokios ugdymo įstaigos likvidavimas kaimo vietovėje, kurioje nėra kultūros namų ar bibliotekų yra vietos bendruomenės paskutinio ar neretai vienintelio kultūros židinio praradimas.¹⁵⁴ Dar daugiau, tokių mokyklų darbuotojams net keletą metų gali grėsti darbo vietos praradimas, nes reorganizuojamo mokyklų tinklo mokytojai yra 1) priverstinai atleidžiami iš darbo, 2) jie patys savanoriškai išeina iš darbo arba 3) būna pervesti į kitas mokyklas.¹⁵⁵ Tuo tarpu likęs personalas, pavyzdžiui, valytojai, virėjai, sargai ir pan. visiškai neturi alternatyvos būti pervesti į kitą darbo vietą, kas gresia laikina ar ilgalaikė bedarbyste ir papildomomis socialinėmis išlaidomis valstybei, socialiniu ir kultūriniu nuosmikiu, netekus pagrindinio darbo vietas kuriančio šaltinio, atitinkamame administraciniame vienetė.

Vis dėlto, bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas – būtina sąlyga užtikrinti švietimo prieinamumą ir gerinti mokymo sąlygas, pavyzdžiui, išgryninant mokyklas į pagrindinio ugdymo įstaigas ir gimnazijas, mokytojai dirba su panašaus amžiaus grupių vaikais, dėl to didėja galimybė skirti jiems daugiau dėmesio, perpildytų mokyklų, kuriose vaikai lanko pamokas keliomis pamainomis, optimizavus tinklą – nebelieka.¹⁵⁶

Lietuvoje vykdoma švietimo įstaigų tinklo pertvarka pradėta 1999 m. buvo inicijuota sutapus dviem reikmėms – švietimui skirtų lėšų trūkumui, paskatinusiam atkreipti dėmesį į jų naudojimo efektyvumą, ir naujiems ugdymo kokybės reikalavimams.¹⁵⁷ Strateginis bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos tikslas – racionaliai panaudoti švietimui skirtas lėšas, išsaugoti ir pagerinti švietimo

¹⁵² Wallace, M., Pocklington, K. *Managing Complex Educational ...* p. 38.

¹⁵³ Ten pat ... p. 38-39.

¹⁵⁴ Želvytė, V. *Telšių rajono bendrojo...* p. 16.

¹⁵⁵ Wallace, M., Pocklington, K. *Managing Complex Educational ...* p. 38-39.

¹⁵⁶ Želvytė, V. *Telšių rajono bendrojo ...* p. 15.

¹⁵⁷ *Bendrajį lavinimą teikiančių švietimo įstaigų tinklo pertvarka*, <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/pertvark.pdf>> [žiūrėta 2010-05-26].

kokybę, sudaryti sąlygas švietimo prieinamumui, švietimo įvairovei, galimybėms mokytis visą gyvenimą.¹⁵⁸ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarką įtakoję veiksniai:

1. Dėka moksleivių maitinimo pagerėjo mokyklų lankomumas, tačiau mokyklos nelankančių vaikų iki 16 m. skaičius vis dar buvo didelis.

2. Mokyklų kaimo vietovėse tuštėjimas dėl gimstamumo mažėjimo.

3. Prasta mokyklų materialinė bazė, dėl to mokyklos turi menkas galimybes diegti naujas mokymo technologijas ir metodus, moksleiviai – įgyti darbo ir pradinių profesinių įgūdžių.

4. Neišspręstas moksleivių pavėžėjimo klausimas. Moksleivių pavėžėjimą iš dalies lemia kelių tinklas ir transporto organizavimas. Vienu iš prasčiausiai automobilių keliais aprūpintu rajonu buvo įvardijamas Šiaulių rajonas.

5. Mokymo įstaigų išlaikymas dėl nevienodo regionų ekonominio potencialo ir išsivystymo lygio, gamybinės veiklos pobūdžio, skirtingos demografinės situacijos mieste ir kaime. Kaimo vietovėse esančių mokyklų tuštėjimas didina švietimo išlaidas vieno moksleivio išlaikymui (pustuščių pastatų šildymas, išlaikymas ir pan.).¹⁵⁹

Švietimas yra laikomas viena konservatyviausių socialinių institucijų, o mokykla, pagal prisirišimą prie tradicijų, dažnai lyginama su bažnyčia. Mokyklos buvo sukurtos tam, kad perduotų sukauptą patirtį, puoselėtų tautos kultūrą, bei atliktų socializacijos funkciją – padėtų prisitaikyti ir priimti nusistovėjusią socialinę sanklodą.¹⁶⁰ Dėl to, bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo pagrindinėmis nuostatomis akcentuojama, jog „pertvarkant bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklą, siekiama ne uždarinėti negausias, švietimo kokybei garantuoti reikalingų sąlygų neturinčias mokyklas, o jas įvairinti ir tobulinti jų tarpusavio dermę, racionaliau panaudoti turimą materialinę švietimo bazę. [...] atliekamas patalpas mokyklose, kurių pajėgumai smarkiai viršija dabartinį ir numatomą moksleivių skaičių, reikėtų suteikti kultūrinės paskirties įstaigoms – klubams, suaugusiųjų švietimo institucijoms, bibliotekoms, parapijos namams, spręsti kaimo mokytojų būsto problemą.“¹⁶¹ Taigi, atvira mokykla – švietimo, kultūros židinys ir socialinio darbo centras.

Bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarka vykdoma dviem etapais:

1. 1999–2005 m. – pereinama prie dešimtmečio pagrindinio mokymosi, profiliavimo, vidurinį išsilavinimą teikiančiose mokyklose, sutvarkomas pagrindinių mokyklų tinklas: mažakomplektės pagrindinės mokyklos išauga į dešimtmetes pagrindines mokyklas, lieka

¹⁵⁸ Minkuvienė, L., Tamošiūnas, T., Lietuvos ir Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos aktualijos, 2005, p. 106, <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/79/minkuviene-tamosiunas.pdf>> [žiūrėta 2011-10-23].

¹⁵⁹ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%20E1staig%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].

¹⁶⁰ Želvytė, V. *Telšių rajono bendrojo ...* p. 16.

¹⁶¹ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%20E1staig%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].

aštuonių klasių pagrindinėmis mokyklomis arba reorganizuojamos į pradinės mokyklas ar kito tipo švietimo, kultūros, socialinės paskirties įstaigas. Pradedama profilinei ugdymą įsivedusių vidurinių mokyklų akreditacija.

- 2005–2010 m. – visų bendrojo lavinimo mokyklų tipų išgryninimas ir suderinimas tarpusavyje. Baigiama bendrąjį vidurinį išsilavinimą teikiančių mokyklų akreditacija ir vidurinės mokyklos tampa gimnazijomis arba yra reorganizuojamos į žemesnės pakopos bendrojo lavinimo mokyklas ar kito tipo įstaigas.

Komponentą „Mokyklų tinklo optimizavimas“ sudaro trys dalys:

1. Mokyklų tinklo pertvarkos metodikos sukūrimas ir įdiegimas savivaldybėse;
2. Saugaus ir efektyvaus moksleivių pavėžėjimo organizavimas;
3. Efektyvus sutaupytų finansinių išteklių panaudojimas.¹⁶²

1 lentelė. Švietimo prieinamumo įgyvendinimas optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą remiantis 1999 metais patvirtintomis „Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairėmis“.

			Rezultatai	Rezultatus lemiančios priemonės
Švietimo prieinamumo sąlygos:	Objektyvioji:	Struktūros kriterijus	1. Bendrojo lavinimo mokyklos struktūra (4+5+3) keičiasi į 4+(4+2)+2; 2. Sukurtas optimalus įvairių tipų švietimo įstaigų tinklas	1. Pagrindinis dešimtmetis mokslas įgyvendintas 2000 m; 2. Įvedamas profiline mokymasis vidurinės mokyklos trečiojoje pakopoje; 3. Pradėtos steigti naujų tipų švietimo įstaigos (jaunimo mokyklos, gimnazijos, darželiai-mokyklos, neįgalių vaikų ugdymo centrai, vaikų dienos centrai, suaugusiųjų mokymo centrai ir kt.); 4. Vyksta visų tipų bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tipų išgryninimas; 5. Palaipsniui vidurinės mokyklos tampa gimnazijomis
		Geografinis regioninis kriterijus	1. Ilgesnis ir tvirtesnis tėvų ir vaikų ryšys mokantis arti namų; 2. Racionaliai pertvarkytas bendrojo	1. Įvairinama ir tobulinama mokyklų tarpusavio dermė; 2. Siekiama, kad bendrasis išsilavinimas taptų prieinamas kuo platesniam

¹⁶² Valstybinio audito ataskaita. Bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarka. Švietimo ir mokslo ministerija. Vilnius, 2006, p. 5.

		lavinimo švietimo įstaigų tinklas	žmonių ratui ir nebūtų užkertamas kelias mokytis toliau
	Finansinis kriterijus	1. Švietimui skiriamos lėšos naudojamos racionaliau	1. Siekiama įvairinti negausias, švietimo kokybei garantuoti reikalingų sąlygų neturinčias mokyklas, racionaliau panaudojant turimą materialinę švietimo bazę
	Mokymo turinio aktualumo kriterijus	1. Profilinio mokymo modelio įgyvendinimas vidurinėje mokykloje	1. Moksleiviams sudaromos sąlygos rinktis savo polinkius, gabumus ir siekius atitinkantį ugdymosi kelią
	Perimamumo kriterijus	1. Stiprėja horizontalieji ir vertikalieji švietimo institucijų ryšiai	1. Pasirūpinta moksleivių perėjimo iš vienos institucijos į kitą sklandumu ir jų adaptacija naujoje vietoje; 2. Sukurti „tiltai“ tarp skirtingų švietimo krypčių bei pakopų
	Atskirties grupių kriterijus	1. Moksleiviai, turintys socialinių, mokymosi ir psichologinių sunkumų, yra įtraukiami į bendrojo lavinimo procesą	1. Šalies bendrojo lavinimo mokyklose siekiama steigti vakarines, pamainines klases 16-18 metų jaunuoliams, dėl socialinių ekonominių sąlygų negalintiems mokytis dieninėse bendrojo lavinimo mokyklose; 2. Pradės efektyviau veikti paramos bei globos sistema moksleiviams; 3. Vykdoma vaikų integracija
	Informacinis kriterijus	1. Moksleivių informavimas profesiniais klausimais	1. Įdiegiami profesinio konsultavimo ir ikiprofesinio mokymo elementai

	Subjektyvioji	Motyvacija ir socialiniai kriterijai	1. Išaugo jaunuolių, toliau siekiančių išsilavinimo, skaičius; 2. Prielaida apsisaugoti nuo nedarbo ir pagrindas mokytis visą gyvenimą; 3. Gerėja moksleivių lankomumas	1. Pagrindinio mokslo pratęsimas vieneriais metais; 2. Profilinginis vidurinis mokslas; 3. Lietuvos Respublikos Vyriausybė skyrė lėšų moksleivių maitinimui; 4. Skatinama steigti suaugusiųjų mokyklas, mokymo centrus, jaunimo mokyklas mokymosi motyvacijos stokojantiems 12-16 metų paaugliams, vaikų globos įstaigas, mokyklėles neįgaliems vaikams

Šaltinis: Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%20E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].

Taigi, remiantis švietimo prieinamumo objektyviosiomis ir subjektyviosiomis sąlygomis išanalizuotame 1999 m. dokumente, kuriame akcentuojami bendrojo lavinimo mokyklų reorganizavimo principai (žr. 1 lentelę), galima teigti, kad prioritetinis ŠMM principas, pertvarkant mokyklų tinklą, buvo švietimo prieinamumas. Sudarydama dokumentą, ŠMM atsižvelgė į nuspėjamas visuomenės baimes, pavyzdžiui, kad mokyklų reorganizacija nevirstų tik mokyklų uždarymu, ir siekė pertvarkyti mokyklos „biurokratinę“ institutą į laisvai prieinamą bendruomenės kultūros židinį. Be kita ko, siekdama priartinti mokyklą prie kiekvieno mokinio, ŠMM inicijavo mokyklos tipų įvairovės plėtimą, steigiant naujas mokyklas. Buvo siekiama tolydumo bendram Vakarų Europos kontekste, dėl to atsižvelgiama į ugdymo turinio pritaikymą ir informavimą dėl profesinių galimybių konkurencingoje visuomenėje, tačiau dar nekalbama apie profesinio ir akademinio ugdymo kryptį suartinimą. Nors ekonominiai rodikliai buvo vieni reikšmingiausių įtakojant bendrojo lavinimo mokyklų optimizavimą, šitame dokumente daug dėmesio jiems neskiriama. Moksleivių švietimo prieinamumas finansiniu kriterijumi realizuojamas racionaliai performuojant mokyklų tinklą ir lėšas, kurios buvo skiriamos neefektyviai ištuštėjusių pastatų priežiūrai, o po optimizavimo panaudojamos gerinant mokyklų ugdymo bazę.¹⁶³

¹⁶³ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_1?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%20E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].

2004 m. jau prasidėjus mokyklų tinklo optimizavimui, kai kurių mokslininkų manymu, gerokai pavėluotai, pasirodė „Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos“.¹⁶⁴ Pertvarkos tikslu nurodoma mokinio gerovė, o gerai sutvarkytu tinklu įvardijama „patogiai pasiekiamas, jauki, gerai aprūpinta mokymo priemonėmis mokykla, stiprūs mokytojai, modernūs jų darbo metodai, mokyklų bendradarbiavimas ir palankios tolesnio mokinio mokymosi galimybės“.¹⁶⁵ Rekomendacijos skiriamos savivaldybėms tinkamai pertvarkyti bendrojo lavinimo mokyklų tinklą atsakant į tris klausimus:

1. „Kaip įsitikinti, ar esamas mokyklų tinklas yra veiksmingas ir racionalus?
2. Į ką reikia atsižvelgti pertvarkant mokyklų tinklą?
3. Kaip sėkmingiau pertvarkyti mokyklų tinklą?“¹⁶⁶

Išskiriamos trys pertvarkos proceso stadijos: inicijavimas – derybų, viešųjų konsultacijų ir sprendimo imtis pokyčių stadija; įgyvendinimas – prasideda priėmus sprendimą dėl mokyklų tinklo pertvarkos ir baigiasi, kai mokyklų reorganizacija baigiama; įtvirtinimas – veiksmai, kurie skirti įvykusiems pokyčiams įtvirtinti. Tinklo reorganizacijos proceso sudėtingumą įtakojančiais veiksniais įvardijami: didelė apimtis, veiklų išskaidymas, sistemiškumas, diferencijuotas poveikis ir priklausomybė nuo susidariusios situacijos. Pertvarką skatina: dalies mokinių mokymasis antroje pamainoje, specialių poreikių mokinių mažėjimas specialiųjų poreikių mokyklose, mokymosi vietų gimnazijose trūkumas, mažėjantis gimstamumas ir dėl to mažėjantis mokinių skaičius. Didžiosios Britanijos mokslininko T. M. Hindso atlikto tyrimo rezultatai įrodė, kad jei mažėjant mokinių skaičiumi mokyklų tinklas netvarkomas, lėšos vienam mokiniui padidėja maždaug tiek pat procentų, kiek procentų sumažėja mokinių.¹⁶⁷ Savivaldybėms, siekiant užtikrinti švietimo prieinamumą, siūloma rengti mokyklų tinklo pertvarkos bendrąjį planą, kuris turėtų apimti laikotarpį nuo jo patvirtinimo datos iki 2012 metų, o jo įgyvendinimas suskirstytas į du etapus: iki 2007 m. ir 2008–2012 m.¹⁶⁸ Rengiant siūlymus dėl mokyklų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo, miesto mokyklos suskirstomos į mikrorajonus „piramidės“ principu – turi būti mokyklų, įgyvendinančių pradinio, pagrindinio, vidurinio ir kitas ugdymo programas, o kaime – mokyklų, įgyvendinančių pradinį ir pagrindinį ugdymą.¹⁶⁹

2 lentelė. **Švietimo prieinamumo įgyvendinimas optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą remiantis 2004 metais patvirtintomis „Mokyklų tinklo pertvarkos metodinėmis rekomendacijomis“.**

	Rezultatai	Rezultatus lemiančios priemonės

¹⁶⁴ Švietimo ir mokslo ministerija, *Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos*, Vilnius: Homo Liberal, 2004.

¹⁶⁵ Ten pat.

¹⁶⁶ Ten pat.

¹⁶⁷ Ten pat, p. 15.

¹⁶⁸ Ten pat, p. 6.

¹⁶⁹ Ten pat, p. 7.

Švietimo prieinamumo sąlygos:	Objektyvioji:	Struktūros kriterijus	1. Sudaromas ugdymo turinys koncentrais 4+(4+2)+2; 2. Atsiranda mokyklų tipų įvairovė	1. Restruktūrizuojamos vidurinės mokyklos, mažas įstaigas sujungus į dideles
		Geografinis regioninis kriterijus	1. Sukuriamas optimalus pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo programų tinklas	1. Garantuojamas saugus kiekvieno kaime gyvenančio toliau kaip 3 km. nuo mokyklos vaiko, spec. ugdymosi poreikių turinčio asmens iki 21 m., nepajėgiančio atvykti į bendrojo lavinimo mokyklą vežiojimas; 2. Atstumas iki mokyklos yra tiesiogiai proporcingas kelionei į mokyklą sugaištam laikui
		Finansinis kriterijus	1. Atsiranda lėšų pagerinti mokyklos mokymosi bazę	1. Sumažinamas tuščių vietų skaičius mokyklose
		Mokymo turinio aktualumo kriterijus	1. Suartintas bendrasis lavinimas ir profesinis mokymas; 2. Patrauklus mokymasis	1. Kuriamos akademinės ir technologinės gimnazijos; 2. Kuriamos įvairios ir lanksčios programos; 3. Individualizuotas ugdymo turinys; 4. Mokymo metodai pritaikyti kiekvienam mokiniui
		Perimamumo kriterijus		
		Atskirties grupių kriterijus	1. Veiksmingiau ugdomos asmenybės; 2. Pagerinamas mokinių saugumas mokykloje; 3. Sugražinami į mokyklą ją palikusieji	1. Steigiamos pagalbos mokiniui, mokytojui ir mokyklai įstaigos; 2. Teikiamos socialinės paslaugos ir pedagoginė pagalba socialinę atskirtį patiriantiems skurdžiai gyvenantiems vaikams, beglobiams, nesimokantiems mokykloje
		Informacinis kriterijus		1. Teikiamos mokymosi konsultacinės paslaugos

	Subjektyvioji	Motyvacija ir socialiniai kriterijai	1. Atkuriamą mokinių mokymosi motyvacija	1. Steigiamos jaunimo mokyklos; 2. Teikiamos socialinės paslaugos ir pedagoginė pagalba mokymosi motyvaciją praradantiems arba praradusiems asmenims

Šaltinis: Švietimo ir mokslo ministerija, *Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos*, Vilnius: Homo Liberal, 2004.

Remiantis objektyviosiomis ir subjektyviosiomis švietimo prieinamumo sąlygomis sudaryta lentelė reflektuojanti „Mokyklų tinklo pertvarkos metodinėse rekomendacijose“ (žr. 2 lentelę). Dokumente pabrėžiama, kad optimalus mokyklų tinklas, pagrįstas lanksčiai įvedamomis programomis, laiduos kiekvienam vaikui švietimo prieinamumą, racionalų turimų materialinių ir intelektualinių išteklių naudojimą. Švietimo prieinamumo sąvoka rekomendacijose dažnai minima, tačiau švietimo prieinamumo rodikliai nėra apibrėžti. Maža to, nors leidinyje buvo remtasi „Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairių“ ir „Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų“ principais, leidinio įvade akcentuojamas mokyklų bendradarbiavimo siekis toliau nėra detalizuojamas, tad moksleivių švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos perimamumo kriterijus, t. y. mokinių galimybė ir pagalba pereiti iš vienos ugdymo įstaigos ar mokymosi pakopos į kitą, lieka neapertas.¹⁷⁰ Tuo tarpu, 1999 metų „Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairėse“ pažymima, kad vertikaliųjų ir horizontaliųjų ryšių tarp mokyklų stiprinimas pasiekiamas pasirūpinus moksleivių perėjimo iš vienos institucijos į kitą sklandumu ir jų adaptacija naujoje vietoje, o 2003–2012 metų Valstybinės švietimo strategijos nuostatose, perimamumo kriterijų siekiama įgyvendinti sukuriant lanksčią ir atvirą švietimo struktūrą, padidinus mokinių mobilumą renkantis įvairių mokyklų tipus ir programas.¹⁷¹ Be kita ko, metodinėse rekomendacijose savivaldybėms nėra nagrinėjama informacijos apie mokymą ir profesines galimybes svarba. Tik vienu sakiniu išreiškiamas švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos informacinio kriterijaus įgyvendinimas – teikiamos mokymosi konsultacinės paslaugos. Tačiau leidinyje labai akcentuojami valstybės ir savivaldybės kaštai ugdymo reikmėms ir, kaip jų paskirstymas įtakoja ugdymo kokybę.¹⁷²

Pagal ITC ir STD duomenis, 2003 m. 20,7 proc. 22 m. amžiaus asmenų nebuvo įgiję vidurinio išsilavinimo, 2003–2004 m. 16 savivaldybių mokyklose nedirbo psichologas, 15 savivaldybių

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20%F0vietimo%20%20E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24]; Valstybinės švietimo strategijos 2003 – 2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2010.

¹⁷² Švietimo ir mokslo ministerija, *Mokyklų tinklo pertvarkos ...* p. 15.

mokyklose – specialusis pedagogas. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų duomenimis, 2004 m. šalyje buvo 17889 socialinės rizikos šeimos, kuriose augo 39233 vaikai. 2002–2003 m. 437 mokiniai buvo pašalinti iš mokyklos nebaigę pagrindinio mokymo programos, 2179 gavo pagrindinio ugdymo pažymėjimą, 759 – baigė vidurinio mokymo programą, tačiau negavo brandos atestatų. 2003–2004 m. 1007 mokiniai mokymosi motyvaciją praradę mokiniai mokėsi 24 jaunimo mokyklose. Tokio tipo mokyklos veikė tik 22 savivaldybėse.¹⁷³ Šie skaičiai rodė švietimo prieinamumo principo įgyvendinimo būtinybę.

2006 m. audito metu nustatyta, kad savivaldybėse vykdoma mokyklų tinklo pertvarka neišvengia mokyklų tinklo trūkumų:

1. 2005 m. savivaldybės neužtikrino 666 mokinių gyvenančių toliau kaip 3 km. vežiojimo į mokyklas, 2004–2005 m. nebuvo pavežami 765 mokinių, 2003–2004 m. – 1555 mokiniai. 2006 m. pavežami 84925 moksleiviai.
2. Daugelio savivaldybių mokyklų vidutinis mokinių skaičius klasės komplekte nesiekia moksleivio krepšelio ir sutartinių moksleivių apskaičiavimo metodikoje nustatyto klasės mokinių skaičiaus vidurkio.
3. Netolygus moksleivių srautų pasiskirstymas įtakoja tuščių mokymosi vietų atsiradimą vienose mokyklose, o kitose – mokymą organizuojant dviem pamainomis. 2004–2005 m. dvejomis pamainomis mokėsi 18309 mokiniai 68 bendrojo lavinimo mokyklose.
4. Dalis savivaldybių neatsižvelgia į demografinius rodiklius, socialinę būklę, ugdymo poreikių tenkinimą, mokinių srautų pasiskirstymą ir nekoreguoja bendrojo plano mokyklų reorganizavimo, vidaus struktūros pertvarkos ir pertvarkymo programų.¹⁷⁴

Kasmet mažėjusio mokinių skaičiaus bendrojo lavinimo mokyklose rezultatas: 2008–2009 m. mokėsi 23 proc. mažiau mokinių nei 2000–2001 m. 2000–2001 m. šalyje įregistruotos 2354 valstybinės ir nevalstybinės bendrojo lavinimo mokyklos, kurių 2008–2009 m. buvo 1415, 2000–2001 m. jose mokėsi 603824 moksleiviai, o 2008–2009 m. – 464638 moksleiviai. Per šiuos metus padaugėjo nevalstybinių bendrojo lavinimo mokyklų nuo 20 iki 26, o mokinių pasirinkusių mokymąsi nevalstybinėse lavinimo įstaigose padaugėjo nuo 1744 iki 4534.¹⁷⁵ 2010–2011 m. 1291 valstybinėje bendrojo lavinimo mokykloje mokėsi 410435 mokiniai.¹⁷⁶

Peržiūrėjus bendrojo lavinimo mokyklų tinklą ir jo optimizavimą reglamentuojančius LR dokumentus, galima daryti išvadą, kad juose švietimo prieinamumas yra tapatinamas su geografiniu švietimo įstaigų pasiekiamumu, lygiomis galimybėmis. Viena vertus, daug dėmesio skiriama finansiniam tinklo optimizavimo klausimui, t. y. racionaliu lėšų panaudojimu atnaujinant mokymo

¹⁷³ Ten pat, p. 11.

¹⁷⁴ Valstybinio audito ataskaita. Bendrojo lavinimo mokyklų ... p. 4.

¹⁷⁵ Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos statistikos metraštis 2009, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/statistika/LSM_2009.pdf> [žiūrėta 2011-11-01].

¹⁷⁶ Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 17.

bazę, kuo siekiama padidinti ugdymo kokybę, kita vertus, pažymimos ir akcentuojamos kitos švietimo prieinamumo sąlygos, kurios turi atsispindėti ir šalies savivaldybių veiksmų priemonėse optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą. Įgyvendinant bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarką buvo formuojami ugdymo įstaigų tinklą reglamentuojantys valstybiniai ir savivaldybių dokumentai, ruošiamos ir tvirtinamos naujos švietimo įstatymo redakcijos, pradėti mokyklų tinklo optimizavimo darbai savivaldybėse.

2.3. Savivaldybės veiksmų priemonės dėl švietimo prieinamumo Šiaulių rajone

Mokyklų tinklo pertvarkos savivaldybėje paskirtis – „sukurti sąlygas, leidžiančias kiekvienam mokiniui įgyvendinti savo teisę į kokybišką švietimą, pedagoginę, psichologinę, specialiąją pedagoginę pagalbą, išsilavinimo įgijimą pagal valstybės nustatytus standartus“.¹⁷⁷ Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatose numatyta valstybės ir visuomenės pastangomis sukurti prieinamumo reikalavimus atitinkantį mokyklos tinklą, o Švietimo įstatymas įpareigoja savivaldybes užtikrinti pakankamą pradinio, pagrindinio ir vidurinio švietimo programų teikėjų tinklą.¹⁷⁸

Kiekvienos savivaldybės strateginiai bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo siekiniai 2012 metams turėtų sietis su valstybės švietimo plėtotės siekiniais:

1. Visi septynerių metų vaikai pradeda lankyti mokyklą;
2. Ne mažiau kaip 95 proc. vaikų, pradėjusių lankyti mokyklą, įgyja pagrindinį išsilavinimą;
3. Ne mažiau kaip 95 proc. vaikų, įgijusių pagrindinį išsilavinimą, mokosi toliau ir įgyja vidurinį išsilavinimą arba vidurinį išsilavinimą ir darbo rinkoje paklausių profesinę kvalifikaciją;
4. Visi specialiųjų poreikių vaikai mokomi;
5. Vaikų, iki 18 m. neįgijusių pagrindinio ar vidurinio išsilavinimo ir netęsiančių mokymosi ar profesinio rengimo, ir jaunuolių (18–24 m.), turinčių tik pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą ir netęsiančių mokymosi ar profesinio rengimosi, procentinė dalis neviršija 9 proc.¹⁷⁹

Savivaldybės turi pertvarkyti mokyklų tinklą dėl šių priežasčių: vaikų gimstamumo mažėjimas, mokinių ir klasių komplektų mažėjimas, ir nepakankamas mokyklų užpildymas, perskirstomos mokinio krepšelio lėšos, tebesanti antra pamaina, netolygiai pasiskirstę tarp savivaldybės mokyklų mokinių srautai.¹⁸⁰

Vykdamas mokyklų tinklo pertvarką Šiaulių rajono savivaldybėje, siekiama:

1. „Sudaryti lygias galimybes visiems vaikams ir mieste, ir kaime, nepriklausomai nuo socialinės turtinės padėties, įgyti išsilavinimą ir garantuoti jo prieinamumą;

¹⁷⁷ Švietimo ir mokslo ministerija, *Mokyklų tinklo pertvarkos s ...* p. 6.

¹⁷⁸ Ten pat, p. 7.

¹⁷⁹ Ten pat, p. 9.

¹⁸⁰ Valstybinio audito ataskaita. Bendrojo lavinimo mokyklų ... p. 3.

2. Garantuoti vienodą visose mokyklose švietimo kokybę;
3. Racionaliai ir efektyviai naudoti lėšas bei atsisakyti finansuoti „tuščias“ mokyklas;
4. Mokyklas aprūpinti naujausiomis mokymo priemonėmis, kompiuteriais ir vadovėliais;
5. Apsaugoti darbingo amžiaus mokytojus nuo gresiančio nedarbo;
6. Sukurti mokiniams saugią aplinką;
7. Atsisakyti mokinių ankstyvosios selekcijos ir mokyklų elitiškumo;
8. Išlaikyti visuomenės pasitikėjimą švietimu.“¹⁸¹

Šiaulių rajono savivaldybė numatė 6 gresiančias pasekmes, jei nebus tvarkomas bendrojo lavinimo mokyklų tinklas:

1. „Mokyklos sparčiau diferencijuosis pagal teikiamą kokybę;
2. Didės atotrūkis tarp teikiamos kokybės ir mokymosi sąlygų miesto ir kaimo mokyklose;
3. Mokos fondo dalis mokymui skirtose lėšose augs;
4. Daugiau jaunų ir darbingo amžiaus mokytojų neteks darbo;
5. Ne visos mokyklos bus aprūpintos moderniomis mokymo priemonėmis;
6. Didės visuomenės nepasitenkinimas švietimo sistema.“¹⁸²

Strateginiu Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 metų tikslu siekiama sudaryti sąlygas, garantuojančias daug aukštesnės kokybės švietimą bei veiksmingesnę išteklių paskirstymą, uždaviniais išskiriant mokinių skaičiaus klasėse ir mokyklose reguliavimą, kuris leistų veiksmingiau įgyvendinti ugdymo tikslus, mokyklų pedagoginio personalo kokybinės sudėties ir mokinių mokymosi bazės gerinimą bei saugaus mokinių pavėžėjimo užtikrinimą. Tinklo pertvarkos prioritetais iki 2007 m. išskiriami:

1. „Tuščių mokymosi vietų mažinimas ir atlaisvintų lėšų panaudojimas ugdymo sąlygų modernizavimui;
2. Gimnazijos įsteigimas kaime;
3. Perspektyvių miesto ir kaimo pagrindinių mokyklų stiprinimas;
4. Mokinių srautų reguliavimas Kuršėnų mieste;
5. Mokinių pavėžėjimo efektyvumas.“¹⁸³

Optimalus švietimo įstaigų tinklas turėtų užtikrinti bendrojo lavinimo prieinamumą pagal asmenų gebėjimus ir pasirinktą mokymosi formą ar mokyklos tipą. Pirmiau minėtu dokumentu siekiama realizuoti lygias galimybes, dėl ko visi vaikai turėtų vienodas sąlygas pasirengti mokyklai ir pradėti ją lankyti, visiems, kuriems to reikia, būtų teikiamas diferencijuotas ugdymas, visų kaimo bendrojo

¹⁸¹ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrasis planas, 2005, <[http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/\\$FILE/T_181_priedas.pdf](http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/$FILE/T_181_priedas.pdf)> [žiūrėta 2011-10-24].

¹⁸² Ten pat.

¹⁸³ Ten pat.

lavinimo mokyklų mokinių, gyvenančių toliau kaip 3 km. nuo mokyklos vežiojimas sudarytu palankesnes ugdymo sąlygas.¹⁸⁴

3 lentelė. Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos pagrindinių rezultatų rodikliai iki 2012 metų.

TIKSLAS	PAGRINDINIAI REZULTATŲ RODIKLIAI		
	2012 m.	2007 m.	Esamos būklės
Sudaryti sąlygas, garantuojančias daug aukštesnės kokybės švietimą bei veiksmingesnį išteklių paskirstymą	Ne mažiau kaip 93 % baigia pagrindinę mokyklą	Ne mažiau kaip 92 %	91 %
	Ne mažiau kaip 98 % įgyja pagrindinį išsilavinimą	Ne mažiau kaip 98 %	97 %
	Ne mažiau kaip 94 % įgijusiųjų pagrindinį išsilavinimą tęsia mokymąsi toliau	Ne mažiau kaip 92 %	91 %
	Ne mažiau kaip 100 % IX-XII klasių mokinių mokosi gimnazijų klasėse	Ne mažiau kaip 50 %	20 %
	Ne mažiau kaip 99 % įgyja vidurinį išsilavinimą nuo išklausiusių XII klasės kursą	Ne mažiau kaip 97 %	96,8 %
	Kursą kartoja ne daugiau kaip 0,7 % mokinių	Ne daugiau kaip 1 %	1,5 %
	45 % sutrikusio intelekto mokinių nuo bendro šių mokinių skaičiaus mokosi specialiosiose klasėse bendrojo lavinimo mokyklose	42 % sutrikusio intelekto mokinių nuo bendro šių mokinių skaičiaus mokosi specialiosiose klasėse bendrojo lavinimo mokyklose	38 % sutrikusio intelekto mokinių nuo bendro šių mokinių skaičiaus mokosi specialiosiose klasėse bendrojo lavinimo mokyklose
	Priešmokyklinio ugdymo grupes lankyti sudarytos sąlygos visiems norintiesiems	Priešmokyklinio ugdymo grupes lankyti sudarytos sąlygos visiems norintiesiems	Poreikiai tenkinami
	Iškritusių iš švietimo sistemos asmenų iki 16 metų amžiaus nėra	Iškritusių iš švietimo sistemos asmenų iki 16 metų amžiaus nėra	0,03 % vaikų
	Sudarytos sąlygos visiems norintiems suaugusiems įgyti bendrąjį išsilavinimą	Sudarytos sąlygos visiems norintiems suaugusiems įgyti bendrąjį išsilavinimą	Sudarytos sąlygos visiems norintiems suaugusiems įgyti bendrąjį išsilavinimą
UŽDAVINIAI			
Sureguliuoti mokyklose ir klasėse mokinių skaičių,	Vidutinis mokinių skaičius klasės komplekte mieste 25, kaime – 15	Vidutinis mokinių skaičius klasės komplekte mieste ne mažesnis kaip 24,1, kaime ne mažesnis kaip 15	Mieste – 23,2 Kaime – 15,3
	Nėra antroje pamainoje dirbančių klasių komplektų	Ne daugiau kaip 3 klasių komplektų	6 klasių komplektai

¹⁸⁴ Ten pat.

leidžiantį veiksmingiausiai įgyvendinti ugdymo tikslus	Nėra jungtinių klasių pagrindinio ugdymo koncentre	Ne daugiau kaip 3 jungtinių klasių komplektai pagrindinio ugdymo koncentre	6 jungtiniai klasių komplektai pagrindinio ugdymo koncentre
Pagerinti mokyklų pedagoginio personalo kokybinę sudėtį	3.1. 95 % privalomųjų mokomųjų dalykų pamokų veda mokytojai specialistai	92 % privalomųjų mokomųjų dalykų pamokų veda mokytojai specialistai	90 % privalomųjų mokomųjų dalykų pamokų veda mokytojai specialistai
	3.2. Ne mažiau kaip 80 % mokytojų yra atestuoti	Ne mažiau kaip 75 % mokytojų yra atestuoti	72 % mokytojų yra atestuoti
Pagerinti mokinių mokymosi bazę ir užtikrinti saugų pavėžėjimą	80 % mokyklų pagal pastatų būklę priskirtos I ir II grupei	70 % mokyklų pagal pastatų būklę priskirtos I ir II grupei	19,9 % mokyklų pagal pastatų būklę priskirtos I, 42,9 % II grupei, 32,1 % III grupei ir 7,1 % IV grupei
	1 kompiuteris ne daugiau kaip trims 5-12 kl. mokiniams	1 kompiuteris ne daugiau kaip penkiems 5-12 kl. mokiniams	1 kompiuteris tenka septyniems 5-12 kl. mokiniams
	Visi kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, gyvenantys toliau kaip 3 km nuo mokyklos, pavežami	Visi kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, gyvenantys toliau kaip 3 km nuo mokyklos, pavežami	Visi kaimo bendrojo lavinimo mokyklų mokiniai, gyvenantys toliau kaip 3 km nuo mokyklos, pavežami

Šaltinis: Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrasis planas, 2005, <[http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/\\$FILE/T_181_priedas.pdf](http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/$FILE/T_181_priedas.pdf)> [žiūrėta 2011-10-24].

Šiaulių rajono savivaldybė lentelėje pateikia duomenis, kurie reflektuoja bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos pagrindinių rezultatų rodiklius iki 2012 metų ir atliepia išsikeltiems tikslui ir uždaviniams (žr. 3 lentelę). Pradinę, pagrindinę mokyklą baigusių mokinių ir tęsiančių mokslus toliau bei vidurinę išsilavinimą įgijusių moksleivių procentuotės tikslai nėra ambicingi ir 100 proc. nesiekia. Tačiau rezultatas ir taip nėra prastas, nes viršija 90 proc. 2005 m. buvo 20 proc. 9–12 klasių mokinių, besimokančių gimnazijose, o iki 2012 m. siekiama užtikrinti 100 proc. vyresniųjų klasių moksleivių ugdymąsi gimnazijose. Iškritusių iš švietimo sistemos mokinių iki 16 m. 2005 m. siekė 0,03 proc. vaikų, tikimasi, kad tokių mokinių iki 2012 m. nebeliks. Kad būtų veiksmingiau įgyvendinti ugdymo tikslai, vidutinis mokinių skaičius klasės komplekte mieste 2012 m. turi siekti 25, o kaime – 15, kai 2005 m. miesto mokyklos klasėje mokėsi 23,2, o kaimo – 15,3 mokinių skaičiaus. Be to, siekiama, kad neliktų antros pamainos, kurią 2005 m. sudarė 6 klasių komplektai ir nebeliktų jungtinių klasių pagrindinio ugdymo koncentre. Dar daugiau, savivaldybė ir toliau siekia realizuoti visų kaimo bendrojo lavinimo mokyklų moksleivių, gyvenančių toliau kaip 3 km. nuo mokyklos, pavėžėjimą.

Šiaulių rajono savivaldybės tarybos sprendimu, 2003–2013 m. Šiaulių rajono plėtros strateginio plano įgyvendinimo 2006 m. veiksmų plane tikslą, kurti rajone prieinamą bendrojo lavinimo sistemą, siekiama įgyvendinti optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, plėtojant profilinį mokymą ir didinant ugdymo pakraipų įvairovę. Tam pasiekti, savivaldybė užsibrėžia inicijuoti bendradarbiavimą

tarp profesinių, pagrindinių ir vidurinių mokyklų, plėtoti ir tobulinti profesinio orientavimo ir konsultavimo sistemą.¹⁸⁵ Taigi Šiaulių rajono savivaldybė dėmesį skiria švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos geografinio regioninio, struktūros, mokymo turinio aktualumo, informavimo ir perimamumo kriterijams.

Šiaulių rajono savivaldybės administracijos 2008–2010 metų strateginio veiklos plano vykdymo ataskaitoje patvirtintoje 2009 metais siekiama: plėtoti rajono programą „Mokymasis visą gyvenimą“, įdiegti AIKOS, vertinti bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos bendrojo plano įgyvendinimo monitoringo rodiklius.¹⁸⁶ Savivaldybė įgyvendina subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą, objektyviosios švietimo prieinamumo sąlygos informacinį, geografinį regioninį ir struktūros kriterijus.

2009 metais siekiama plėtoti programą „Mokymas visą gyvenimą“, optimizuoti bendrojo lavinimo mokyklų tinklą.¹⁸⁷ Savivaldybė realizuoja subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą, švietimo prieinamumo objektyviosios sąlygos geografinį regioninį, struktūros kriterijus.

Kiekvienais metais nuo 2005 m. Šiaulių rajono savivaldybė tikslina bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. planą atsižvelgdama į naujus LR Vyriausybės (LRV) ir ŠMM reikalavimus bei kylančius bendruomenių nepasitenkinimus. Peržiūrėjus vieno skaitomiausių Šiaulių apskrities laikraščių „Šiaulių kraštas“ 2003–2011 m. mokyklų tinklo reorganizavimo tema rašytus straipsnius, paaiškėjo opios Šiaulių rajono savivaldybės problemos vykdant bendrojo ugdymo įstaigų optimizavimą: mokinių pavėžėjimo klausimas, St. Anglickio pagrindinės mokyklos trečiųjų klasių sumažinimas ir Pavenčių vidurinės mokyklos reorganizavimas į pagrindinę mokyklą. Mokinių pavėžėjimo į mokyklą problema yra diskutuojama dažniausiai: 2003 m. nuošalioje sodyboje toliau nei 3 km. nuo mokyklos gyvenančių pradinių klasių mokinių į mokyklą vežė mama, nes pro vienkiemį nevažiavo joks autobusas.¹⁸⁸ 2007 m. buvo rašyta apie kaimo mokinių 2 km. kelionę vieškeliu iki maršrutinio autobuso stotelės, nes mokinių lankoma mokykla neturėjo geltonojo autobuso.¹⁸⁹ Maža to, net ir geltonąjį autobusą turinčios mokyklos neužtikrino, kad jų mokiniai pasiektų mokyklą. Tai įtakojo dažnai gendantys autobusiukai, vairuotojų deficitas, staigi vairuotojo liga, kai nėra kam jį pakeisti.¹⁹⁰ 2008 m. uždarius Bridų pagrindinę mokyklą mokiniams nebuvo teikiamas žadėtas pavėžėjimas mokykliniu autobusu į Gruzdžių gimnaziją. Mokiniai mokyklą turėjo pasiekti du kartus

¹⁸⁵ Šiaulių rajono plėtros strateginio plano įgyvendinimo 2006 m. veiksmų planas, 2006,

<<http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/382A696D63360BC8C225717700446FC3>> [žiūrėta 2011-11-01].

¹⁸⁶ Šiaulių rajono savivaldybės administracijos 2008–2010 metų strateginio veiklos plano vykdymo ataskaita, 2009, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=4214>> [žiūrėta 2011-11-01].

¹⁸⁷ Šiaulių rajono savivaldybės strateginis veiklos planas 2010–2012 m., 2009, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=6169>> [žiūrėta 2011-11-01].

¹⁸⁸ Jonaitienė, A. Nemokama kelionė į mokyklą stringa pažaduose, *Šiaulių kraštas*, 2003 m. vasario 15 d., <<http://www.skrastas.lt/?rub=1143711027&data=2003-02-15>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁸⁹ Stonkienė, S. Tris kilometrus į mokyklą – tamsiais vieškeliiais ir per miškus, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. sausio 17 d., <<http://www.skrastas.lt/?data=2007-01-17>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁹⁰ Stonkienė, S. Ekstremali situacija: vaikai nepasiekia mokyklos dėl gendančių fiatų, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. balandžio 17 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2007-04-17>> [žiūrėta 2011-11-19]; Stonkienė, S. Vaikai gali likti atkirsti nuo mokyklos, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. lapkričio 13 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2007-11-13>> [žiūrėta 2011-11-19].

per dieną važiuojančiu maršrutiniu autobusu, kurio stotelė nuo kaimo nutolusi apie 1 km.¹⁹¹ Dėl neužtikrinto mokinių pavėžėjimo rajono savivaldybėje, mokiniai dažnai rinkosi Šiaulių miesto mokyklas, kurios mokinius atsiveždavo mokykliniais autobusais, be to, Šiaulių rajono geografinė padėtis sudaro rajone gyvenantiems sąlygas įgyti išsilavinimą mieste.¹⁹² Dar viena priežastis dėl kurios mokiniai renkasi Šiaulių miesto savivaldybės mokyklas yra ta, jog jų tėvai ten dirba ir pakeliui vaikus nuveža į ugdymo įstaigas. Tačiau rajone gyvena daug bedarbių ir neturinčių sąlygų bei lėšų savo vaikus pristatyti į mokyklas, o ilga kelionė neapšviestais kaimo keliais iki mokyklos ar autobuso stotelės, nepaisant oro sąlygų, ir būtinybė keltis anksčiau mažina mokinių motyvaciją mokymuisi. Daug diskusijų kėlė Kuršėnų Pavenčių vidurinės mokyklos reorganizavimas. 2005 m. mokyklos bendruomenė nesuprato, kodėl didžiausią rajono mokyklą norima pertvarkyti į pagrindinę, o rajono savivaldybės švietimo ir sporto skyriaus atstovai argumentavo, jog Kuršėnų mieste dviejų gimnazijų negali būti, nes Kuršėnų L. Ivinskio gimnaziją siekta išgryninti dar 2003 m. Bendruomenės nepasitenkinimą kėlė ir diskusijų su rajono valdžios atstovais stoka.¹⁹³ 2007 m. Pavenčių vidurinė mokykla vis dar tikėjosi tapti gimnazija ir piktinosi dėl dirbtinai L. Ivinskio gimnazijai lipdomo statuso. Pavenčių vidurinės mokyklos reorganizavimas į pagrindinę buvo numatytas 2011 m. 2010 m. rugsėjo 1 d. mokykla privalėjo nebekomplektuoti 11-osios klasės. Straipsnyje dar kartą akcentuojama, kad buvo per mažai diskutuojama mokyklų tinklo pertvarkos klausimais su mokyklų bendruomenėmis.¹⁹⁴ 2010 m. Šiaulių rajone lankantis Švietimo ir mokslo ministrui G. Steponavičiui dar kartą buvo nagrinėjamas ir Kuršėnų Pavenčių vidurinės mokyklos klausimas. Ministras tikino, kad Pavenčių mokykla bus stipri pagrindinė mokykla, dėl demografinės padėties Kuršėnų miestas negali turėti dviejų gimnazijų, be kita ko, brangiai kainuoja įrengti modernius vyresniųjų klasių gamtos ir technologijų kabinetus.¹⁹⁵ 2011 m. Pavenčių vidurinės mokyklos bendruomenė vis dar nebuvo patenkinta numatyto mokyklos statusu. Viena iš mokyklos mokytojų rajono mero A. Gaubo prašė mokyklos reorganizavimą atidėti, atsižvelgiant į naują švietimo įstatymo redakciją, kurioje numatomas kaimo vietovių vidurinių mokyklų gyvavimas iki 2015 m. Oponuojant mokyklos bendruomenei, buvo primintas mokinių trūkumas L. Ivinskio gimnazijoje, tačiau Pavenčių mokyklos mokinių tėvai teisingesniu sprendimu manė esant uždaryti L. Ivinskio gimnaziją. Tuo tarpu Pavenčių mokyklos direktorė nebesipriešina mokyklos reorganizavimui.¹⁹⁶ Pavenčių vidurinės mokyklos bendruomenė

¹⁹¹ Stonkienė, S. Netekę mokyklos, nesulauks ir autobuso, *Šiaulių kraštas*, 2008 m. rugsėjo 3 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2008-09-03>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁹² Ten pat.

¹⁹³ Brikas, A. Bendruomenė bando apginti savo mokyklą, *Šiaulių kraštas*, 2005 m. birželio 29 d. <<http://www.skrastas.lt/?rub=1143711027&data=2005-06-29>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁹⁴ Brikas, A. Į mokyklas įsisuko pertvarka, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. birželio 20 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2007-06-20>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁹⁵ Brikas, A. Pedagogai ministrui turėjo daug klausimų, *Šiaulių kraštas*, 2010 m. gegužės 4 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2010-05-04>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁹⁶ Brikas, A. Mokyklos bendruomenė dar ieško išeities, *Šiaulių kraštas*, 2011 m. kovo 17 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2011-03-17>> [žiūrėta 2011-11-19].

mokyklos reorganizavimą laiko neteisėtu dėl: Šiaulių rajono savivaldybės taryba nenurodo dėl kokių priežasčių ir vadovaujantis kokiais teisės aktais mokykloje nebeįkomplektuojamos 11 klasės, vidaus struktūros pertvarkos vykdymas nemotyvuotas ir neteisėtas, nes mokykla neatitinka LRV nustatytų pertvarkos kriterijų, nesukurta Šiaulių rajono savivaldybės tarybos sprendimo vizija, pertvarka pažeidžia mokyklos bendruomenės subsidarumą, interesus, lūkesčius, žlugdo didžiausią rajono mokyklą, tarybos veiksmai prieštarauja švietimo strategijos nuostatomis, dėl žalingų savivaldybės tarybos veiksmų didės nepilnamečių nusikalstamumas, savižudybės. Be to, Pavenčių vidurinėje mokykloje mokosi ir mokiniai gyvenantys ne steigėjo numatytoje teritorijoje, reorganizavus vidurinę mokyklą bus ribojamas tokių mokinių ugdymo įstaigos pasirinkimas. Dar daugiau, priimant rajono savivaldybės tarybos sprendimą dėl reorganizavimo buvo pažeidžiamas LR viešojo administravimo įstatymas, kai nurodoma, jog viešojo administravimo subjektui būtina tartis dėl administracinio reglamentavimo. Pavenčių mokyklos taryba inicijavo bendruomenės apklausą ir surinko 700 parašų dėl vidurinės mokyklos statuso išlikimo. Tokiais motyvais grįstą skundą Kuršėnų Pavenčių vidurinės mokyklos bendruomenė pateikė LR Seimo kontrolieriui. Po atlikto tyrimo, 2011 m. buvo pateikta pažyma, kurioje kontrolierius skundą atmetė.¹⁹⁷ Dar vienos Šiaulių rajono Kuršėnų mokyklos problema – trečiųjų klasių mažinimas. 2008 m. St. Anglickio pagrindinės mokyklos pedagogai priešinosi Šiaulių rajono tarybos sprendimui 2008–2009 m. sudaryti keturias trečiąsias klases, kai 2007–2008 m. buvo penkios antrosios klasės. Mokytojai grindė savo nepasitenkinimą reformomis, susiformavusiu kolektyvu ir patiriamu vaikų psichologiniu diskomfortu, nesaugūs materialiai ir psichologiškai jaučiasi ir tėvai, pastebintys grandininę reakciją: „mokytojai bijo prarasti darbą, vaikai nenori skintis kaip kolektyvas, namie – psichologinė įtampa“.¹⁹⁸ Laikraštyje „Šiaulių kraštas“ yra rašoma ir apie Šiaulių rajono mokyklų likvidavimo klausimus. Pagrindinė mokyklų uždarymo priežastis – vaikų mažėjimas. Daugiausiai vietos bendruomenių dėmesio ir diskusijų su vietine valdžia sulaukė Kužių vidurinės mokyklos Gilaičių bei Kuršėnų Pavenčių vidurinės mokyklos Pakumulšių skyriai. Tarp tarybos narių buvo abejojančių jungtinių klasių mokymosi galimybių sudarymu ir mažomis socializacijos sąlygomis, teigiama, kad vežiojant mokinius į mokyklas būtų sutaupoma lėšų, tačiau atsižvelgiant į bendruomenių prašymus, mokyklų skyriai bus uždaryti bendruomenei pasiūlius arba mokyklėlėms neužtikrinus švietimo kokybės.¹⁹⁹ Maža to, 2005 m. Kurtuvėnų pagrindinės mokyklos direktorė vaikų mažėjimą mokykloje aiškino, kaip konkurencijos apraišką, nes kitos vidurinės mokyklos direktorius važinėjo po kaimus, aiškindamas, kad į Kurtuvėnų mokyklą autobusas

¹⁹⁷ Seimo kontrolierių pažymos, Pažyma dėl skundo prieš Šiaulių rajono savivaldybės administraciją, 2011-05-09, <http://www.lrski.lt/index_neig.php?p=0&l=LT&n=62&pazyma=5106> [žiūrėta 2011-11-15].

¹⁹⁸ Brikas, A. Savivaldybės tarybos sprendimas sujudino mokyklą, *Šiaulių kraštas*, 2008 m. gegužės 29 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2008-05-29>> [žiūrėta 2011-11-19].

¹⁹⁹ Brikas, A. Mokyklose nerimsta pertvarkos vėjai, *Šiaulių kraštas*, 2009 m. kovo 27 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2009-03-27>> [žiūrėta 2011-11-19].

mokinių nebeveš ir agitavo mokinius ir jų tėvus rinktis kitą mokyklą. „Dabar kiekvienas mokinys – brangenybė bet kuriai mokyklai“ – teigė Kurtuvėnų mokyklos direktorė.²⁰⁰

Iki 2005 m. Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklą sudarė 36 mokyklos: Kuršėnų Lauryno Ivinskio gimnazija su bendrojo lavinimo skyriumi (II pakopa); vidurinės mokyklos: 1) Kuršėnų Pavenčių, 2) Kuršėnų, 3) Kuršėnų Daugėlių, 4) Kužių, 5) Gruzdžių Augustino Griciaus, 6) Meškuičių, 7) Bazilionų – nuo 2000 m. nebeįkomplektuojanti 11 klasės, 8) Dirvonėnų – nuo 2000 m. nebeįkomplektuojanti 11 klasės; pagrindinės (dešimtmetės) mokyklos: 1) Ginkūnų S. ir Vl. Zubovų, 2) Kairių, 3) Drąsučių, 4) Naisių, 5) Bubių, 6) Raudėnų, 7) Aukštelkės, 8) Žarėnų, 9) Verbūnų, 10) Šakynos, 11) Voveriškių, 12) Gilvyčių, 13) Pakapės; mažakomplektės (devynmetės) pagrindinės mokyklos: 1) Bridų, 2) Šiupylių; 3) Šilėnų; 4) Kurtuvėnų; mažakomplektės (aštuonmetės) pagrindinės mokyklos: 1) Jonelaičių, 2) Varputėnų; mažakomplektės pradinės mokyklos: 1) Micaičių, 2) Gilaičių, 3) Žadžiūnų, 4) Pakumulšių, 5) Smilgių, 6) Gergždėlių, 7) Piktuižių, 8) Romučių.²⁰¹

Per 1998–2009 m. Šiaulių rajono savivaldybės taryba formuodama optimalų mokyklų tinklą atliko tokius darbus: 1998 m. Kuršėnų L. Ivinskio vidurinė mokykla tapo gimnazija, 2000 m. Jonelaičių pagrindinė mokykla tapo pradinė, 2001 m. Dirvonėnų ir Kuršėnų vidurinės mokyklos buvo reorganizuotos į pagrindines, Gergždėlių, Gilaičių, Jonelaičių, Pakumulšių, Piktuižių, Romučių, Smilgių ir Žadžiūnų pradinės mokyklos tapo artimiausių mokyklų skyriais, tais pačiais metais buvo nutrauktas pradinio ugdymo programos vykdymas Jonelaičių ir Romučių skyriuose, 2005 m. nutrauktas pradinio ugdymo programos vykdymas Piktuižių ir Gergždėlių skyriuose, 2005 m. Kurtuvėnų pagrindinė mokykla tapo pradinė, 2006 m. Gruzdžių A. Griciaus vidurinė mokykla buvo reorganizuota į Gruzdžių gimnaziją, 2007 m. nutrauktas pradinio ugdymo programos vykdymas Smilgių skyriuje, 2008 m. Kuršėnų Daugėlių vidurinė mokykla buvo reorganizuota į pagrindinę, Šiupylių pagrindinė mokykla tapo Gruzdžių gimnazijos skyriumi, likviduotos Varputėnų ir Bridų pagrindinės mokyklos, nutrauktas pradinio ugdymo programos vykdymas Žadžiūnų skyriuje, o Micaičių pradinė mokykla pervadinta mokykla-darželiu, 2009 m. nutrauktas pradinio ugdymo programos vykdymas Pakumulšių skyriuje, 2009 m. Šilėnų pagrindinėje mokykloje pradėta vykdyti pagrindinio ugdymo II dalies programa.²⁰²

2011 m. Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklą sudaro tokios ugdymo įstaigos: gimnazijos: 1) Gruzdžių, 2) Kuršėnų L. Ivinskio, 3) Meškuičių; vidurinės mokyklos: 1) Bazilionų, 2) Kuršėnų Pavenčių (nebeįkomplektuoja 11 kl., nuo 2012 m. pagrindinė mokykla), 3) Kužių (Gilaičių

²⁰⁰ Kirnienė, V. Apkartinta rugsėjo 1-oji, *Šiaulių kraštas*, <<http://www.skrastas.lt/?data=2005-09-02>> [žiūrėta 2011-11-19].

²⁰¹ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrasis planas, 2005, <[http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/\\$FILE/T_181_priedas.pdf](http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/$FILE/T_181_priedas.pdf)> [žiūrėta 2011-10-24].

²⁰² Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

skyrius); pagrindinės mokyklos: 1) Aukštelės, 2) Bubių, 3) Dirvonėnų, 4) Drąsūčių, 5) Gilvyčių, 6) Ginkūnų S. Ir Vl. Zubovų, 7) Kairių, 8) Kuršėnų Daugėlių, 9) Kuršėnų St. Anglickio, 10) Naisių, 11) Pakapės, 12) Raudėnų, 13) Šakynos, 14) Šilėnų, 15) Verbūnų, 16) Voveriškių, 17) Žarėnų; pradinės mokyklos: 1) Micaičių mokykla-darželis, 2) Kurtuvėnų pradinė mokykla.²⁰³ 2011 m. didžiausią mokinių skaičių turėjo: Kuršėnų St. Anglickio pagrindinė mokykla (684 mokiniai), Kuršėnų Pavencių vidurinė mokykla (637 mokiniai), Kuršėnų L. Ivinskio gimnazija (495 mokiniai); mažiausią mokinių skaičių turėjo Kurtuvėnų pradinė mokykla (14 mokinių), Kužių vidurinės mokyklos Gilaičių skyrius (13 mokinių).²⁰⁴ Visose bendrojo lavinimo mokyklose mokoma gimtąja kalba.²⁰⁵ Vykdamas bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarką 2006–2010 m., bendrojo lavinimo mokyklų sumažėjo nuo 28 iki 25 (žr. 4 lentelę).²⁰⁶ Šalyje 2010 m. įregistruotų mokyklų-darželių buvo 102, pradinių mokyklų – 81, pagrindinių mokyklų – 490, vidurinių mokyklų – 275, gimnazijų – 206, vaikų socializacijos centrų – 9.²⁰⁷ Šiaulių rajono savivaldybėje nėra specialiųjų, suaugusiųjų ir jaunimo mokyklų, kurios užtikrintų subjektyviąją švietimo prieinamumo sąlygą.²⁰⁸ Šalyje 2010 m. buvo 60 įregistruotų specialiųjų mokyklų, 34 – suaugusiųjų ir 18 jaunimo mokyklų.²⁰⁹

4 lentelė. **Bendrojo ugdymo mokyklų skaičius.**

	2006	2007	2008	2009	2010
Mokykla-darželis	-	-	1	1	1
Pradinė mokykla	2	2	1	1	1
Pagrindinė mokykla	19	19	17	17	17
Vidurinė mokykla	5	5	4	4	3
Gimnazija	2	2	2	2	3
Iš viso	28	28	25	25	25

Šaltinis: Švietimas regionuose 2011, 2011, p. 211,

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

2006–2010 m. Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklose sumažėjo besimokančiųjų – 1621 mokiniu, t. y. kiekvienais metais mažėjo po 405 mokinius. Labiausiai mažėjo

²⁰³ Šiaulių rajono savivaldybė, Švietimo įstaigos, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?803682906>> [žiūrėta 2011-11-22].

²⁰⁴ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų mokinių skaičius 2011-09-01 duomenimis, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?481940374>> [žiūrėta 2011-11-23].

²⁰⁵ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

²⁰⁶ Švietimas regionuose 2011, 2011, p. 211,

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

²⁰⁷ Ten pat, p. 13.

²⁰⁸ Ten pat, p. 212.

²⁰⁹ Ten pat, p. 13.

pradinėse ugdymo įstaigose besimokančių mokinių (žr. 5 lentelę).²¹⁰ Bendrojo lavinimo mokyklų mokinių skaičius Šiaulių rajono savivaldybėje sumažėjo 23,6 proc., kai sumažėjimo vidurkis šalyje siekė 20,3 proc. Šiaulių rajonas kitų savivaldybių atžvilgiu buvo 10. Daugiausiai mokinių sumažėjo Visagino (32,2 proc.) ir Zarasų rajono (29,5) savivaldybėse, o mažiausiai mokinių sumažėjo Kauno rajono savivaldybėje (12 proc.).²¹¹ Pradinių klasių mokinių skaičius Šiaulių rajono savivaldybėje 2006–2010 m. sumažėjo 521 mokiniu ir šiuo atžvilgiu Šiaulių rajonas buvo 12 tarp visų šalies savivaldybių. Labiausiai pradinių klasių mokinių sumažėjo Kauno miesto savivaldybėje – 3219 mokinių, mažiausiai Birštono – 1 mokiniu.²¹²

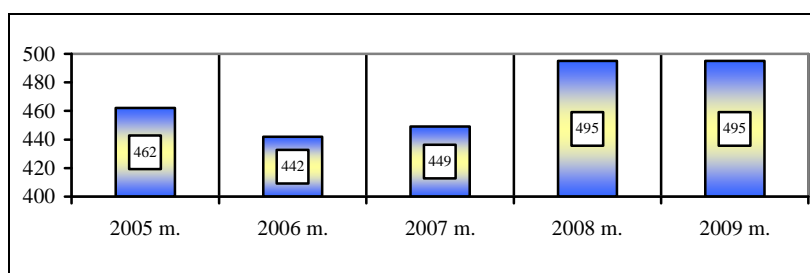
5 lentelė. **Mokinių skaičius bendrojo lavinimo mokyklose.**

Mokyklų tipai	Mokiniai				
	2006	2007	2008	2009	2010
Pradinė mokykla	50	45	42	45	47
Pagrindinė mokykla	3081	2876	3043	2874	2762
Vidurinė mokykla	2716	2545	1908	1782	1321
Gimnazija	1167	1110	1156	1032	1263
Iš viso	7014	6576	6149	5733	5393

Šaltinis: Švietimas regionuose 2011, 2011, p. 211,

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

Šiaulių rajono savivaldybės duomenimis 1993–2004 m. laikotarpyje kasmet gimė apie 18 vaikų mažiau. 2005 m. vaikų gimė 42 mažiau negu 2004 m. 2006 m. Šiaulių rajone gimė 20 vaikų, o 2007 m. 13 vaikų mažiau nei 2005 m. 2008 m. ir 2009 m. gimstamumas padidėjo, kasmet rajone gimė po 495 vaikus (žr. Pav. 6).²¹³ STD duomenimis, 2010 m. Šiaulių rajono savivaldybėje gimė 429 vaikai.²¹⁴

Pav. 6. Vaikų gimstamumas Šiaulių rajono savivaldybėje 2005–2009 metais.

²¹⁰ Ten pat, p. 211.

²¹¹ Ten pat, p. 14.

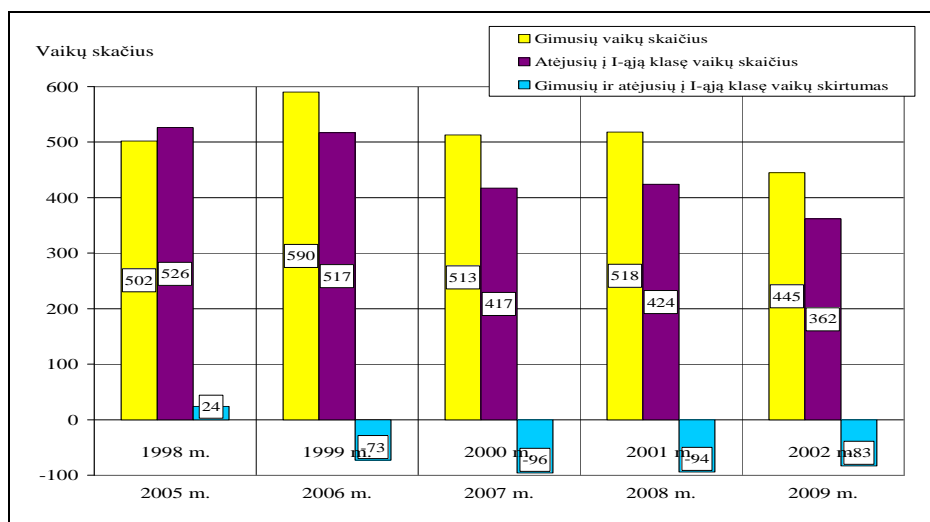
²¹² Ten pat, p. 18.

²¹³ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

²¹⁴ Lietuvos statistikos departamentas, Gyventojų skaičius, natūrali kaita apskrityse ir savivaldybėse, 2011, <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2466>> [žiūrėta 2011-11-23].

Šaltinis: Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

Nors civilinės metrikacijos skyriuje vaikų, gimusių Šiaulių rajono savivaldybėje, būna užregistruotas vienas skaičius, tačiau dėl įvairių priežasčių pirmose rajono mokyklų klasėse įregistruojamas kitas. Pavyzdžiui, 1998 m. gimė 502 vaikai, o 2005 m. į pirmąsias klases susirinko 526 mokiniai, t. y. 24 vaikais daugiau nei buvo gimusių rajone. Nuo 2006 m. vaikų, gimusių 1999–2002 m. Šiaulių rajono savivaldybėje ir ateinančių į pirmąsias klases 2006–2009 m., santykis buvo neigiamas (žr. Pav. 7).²¹⁵ 2011 m. rajone pirmose klasėse susirinko mokyti 400 vaikų.²¹⁶

Pav. 7. Gimusių 1998–2002 metais ir atėjusių į I-ąją klasę 2005–2009 metais mokinių santykis.

Šaltinis: Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

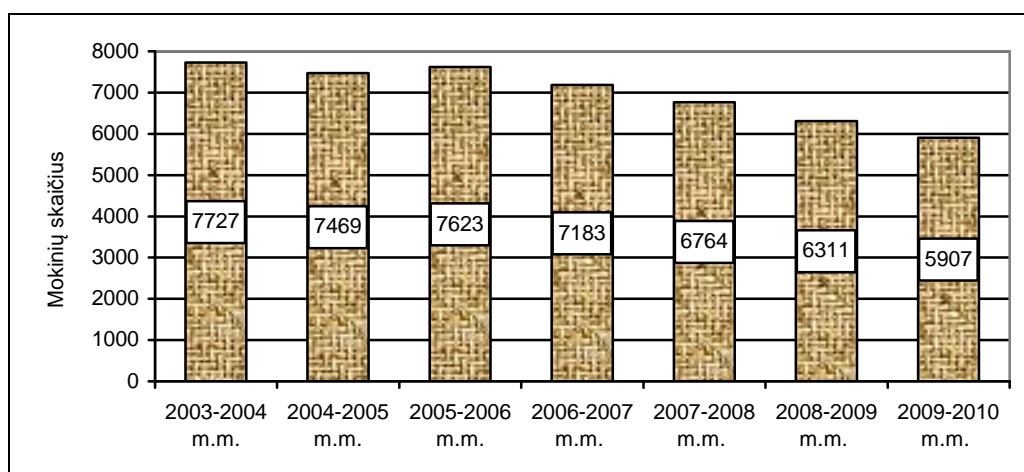
Šiaulių rajono savivaldybėje ryškus mokinių mažėjimas prasidėjo nuo 2003–2004 m., kai rajono mokyklas lankė 7727 moksleiviai. Nuo 2005–2006 m. kiekvienais metais, kaip jau buvo minėta, rajono mokyklose mokosi keliais šimtais mažiau mokinių nei praėjusiais metais. 2009–2010 m. mokyklose buvo registruoti 5907 mokiniai (žr. Pav. 8).²¹⁷ Šiaulių rajono savivaldybės duomenimis, 2010 m. rugsėjo 1 d. bendrojo lavinimo mokyklose susirinko 5269 1–12 klasių moksleiviai ir sudarė 332 mokyklinės klases, o 2011 m. rugsėjo 1 d. bendrojo ugdymo įstaigose užregistruota 4936

²¹⁵ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

²¹⁶ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų mokinių skaičius 2011-09-01 duomenimis, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?-481940374>> [žiūrėta 2011-11-23].

²¹⁷ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

mokiniai, kurie sudarė 325 mokyklų klases.²¹⁸ 2009–2010 m. duomenimis, daugiausia mokinių vienam mokytojui teko Kuršėnų L. Ivinskio gimnazijoje ir Kuršėnų St. Anglickio pagrindinėje mokykloje (11), Gruzdžių gimnazijoje (9), mažiausiai – Kurtuvėnų pradinėje mokykloje (3), Šilėnų pagrindinėje mokykloje, Micaičių mokykloje-darželyje, Dirvonėnų, Pakapės, Voveriškių, Bubių, Gilvyčių pagrindinėse mokyklose (4). 2010 m. Šiaulių rajono savivaldybė buvo viena mažiausių mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičių turėjusi šalies savivaldybė, tai sudarė 10,3 mokinių skaičiaus vienam mokytojui, kuris nuo 2006 m. sumažėjo 1,8 vnt. Tuo tarpu šalies vidurkis – 12,3 bendrojo lavinimo mokyklų mokinių skaičiaus tenkančio vienam mokytojui. Mažiausią rodmenį turi Neringos (7,6) ir Vilniaus rajono (8,6) savivaldybės, o didžiausią – Alytaus miesto savivaldybė (14,4).²¹⁹

Pav. 8. Mokinių skaičiaus pokyčiai 2003–2010 m.

Šaltinis: Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

Dėl mažo gimstamumo ir kitų socioekonominių priežasčių kasmet Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklose susirenka vis mažiau vaikų. Kaip to pasekmė, siekiant garantuoti kiekvienam tiek mieste, tiek kaime gyvenančiam vaikui švietimo prieinamumą, mokyklos yra likviduojamos ir reorganizuojamos. Opiausios problemos optimizuojant rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklą nuo 2003 m. buvo: prastai realizuojamas mokinių pavėžėjimas, netinkamas savivaldybės bendradarbiavimas su mokyklų bendruomenėmis mokyklų reorganizavimo klausimais ir mokyklų konkurencija dėl mokinių.

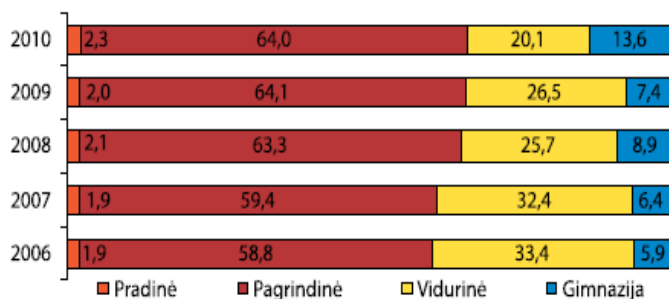
²¹⁸ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų klasių, grupių ir ugdomų vaikų skaičiaus pokytis 2010-09-01 ir 2011-09-01, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?-481940374>> [žiūrėta 2011-11-23].

²¹⁹ Švietimas regionuose 2011 ... p. 15.

2.4. Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų būklės ir švietimo prieinamumo statistinė analizė

Lietuvos Respublikos gyventojų skaičius nuo 2000 m. iki 2010 m. sumažėjo 182,1 tūkst. Per 2006–2010 m. šalyje gyventojų sumažėjo 2,2 proc., Neringos savivaldybėje išaugo 18 proc., daugiausia sumažėjo Ignalinos rajono savivaldybėje – 8,2 proc., o Šiaulių rajono savivaldybėje gyventojų sumažėjo 3,3 proc., t. y. 1681 gyventojų. Šiaulių rajono savivaldybė pagal gyventojų skaičių yra 16 vietoje tarp kitų savivaldybių, 2010 m. joje gyveno 49199 žmonės.²²⁰ Nedarbo lygis 2010 m. šalyje siekė 17,8 proc., tuo tarpu Šiaulių apskrityje – 18,9 proc., didesnis nedarbo lygis nei Šiaulių apskrityje tuo metu buvo tik Utenos, Telšių ir Panevėžio apskrityse. 2010 m. Šiaulių rajono savivaldybė iš 60 šalies savivaldybių buvo 6 pagal neigiamą vidaus ir tarptautinę migraciją – 1954 gyventojai išsikraustė, iš jų 1773 emigravo į užsienį.²²¹ Dėl emigracijos ir natūralios gyventojų kaitos šalyje 2006–2010 m. sumažėjo jaunų (0-19 metų) asmenų skaičius nuo 831476 iki 740374.

2006–2010 m. Šiaulių rajono savivaldybės pradinį klasių mokinių besimokiusių pradinėje mokykloje skaičius pakito nuo 39 iki 35, pagrindinėse mokyklose ir jų skyriuose nuo 1237 ir 15 iki 991 nelikus skyrių, vidurinėse ir jų skyriuose nuo 703 ir 50 iki 311 ir 13, gimnazijose nuo 124 iki 211 mokinių (žr. 9 pav.). Iš viso 2006 m. mokėsi 2103 pradinį klasių mokiniai, o 2010 m. 1548 mokiniai.²²²

Pav. 9. Pradinį klasių mokinių pasiskirstymas (proc.) pagal mokyklų tipus.

Šaltinis: Švietimas regionuose 2011, 2011, p. 212,
<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

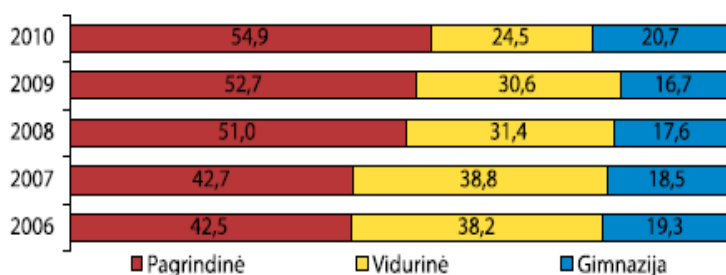
2006–2010 m. Šiaulių rajono savivaldybės pagrindinių klasių mokinių skaičius kito taip: pagrindinėje mokykloje nuo 1733 iki 1661 mokinio, vidurinėje mokykloje nuo 1556 iki 740 mokinių, gimnazijoje nuo 4074 iki 3026 mokinių (žr. 10 pav.). Iš viso 2006 m. mokėsi 4074 pagrindinių klasių mokiniai, 2010 m. – 3026 mokiniai.²²³

²²⁰ Ten pat, p. 6-7.

²²¹ Ten pat, p. 8-9.

²²² Ten pat, p. 212.

²²³ Ten pat, p. 212.

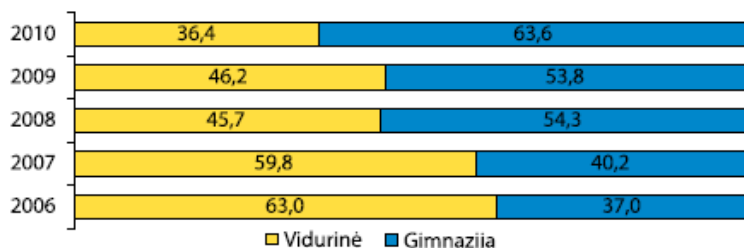

Pav. 10. Pagrindinio ugdymo klasių mokinių pasiskirstymas (proc.) pagal mokyklų tipus.

Šaltinis: Švietimas regionuose 2011, 2011, p. 212,

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

2006–2010 m. Šiaulių rajono savivaldybės vidurinio ugdymo klasių mokinių skaičius vidurinėje mokykloje ir gimnazijoje keitėsi: vidurinėje mokykloje nuo 442 iki 240 mokinių, gimnazijoje nuo 260 iki 420 mokinių (žr. 11 pav.). Iš viso 2006 m. mokėsi 702 vidurinio lavinimo klasių mokiniai 2010 m. – 660 mokinių.²²⁴

Pav. 11. Vidurinio ugdymo klasių mokinių pasiskirstymas (proc.) vidurinėje mokykloje ir gimnazijoje.

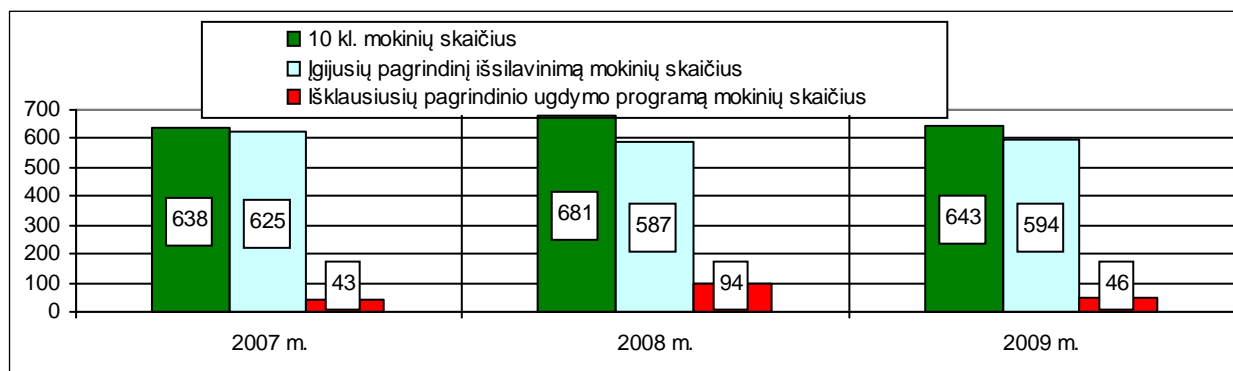
Šaltinis: Švietimas regionuose 2011, 2011, p. 213,

<http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].

Šiaulių rajono savivaldybė 2007 m. užsibrėžė, kad pagrindinę mokyklą baigia ne mažiau kaip 92 proc. mokinių, o pagrindinį išsilavinimą įgyja ne mažiau kaip 98 proc., tuo tarpu valstybinėje strategijoje užsibrėžta, kad ne mažiau kaip 95 proc. vaikų, pradėjusių lankyti mokyklą, įgyja pagrindinį išsilavinimą. Pagal Šiaulių rajono savivaldybės pateiktus duomenis 2007 m. Šiaulių rajono savivaldybėje pagrindinę mokyklą baigė ir pagrindinį išsilavinimą įgijo (atitinkamai) 99 proc. ir 98 proc. mokinių, 2009 m. – 94 proc. ir 92 proc. mokinių (žr. Pav. 12).²²⁵ 2009 m. rodiklis neatitiko nei savivaldybės, nei valstybės užsibrėžtų tikslų.

²²⁴ Ten pat, p. 213.

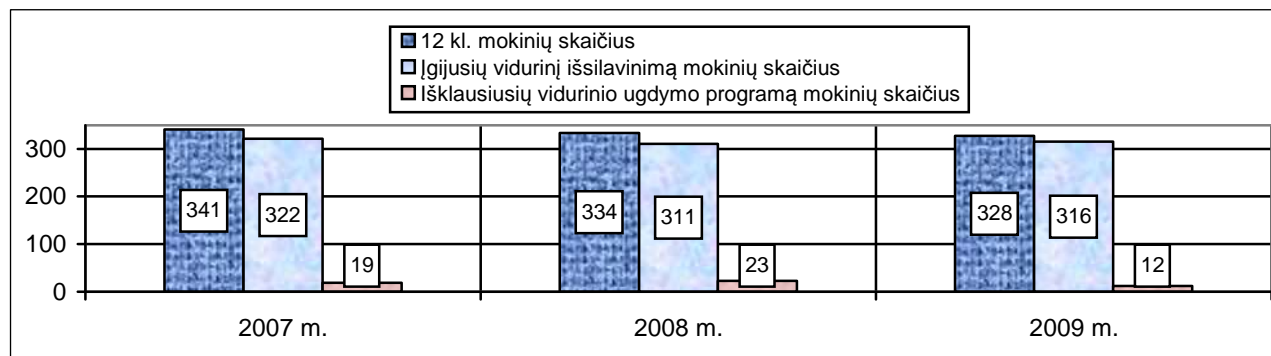
²²⁵ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

Pav. 12. Mokinių, išklausių pagrindinio ugdymo programą ir įgijusių pagrindinį išsilavinimą, 2007–2009 metais pokytis.

Šaltinis: Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

Šiaulių rajono savivaldybė 2007 m. užsibrėžė, kad ne mažiau kaip 92 proc. įgijusių pagrindinį išsilavinimą, mokymąsi tęstų toliau, o valstybinėje švietimo strategijoje tokį rodiklį turi atitikti 95 proc. moksleivių. 2007 m. Šiaulių rajone baigusiujų pagrindinį lavinimą ir siekiančių mokytis toliau buvo 97 proc., o 2009 m. – 93 proc. 2009 m. rodiklis vienu procentu viršijo užsibrėžtą savivaldybės tikslą, tačiau neatitiko valstybės iškeltų siekių. 2007 m. Šiaulių rajono savivaldybėje vidurinį išsilavinimą įgijo 94,4 proc., 2008 m. – 93,1 proc., 2009 m. – 96,3 proc. mokinių (žr. Pav. 13).²²⁶

Pav. 13. Mokinių, išklausių vidurinio ugdymo programą ir įgijusių vidurinį išsilavinimą, 2007–2009 metais pokytis.

Šaltinis: Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

²²⁶ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

2011 m. Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų 11-12 klasėse (III-IV gimnazijos klasėse) mokosi 570 moksleivių, iš kurių 132 – vidurinėse mokyklose, kiti gimnazijose.²²⁷ Kursą rajono bendrojo lavinimo mokyklose 2007 m. kartojo 0,6 proc., 2009 m. 1,2 proc. mokinių.²²⁸ Mažas antramečiavimas rodo, kad mokykla vaikui tampa patrauklesnė ir didėja mokymosi prieinamumas. Tai siejama su ugdymo turinio kaita, ugdymo procesų, metodų kaita, mokyklos mikroklimato gerėjimu, kurso kartojimas reikalauja papildomų finansinių išlaidų ir kelia mokinių psichologinį diskomfortą.²²⁹ 2009 m. vienas asmuo iki 16 m. iškrito iš švietimo sistemos. 2007 m. dar II pamainoje dirbo 4 klasių komplektai, 2009 m. II pamainos nebebuvo. II pamaina trukdo vaikų motyvacijai mokytis. 2007 m. nebuvo pavėžėjami 44 Kuršėnų L. Ivinskio gimnazijos mokiniai.²³⁰ ŠMM duomenimis, 2010 m. Šiaulių rajono savivaldybėje neužtikrintas 5 moksleivių pavėžėjimas, t. y. dėl mokyklų reorganizavimo mokiniai neteko jų gyvenamojoje teritorijoje buvusių mokyklų ir jiems nebuvo užtikrintas artimiausios mokyklos geografinis regioninis prieinamumas.²³¹ Tuo tarpu, didžiausias 2010 m. nepavežamų mokinių skaičius buvo Vilniaus miesto (369 mokiniai) ir Šiaulių miesto (277 mokiniai) savivaldybėse.²³²

2008–2010 m. vidutinis mokinių skaičius bendrojo lavinimo mokyklų klasėse buvo mažesnis už atitinkamus šalies vidurkius.²³³ 2010 m. savivaldybės pradinio ugdymo įstaigos klasėje mokėsi 12 mokinių (šalyje 15,3), mieste – 18,6, o kaime – 9,7 mokinių skaičiaus, savivaldybės pagrindinio ugdymo įstaigos klasėse mokėsi 14,8 (šalyje 20,1), mieste – 19,2, o kaime – 12,5 vidutinio mokinių skaičiaus, savivaldybės vidurinio ugdymo įstaigos klasėse mokėsi 22,8 (šalyje 24,7), mieste – 23,9, o kaime – 21,2 vidutinio mokinių skaičiaus.²³⁴ „Jungtinių pagrindinių klasių dalis nuo 2008 m. padidėjo 1,3 proc. punkto ir buvo mažesnis už šalies rodiklį 0,5 proc. punkto. Jungtinių pradinių klasių dalis sumažėjo 0,7 proc. punkto ir buvo mažesnė už šalies rodiklį 2,8 proc. punkto.“²³⁵

Geografinė Šiaulių rajono savivaldybės padėtis turi įtakos mokyklų pasirinkimui Šiaulių mieste, 1497 Šiaulių rajono savivaldybės gyventojai mokosi Šiaulių miesto mokyklose ir apie 50 proc. šių mokinių mokosi 9-12 (I-IV gimnazijos) klasėse.²³⁶ 2006 metais Šiaulių rajono savivaldybėje veikė 4 bendrojo lavinimo mokyklų skyriai, kurių 2010 m. buvo 1.²³⁷

²²⁷ Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų mokinių skaičius 2011-09-01 duomenimis, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?-481940374>> [žiūrėta 2011-11-23].

²²⁸ Ten pat.

²²⁹ Lukoševičiūtė Mašalienė, L. Švietimo reformos eiga ... p. 27

²³⁰ Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].

²³¹ Švietimas regionuose 2011 ... p. 211.

²³² Ten pat, p. 32.

²³³ Ten pat, p. 210.

²³⁴ Ten pat, p. 212-213.

²³⁵ Ten pat, p. 210.

²³⁶ Ten pat.

²³⁷ Ten pat, p. 211.

2010 m. Šiaulių rajono savivaldybėje 100 mokinių teko 16,2 kompiuterio skaičiaus, kai šalies vidurkis siekė 15,4 kompiuterio skaičiaus. Neringos savivaldybėje 100 mokinių teko didžiausias kompiuterių skaičius, t. y. 27,2, mažiausias kompiuterių skaičius teko Vilniaus miesto savivaldybei – 11,5. 2010 m. mokyklų autobusų šalyje buvo 801, daugiausiai, 25 mokyklų autobusus, turėjo Panevėžio rajono savivaldybė, mažiausiai, t. y. 1 autobusą – Neringos savivaldybė, Šiaulių rajono savivaldybė turėjo 16 autobusų. Tais pačiais metais Lietuvos Respublikos keliais riedėjo 503 geltonieji autobusai. Šiaulių rajono savivaldybei priklausė 15 geltonųjų autobusų. Mažiausiai, t. y. po vieną geltonąjį autobusą, turėjo Neringos, Panevėžio miesto ir Kauno miesto savivaldybės, daugiausiai, t. y. 18 autobusų, turėjo Kauno rajono savivaldybė. Šalyje vienam mokiniui vidutiniškai teko po 12 m² mokyklos ploto, Šiaulių rajono savivaldybės mokiniui – 12,8 m², daugiausiai mokyklos ploto teko Zarasų rajono savivaldybės mokiniui (21,2 m²), mažiausiai – Panevėžio miesto savivaldybės mokiniui (8,9 m²).²³⁸ Šiaulių rajono savivaldybė 2010 m. buvo 8 tarp kitų šalies savivaldybių, pagal nemokamą maitinimą gavusių mokinių dalį ir 7 pagal paramą mokinio reikmėms įsigyti gavusių mokinių dalį.²³⁹

Šiaulių rajono savivaldybėje kaip ir visoje Lietuvos Respublikoje smarkiai mažėjo gyventojų dėl mažo gimstamumo ir emigracijos. Nedarbas savivaldybėje lėmė ir vidaus migraciją. Rajono savivaldybės mokinių skaičius klasėse mažesnis nei šalies vidurkis, didelis skirtumas tarp miesto ir kaimo mokyklų mokinių skaičiaus klasėse. Šiaulių rajono savivaldybė viena iš mažiausių mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičių turinti šalies savivaldybė. Dalies mokinių rajonas netenka, nes vaikai pasirenka Šiaulių miesto mokyklas. 2010 m. Šiaulių rajone į mokyklą nebuvo pavėžėjami 5 mokiniai. Šioje savivaldybėje jungtinių pradinių ir pagrindinių klasių procentinės dalys mažesnės nei šalies vidurkiai, 2010 m. mokyklose buvo nebevykdoma II pamaina, o pagal vienam mokiniui tenkanti mokyklos plotą, Šiaulių rajonas viršija šalies vidurkį tik 0,8 m².

2.5. Ekspertų nuomonės dėl bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo įgyvendinimo Šiaulių rajone vertinimas

Siekiant išsiaiškinti ekspertų nuomonę dėl bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo įgyvendinimo optimizuojant mokyklų tinklą Šiaulių rajone ir nurodyti teigiamus ir neigiamus bendrojo ugdymo įstaigų tinklo optimizavimo aspektus, buvo atliktas pusiau struktūrinis interviu su šešiais Šiaulių rajono savivaldybės specialistais, t. y. Šiaulių rajono savivaldybės tarnautojais, Šiaulių rajono savivaldybės tarybos nariais – politikais, skirtingų rajono mokyklų mokytoju ir direktoriumi. Pirmasis ekspertas, dirbantis Šiaulių rajono savivaldybės Švietimo ir sporto skyriuje, magistro darbe vadinamas 1EK, antrasis ekspertas, dirbantis vienoje iš Šiaulių rajono mokyklų, vadinamas 2EK, trečiasis

²³⁸ Lietuvos švietimas skaičiais ... p. 65-70.

²³⁹ Švietimas regionuose ... p. 12-13.

ekspertas dirba direktoriumi kitoje Šiaulių rajono mokykloje ir yra įvardytas kaip 3EK, Šiaulių rajono tarybos narys, politikas yra 4EK, Šiaulių rajono tarybos narys, Švietimo, kultūros ir sporto komiteto narys, politikas vadinamas 5EK, Šiaulių rajono savivaldybės Švietimo paslaugų centro tarnautojas – 6EK (žr. 1 priedą).

Ekspertams buvo pateikti septyni atviri klausimai, kuriais siekiama įvertinti specialistų požiūrį į bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimą, suprasti optimizavimo tikslus ir mokyklų bendruomenių poziciją dėl mokyklų reorganizavimo, išsiaiškinti, kaip reorganizuojant mokyklas realizuojamas švietimo prieinamumo principas, patikrinti, ar mokyklų tinklo pertvarka nėra vien ekonominiais sumetimais inicijuotas švietimo įstaigų reorganizavimas, įvertinti, ar bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas neskatina Šiaulių rajono vaikų pasirinkti ne rajono, o Šiaulių miesto mokyklų, ištirti, kokiais atvejais mokiniai gali nepasiekti artimiausios mokyklos, ir išsiaiškinti, ar konkuruoja Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklos dėl mokinių.

Tyrimo tikslas – ištirti ir pateikti ekspertų teiginius apie Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo teigiamus ir neigiamus aspektus. Tyrimo metu siekiama patikrinti magistro darbe iškeltą hipotezę, kad Švietimo ir mokslo ministerija ir vietos savivaldybės, optimizuodamos bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, viena vertus, siekia kiekvienam mokiniui garantuoti kokybišką ir prieinamą išsilavinimą, kita vertus, likviduodamos ir reorganizuodamos bendrojo lavinimo mokyklas, neužtikrina kiekvienam mokiniui prieinamo išsilavinimo vietos lygmeniu ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl dalis mokinių neketina tęsti mokymosi kitose bendrojo lavinimo mokyklose.

Siekiant įvertinti specialistų požiūrį dėl bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo ekspertams pateikiamas klausimas:

1. Koks jūsų požiūris į bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimą?

Ekspertų požiūriai bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo klausimu išsiskyrė: 2EK požiūris šiuo klausimu neigiamas, 4EK požiūris teigiamas, 5EK, 6EK, 1EK ir 3EK teigia, kad bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas turi ir privalumų, ir trūkumų.

2EK nuomone, bendrojo lavinimo mokyklų tinklas yra optimizuojamas taupant lėšas: „mokykloms reikia daugiau lėšų išleisti, nes mokosi mažiau mokinių, o atlyginimus reikia mokėti visiems darbuotojams“. Be to, 2EK teigia, kad kaimų mokyklose mokytojas geriau pažįsta mokinį ir, suprasdamas situaciją, labiau atsižvelgia į jo ugdymosi poreikius ir problemas, didina mokinio ugdymosi motyvaciją. Dėl to, pasak 2EK, „pervedus mokinius į didelę mokyklą, vaikai paskęsta minioje ir nebeturi tokio nuoširdaus kontakto.“ Tačiau 4EK tikina, kad „mokyklų tinklą būtina optimizuoti taupant savivaldybės lėšas ir gerinant mokinių ugdymosi sąlygas“. 4EK nuomone, „daug naudingiau vaiką pavėžėti iki artimiausios miestelio mokyklos, kuri turi daug geresnę materialinę bazę,

visų specialybių mokytojus, negu palikti kaimo mokykloje, kur nesusidarant reikiamam mokytojų krūviui, dauguma kaimo mokytojų dėsto po keletą mokomųjų dalykų.“ Remiantis 4EK tvirtinimu, kaimo mokyklos neturi sąlygų garantuoti mokiniams kokybišką ugdymą.

Keturi ekspertai, manantys, kad mokyklų tinklo optimizavimas turi pliusų ir minusų, vienareikšmiškai pritaria teiginiui, jog mokyklų tinklą reikia tvarkyti. 1EK teigia, kad kiekvienoje šalies savivaldybėje vyrauja skirtingos bendrojo lavinimo mokyklų tinklo tvarkymo aktualijos. „Šiaulių rajono savivaldybės politikų nuostata – mokyklų tinklas susitvarkys savaime. Jeigu mokykla tenkina moksleivių poreikius, tokia ugdymo įstaiga turi egzistuoti tol, kol yra mokinių.“ 5EK sako, kad nors ir geriau, kai pradinių klasių moksleiviai mokosi šalia namų, tačiau jei mokyklose lieka mažiau nei dešimt vaikų, siekiant užtikrinti ugdymo kokybę, būtina mažas mokyklėles likviduoti ir pavėžėti mokinius į kitą artimiausią mokyklą. 5EK tikina, kad rajono savivaldybės politikai stengiasi, jog mažos kaimo mokyklos išliktų, ir kaip pavyzdį pateikia vis dar egzistuojantį Kužių vidurinės mokyklos Gilaičių skyrių, kuriam dėl ženkliai mažėjančio mokinių skaičiaus gresia likvidavimas. 6EK teigimu, viena vertus, likviduojamos kaimo mokyklos yra skaudi netektis kaimo bendruomenėms, kita vertus, tokių mokyklų išlaikymas tampa vis problematiškesnis rajono savivaldybei. 3EK mano, kad mokyklų tinklo optimizavimą lemia mokymo kokybės klausimai, sunkmetis, mažėjantis vaikų skaičius. Tačiau 3EK pabrėžia, kad optimizuojant tinklą, reikia atsižvelgti į kiekvieną atskirą situaciją, kiekvieną vaiką. „Kaime geriau pažįsti mokinius, gali jiems padėti, labiau prižiūrėti, paskatinti ir motyvuoti, iš kaimo patekę į miesto mokyklas vaikai tai praranda ir sunkiai pritampa.“ Tad mažose vietinėse mokyklose didinama mokinio motyvacija mokytis, o naujose mokyklose mokiniai susiduria su socializacijos problemomis.

Daugumos ekspertų nuomone, mokyklų tinklą būtina tvarkyti, tačiau reikia tai daryti atsižvelgiant į atskiros mokyklos ir jos mokinių situaciją. Ekspertai išskiria tris priežastis, dėl kurių tinklo pertvarka būtina: lėšų taupymas, mokinių skaičiaus mažėjimas, ugdymo paslaugų kokybės gerinimas. Likvidavus mokyklas kaime ir vaikui pradėjus lankyti didesnes mokyklas toliau nuo namų, prarandamas artimas mokinio ir mokytojo ryšys, kurio dėka efektyviau būna sprendžiamos ugdymo problemos ir greičiau suteikiama psichologinė, pedagoginė pagalba. Mokantis kito miestelio ar miesto mokykloje, vien dėl mokyklos nuotolio vaikui sunkiau rasti motyvaciją mokytis, be to, uždarnos mokyklos kaimuose prilygsta kultūros įstaigos uždarymui. Tačiau didesnės mokyklos teikia kokybiškesnes paslaugas, turi gausesnę būrelių pasiūlą, turtingesnę mokymosi bazę.

Siekiant suprasti, kokie yra bendrojo lavinimo mokyklų optimizavimo tikslai ir kaip į mokyklų reorganizavimą reaguoja mokyklų bendruomenės, klausinama:

- 2. Kokie yra bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo tikslai ir mokyklų bendruomenės(ių) pozicija dėl mokyklų reorganizavimo?*

Visų ekspertų nuomonės sutampa dėl teiginio, kad mokyklų bendruomenės nepritaria mokyklų reorganizavimui. Tačiau ekspertų vardijami bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo tikslai skirtingi.

2EK išskiria du mokyklų tinklo optimizavimo tikslus: 1) sutaupyti lėšų ir 2) gerinti mokymosi kokybę. Pasak 2EK, mokymasis daug mokinių turinčioje mokykloje užtikrina papildomos veiklos įvairovę, „ypač vyresnieji turi pasirinkti iš ko.“ Pasak 1EK, mokyklų tinklo optimizavimo tikslai nesutampa su mokyklų bendruomenių lūkesčiais, nes „optimizuojant mokyklų tinklą, viena vertus, siekiama sudaryti kuo palankesnes sąlygas vaikų ugdymui, kita vertus, žiūrima, kad būtų galima mokyklas išlaikyti, o bendruomenė suinteresuota, jog mokykla būtų kuo arčiau vaiko namų, ypač jaunesniame amžiuje.“ 4EK sako, kad „mokyklų bendruomenių pozicija dėl mokyklų reorganizavimo yra priešiška todėl, kad iškyla mokytojų nedarbo problema ar krūvio mažėjimas.“ 3EK teigia, kad svarbiausia – kokybiškas išsilavinimas, ekspertas kritikuoja mokyklų bendruomenių priešišką nuostatą mokyklų reorganizavimo atžvilgiu, kai jos nepritaria pertvarkai, tikindamos, kad net mažiausią mokinių skaičių turinti mokykla visiškai atitinka mokinių mokymosi poreikius. 6EK optimizavimo tikslu įžvelgia mokyklų išlaikymą, o bendruomenės, pasak 6EK, mokyklų reorganizavimui nepritaria, nes ugdymo įstaigose vyksta pagrindiniai kaimo bendruomenių renginiai ir šventės, likvidavus mokyklą prarandamas bendruomenės kultūros židinys. 5EK pritaria, kad bendruomenės stengiasi išlaikyti mokyklas, nepaisant to, jog jų ugdymo kokybė dažnai nebeatitinka mokinių poreikių.

Vertinant ekspertų pasisakymus šiuo klausimu, bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo tikslais išskiriami: lėšų taupymas, galimybė teikti daugiau ir įvairesnių lavinimosi ir švietimo paslaugų, kokybiškas išsilavinimas. Visų ekspertų nuomonė sutampa dėl teiginio, kad mokyklų bendruomenės nepritaria mokyklų reorganizavimui. Išskiriami tokie nuogastavimai, susiję su mokyklų tinklo optimizavimu: vaikams, ypač jaunesnio amžiaus, tenka ilgiau ir toliau keliauti į mokyklą, iškyla mokytojų nedarbo problema, uždarius mokyklėles kaimų teritorijoje netenkama kultūros ir švietėjišką funkcijas atliekančios įstaigos.

Siekiant išsiaiškinti, kaip optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą realizuojamas švietimo prieinamumo principas, ekspertams užduodamas klausimas:

- 3. Kokiomis priemonėmis galima užtikrinti švietimo prieinamumo principą? Ar optimizuojamas bendrojo lavinimo mokyklų tinklas padės išspręsti švietimo prieinamumo problemas? Kokios jos yra? Kaip padės / nepadės?*

1EK teigia, kad „kaimo teritorijoje mokyklų tinklo optimizavimas, pagal visus dokumentus, švietimo prieinamumo nedidins, nes mokykla yra toliau vaikui ir paslaugų kokybė ir galimybės yra kur kas mažesnės, atsiranda priklausomybė nuo pavėžėjimo. Vaikas nebegali lankyti būrelių tiek, kiek nori, nes yra transportas.“ 2EK dvejuoja, ar bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas išspręs

problemas, susijusias su švietimo prieinamumu. Priešingai – uždarius mokyklas maži kaimeliai praranda kultūros centrus (plačiąja prasme). Be to, atsiranda problemų dėl pavėžėjimo: „reikia laukti po pamokų – mažiukai laukia ilgiau, kol pabaigia vyresnieji. Jie gali lankyti būrelį, bet... grįžti – vėliau, atsikelti – anksčiau.“ 4EK manymu, „kad būtų užtikrintas švietimo prieinamumas, pirmiausia reikėtų sumažinti socialinę atskirtį, didinti motyvaciją. Po to renovuoti mokyklas, gerinti jų materialines bazines, higienines sąlygas, nuolat tobulinti mokytojų kvalifikaciją.“ 4EK tvirtina, kad svarbiausia yra subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga, ir tik ją garantavus reikia užtikrinti kitus aspektus. 5EK sako, kad optimizuojamas mokyklų tinklas nepadedą spręsti švietimo prieinamumo problemų, nes vaikai sunkiai adaptuojasi naujose mokyklose, todėl dažnai atsitinka, kad, baigę pagrindines mokyklas, jie nėra linkę mokslų tęsti toliau. 6EK nuostata šiuo klausimu taip pat dviprasmiška: viena vertus, tinklo optimizavimas užtikrina švietimo prieinamumą mieste, kita vertus, jį riboja kaimo vaikams. 3EK pritaria, kad kaime gyvenantiems vaikams ir taip trūksta motyvacijos mokytis, o kai į artimiausią mokyklą tenka važiuoti beveik valandą, mažėja noras siekti aukštesnio išsilavinimo nei privalomas.

Vertinant ekspertų nuomonę šiuo klausimu galima daryti išvadą, kad vienareikšmio atsakymo, kaip optimizuojamas bendrojo lavinimo mokyklų tinklas padės išspręsti švietimo prieinamumo problemas, nėra, ypač kalbant apie rajono mokyklų tinklą. Miesto mokyklų mokiniams mokyklų optimizavimas suteikia didesnes ugdymosi pasirinkimo galimybes, o kaimo vaikai, lankantys didesnes mokyklas, turi labai derintis prie transporto grafikų, anksčiau keltis, grįžti namo vėliau, dažnai mažiesiems pamokos baigiasi anksčiau nei vyresniesiems, todėl tenka ilgokai palaukti, kol autobusas parveš visus mokinius namo, dėl to vaikai pavargsta, mažėja jų motyvacija mokytis. Be to, mažėja toliau nuo mokyklos gyvenančių ir mokykliniu autobusu vežiojamų mokinių galimybės rinktis būrelius ar kitokias papildomojo lavinimosi veiklas. Kaimų teritorijose gyvenantys vaikai, baigę pagrindines mokyklas, nebemato prasmės toliau tęsti mokslų.

Siekiant patikrinti, ar mokyklų tinklo pertvarka nėra inicijuota daugiausia dėl ekonominio sunkmečio, ekspertų klausama:

4. *Kokią reikšmę bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkai turi ekonominis sunkmetis?*

Šiuo klausimu ekspertų nuomonės pasidalijo į dvi grupes: 2EK, 1EK ir 4EK sako, kad sunki ekonominė situacija buvo viena iš pagrindinių bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos priežasčių, 3EK, 4EK, 5EK teigia, jog ekonominis sunkmetis nelėmė mokyklų tinklo pertvarkos inicijavimo.

2EK nuomone, „dėl ekonominio sunkmečio ir yra pertvarkomos mokyklos, gali būti, kad tai – pagrindinė priežastis.“ Antrąją tinklo pertvarkos priežastimi 2EK įvardija mokinių skaičiaus mažėjimą, o trečiąją – emigraciją. 1EK teigia, kad ekonominis sunkmetis turi didelę reikšmę bendrojo lavinimo

mokyklų tinklo pertvarkai. „Jeigu valstybė skiria mokykloms tikslinę dotaciją, tai savivaldybei mokyklas išlaikyti tampa vis sunkiau. Brangsta šildymas, elektra ir vanduo, mažėja vaikų skaičius.“ Optimizuojant mokyklų tinklą, likviduojamos mokyklos, likę tušti pastatai, jei neatsiranda pirkėjų, atitenka bendruomenei, o už jų išlaikymą atsakinga vėl tampa vietinė savivaldybė. Tačiau pinigų stygius, pasak 1EK, tikrai nėra pagrindinė pertvarkos priežastis. 4EK mano, kad ekonominio sunkmečio reikšmė formuojant mokyklų tinklą yra didelė. „Mokyklose, ypač sunkmečiu, sumažėjo mokinių skaičius, nes tėvai, nerasdami Lietuvoje darbo, išvyksta į užsienį, o po to, kai įsitvirtina, išsiveža ir vaikus. Daug vaikų paliekami globoti seneliams arba kitiems asmenims. Jaučiamas vaikų neprižiūrėjimas, didėja mokymosi, ugdymo spragos.“ 3EK teigia, kad jokios reikšmės ekonominis sunkmetis bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkai neturi, 6EK pritaria 3EK ir teigia, kad mokyklų tinklo optimizavimo klausimu Savivaldybės tarnautojai, politikai ir mokyklų bendruomenės nuolatos bendradarbiaavo: „Laikėmės kaip kumštis“, – teigė ekspertas. 5EK taip pat užtikrina, kad ekonominis sunkmetis neturėjo reikšmės ir nelėmė bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo Šiaulių rajono savivaldybėje.

Atliekant apklausą, ekspertai susiskirstė į dvi grupes ne tik 1) ekonominės situacijos įtakos bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkai klausimu, kai viena ekspertų grupė ekonominį sunkmetį įvardijo kaip vieną iš pagrindinių mokyklų tinklo pertvarkos priežasčių, o kita paneigė bet kokias mokyklų tinklo optimizavimo sąsajas su lėšų švietimui trūkumu, bet ir 2) ekonominio sunkmečio įtakos šalies ir Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkai klausimu, kai, trijų ekspertų teigimu, Šiaulių rajono savivaldybėje iki 2011 m. sunkumų, skiriant mokykloms lėšų, nebuvo, todėl formuojant mokyklų tinklą sunkmetis jokios reikšmės neturėjo, vieno eksperto teigimu, savivaldybėms vis sunkiau spręsti mokyklų išlaikymo klausimus, o du ekspertai pabrėžia, kad ekonominis sunkmetis šalyje sukėlė ir tokią problemą kaip emigracija, dėl kurios taip pat mažėja mokinių skaičius ir, atsižvelgiant į tai, atitinkamai yra formuojamas mokyklų tinklas.

Siekiant įvertinti, ar Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas neskatina rajono vaikų pasirinkti ne rajonines, o Šiaulių miesto mokyklas, ekspertams pateikiamas klausimas:

5. Koks yra moksleivių požiūris į rajono savivaldybės gimnazijų pasiūlą? Kodėl dalis rajono vaikų renkasi Šiaulių miesto mokyklas?

Daugumos ekspertų nuomone, dalis rajono gyventojų lanko Šiaulių miesto mokyklas dėl patogaus pasiekiamumo, kai tėvai važiuoja į darbą Šiaulių mieste ir pakeliui paveža savo vaikus į pasirinktą bendrojo lavinimo mokyklą.

1EK teigia, kad LR švietimo įstatymas numato galimybę rinktis, o Šiaulių rajono savivaldybė tai ir įgyvendina. „Tinklas išdėliojamas taip, kad vaikai turėtų galimybę pereiti į miesto mokyklas.“ Apie

Šiaulių miestą jokios rajono gimnazijos nėra, todėl mokiniai iš Ginkūnų, Bubių ar Aukštelkės renkasi patogiai įsikūrusias Šiaulių miesto mokyklas. Tik nedidelė Kuršėnų miesto mokinių dalis mokosi Šiaulių mieste, Verbūnų ir Kužių gyvenviečių vaikai mokosi Šiauliuose dėl tėvų, kurie dirba ten, ar atitinkamų rekomendacijų iš mieste mokyklas lankusių seserų ir brolių. Įtakos sprendimui rinktis miesto mokyklas turėjo ir neaiški Kužių vidurinės mokyklos ateitis, nes iš pradžių buvo numatyta, kad mokykla 2012 m. bus reorganizuota į pagrindinę, bet vis dėlto, atsižvelgiant į naująją Švietimo įstatymo redakciją, jos statusas pratęsiamas iki 2015 m. Taigi dėl tokios situacijos kyla sumaištis. 2EK teigia, kad mokinių požiūris į rajono gimnazijas ir vidurines mokyklas yra teigiamas: „Geros mokyklos, mokytojai geri, mokyklos netoli.“ Pagrindinė priežastis, kodėl vaikai renkasi Šiaulių miesto mokyklas, yra ta, kad jie „nemato tikslo iš kaimo eiti į kaimą, jie mano, kad geriau iš karto eiti į miestą, kur daugiau veiklos, modulių, būrelių, o be to, tėvai važinėjasi į darbą, tuo pačiu ir vaikus nuveža.“ 4EK mano, kad „gimnazijų pasiūla Šiaulių rajone yra pakankama. Sunku pasakyti, kodėl vaikai renkasi Šiaulių miesto mokyklas, reikėtų jų pačių paklausti. Aš manau, kad dėl geresnio pasirengimo studijoms, visų dalykų mokymosi anglų kalba.“ 5EK sako, kad rajono mokyklos nesiskiria nuo miesto mokyklų ir taip pat gerai parengia vaikus. 6EK teigia, kad Šiaulių mokyklose pasiūla didesnė, o 3EK priduria, kad vaikai Šiaulių mieste renkasi pačias geriausias mokyklas: Universiteto gimnaziją ar gimnaziją, kurioje yra formuojamos bakalaureato klasės, be to, vaikai, rinkdamiesi Šiaulių miesto mokyklas, stengiasi sumažinti tėvų dėmesį ir kontrolę, kuris jiems tenka mokantis ir gyvenant toje pačioje teritorijoje, kurioje yra mokykla.

Vertinant ekspertų atsakymus į šį klausimą, išskiriamos tokios Šiaulių rajono vaikų Šiaulių miesto mokyklų pasirinkimo priežastys: tam tikrose Šiaulių rajono savivaldybės teritorijose gyvenantiems vaikams patogiausia rinktis Šiaulių miesto gimnazijas ar vidurines mokyklas, vaikus į miestą nuveža ir parveža ten dirbantys tėvai, mokyklas rekomenduoja draugai, vyresnieji broliai ir seserys, vaikai nenori mokytis mažuose miestuose ar miesteliuose, miesto mokyklose didesnis popamokinės veiklos pasirinkimas, mieste galima geriau pasirengti būsimoms studijoms dėl siūlomų tarptautinio bakalaureato ar kitų programų, vaikai, rinkdamiesi mokymąsi ne vietos mokykloje, o mieste, stengiasi pabėgti nuo perdėtos tėvų priežiūros, tikėtina, kad dalis vaikų galėjo pereiti į Šiaulių miesto mokyklas dėl reorganizuojamų mokyklų rajono savivaldybėje.

Siekiant iširti, kokiais atvejais mokiniai gali nepasiekti artimiausios mokyklos, ekspertams užduodamas klausimas:

6. *Ar atsitinka taip, kad vaikai nebūna pavėžėjami į artimiausią bendrojo lavinimo mokyklą? Dėl kokių priežasčių? Kaip ši problema sprendžiama?*

Vaikų pavėžėjimo problemos Šiaulių rajono savivaldybėje nėra, visi vaikai, gyvenantys toliau kaip 3 km nuo artimiausios mokyklos, mokykliniais ar maršrutiniais autobusais yra ir nuvežami į ugdymo įstaigą, ir parvežami namo.

2EK teigia, kad vaikai visada yra pavėžėjami į mokyklą, nebent oro sąlygos būna nepalankios, pavyzdžiui, plikledis, pūgos, bet seniūnija ar ūkininkai pasirūpina ir kelių būkle. „Kad visiškai mokiniai nebūtų pavėžėjami į mokyklas – taip nebūna.“ 1EK patvirtina, kad, peržiūrėjus registrą, nerandama nė vieno nepavėžėjamo mokinio. „Paprasčiausiai buvo klaidingai suvesta informacija. Atveža su autobusiukais, bet vyresniems yra suteikta teisė važinėti maršrutiniais autobusais.“ Tai nebuvo pažymėta registre, todėl Švietimo ir mokslo ministeriją pasiekė neteisingi duomenys. Be to, rajono mokyklų mokinių pavėžėjimo poreikiai prireikus tenkinami naudojant rezervinį autobusą. 6EK priduria, kad pagal Švietimo įstatymą į mokyklas yra pavėžėjami tik toliau kaip 3 km nuo artimiausios mokyklos gyvenantys vaikai, taigi atsitinka taip, kad vaikai, gyvenantys vienkiemiuose, t. y. tie mokiniai, kurių mokyklos yra arčiau nei 3 km nuo namų, ugdymo įstaigas pasiekia pėsčiomis.

Taigi Šiaulių rajono savivaldybėje, ekspertų teigimu, yra užtikrinamas visų mokinių iki artimiausios bendrojo lavinimo mokyklos pavėžėjimas, o susidūrus su tokiomis problemomis kaip vairuotojo liga ar autobuso gedimas, mokykloms skiriamas Šiaulių rajono savivaldybės Švietimo paslaugų centro rezervinis autobusas ir vairuotojas, blogų oro sąlygų pasekmes keliuose tvarko seniūnijos ir vietos bendruomenės bei verslininkai.

Siekiant išsiaiškinti, ar Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklos konkuruoja dėl mokinių, ekspertų buvo klausiama:

7. Ar egzistuoja bendrojo lavinimo mokyklų konkurencija dėl mokinių? Kaip tai pasireiškia? Kas tai lemia?

Visų ekspertų nuomonė vienareikšmiška – rajono bendrojo lavinimo mokyklų konkurencija dėl mokinių egzistuoja.

1EK pateikia pavyzdį: Kuršėnų mieste vaikai renkasi tas mokyklas, kurios yra sudariusios sutartis su gimnazija: „yra baimių iš senų laikų, kad einant į gimnaziją reiks laikyti egzaminus.“ Kaip tokios nuostatos pasekmė, tarp mokinių vyrauja pagrindinių mokyklų, bendradarbiaujančių su L. Ivinskio gimnazija, prioritetas pasirinkimas. Konkurencija pasireiškia ir kaime, kai iš dešimtmečių pagrindinių mokyklų vaikai į vidurinį lavinimą teikiančias mokyklas išeina baigę 8-tą klasę. Savivaldybei tai nėra naudinga – reikia kad ir vieną vaiką iš tolesnio kaimo vežti į gimnaziją, darant kelių kilometrų lankstą dažnai pailgėja tuo pačiu autobusu vežamų mokinių kelionės laikas, kuris nebeatitinka Švietimo strategijoje iškeltų tikslų: iki pagrindinį ugdymą teikiančios mokyklos kelionė turi trukti ne ilgiau kaip pusvalandį, o iki vidurinį ugdymą teikiančios mokyklos – ne ilgiau kaip valandą, pavyzdžiui, besimokančius Gruzdžių gimnazijoje vaikus anksčiau iš Šakynos mokyklinis

autobusas paimdavo 7.10 val., o dabar, norint pavėžėti ir Žarėnuose gyvenančius mokinius, Šakynoje autobusas vaikus pasiima 6.50 val. Mokiniai Gruzdžių gimnazijoje mokosi tiek pagal pagrindinio, tiek pagal vidurinio ugdymosi programas, pamokų pradžia gimnazijoje – 8 val. Be to, mokyklos keitimą lemia vyresnių draugų nuomonė ir patirtis, o konkurencijos pasireiškimas akivaizdus kiekvieną rudenį. Pasak 2EK, „ateini po vasaros ir sužinai, kad vaikas jau išėjęs į kitą mokyklą.“ 4EK tikina, kad konkurencija ypač pasireiškia Kuršėnuose: „mokinių tėvai pirmiausiai renkasi mokytoją (pagal rekomendacijas, išgirdę geresnius atsiliepimus ir t. t.), po to pagal geografinę mokyklos padėtį, paskui pagal bendrą mokyklos vertinimą visuomenėje.“ Nors 3EK konkurencijos dėl vaikų nejaučia, bet neatmeta jos egzistavimo tarp kitų rajono mokyklų. 3EK nuomone, „Kuršėnuose iki išgryninimo mokyklos galėjo konkuruoti, bet dabar jau ne.“ Maža to, 6EK sako, kad konkurenciją lemia „krepšeliai, einantys paskui vaiką.“ 5EK pastebi, kad rajono mokyklos siekia, jog ugdymo rezultatai būtų kuo aukštesni, ir vėliau stengiasi juos paviešinti, pavyzdžiui, spaudoje. Mokyklų vadovai didelį dėmesį skiria tam, kad ugdymo įstaigose dirbtų kompetentingi mokytojai, kurie reprezentuotų mokyklą, nes „visi vaikai nori mokytis populiariose, žinomose mokyklose.“

Atlikus ekspertų apklausą pasitvirtino teiginys, kad Šiaulių rajono mokyklose konkurencija dėl mokinių egzistuoja. Visos mokyklos stengiasi didinti savo populiarumą, viešindamos mokyklos privalumus įvairiomis masinės informacijos priemonėmis, tačiau nesažiningos konkurencijos nėra.

Tyrimo išvados. Atlikus tyrimą ir išanalizavus ekspertų nuomones galima daryti išvadas, kad:

1. Šiaulių rajono savivaldybė laikosi nuostatos, jog bendrojo lavinimo mokyklų tinklas susitvarkys savaime. Mokinių skaičius ir mokyklų teikiama ugdymo kokybė yra pagrindiniai veiksniai, į kuriuos atsižvelgiama mokyklas likviduojant ar reorganizuojant.
2. Tikslingas kaimo bendruomenės bendradarbiavimas ir nuolatinis komunikavimas leidžia lengviau spręsti mokinių ugdymo problemas ir dėl to didinti mokymosi motyvaciją.
3. Didesnės mokyklos garantuoja kokybiškesnes ugdymo(si) paslaugas, nes turi modernesnę mokymosi bazę.
4. Pagrindiniai bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo tikslai: sutaupyti lėšų, gerinti mokymosi kokybę ir suteikti švietimo paslaugų įvairovę.
5. Mokyklų bendruomenės prieštaraudamos mokyklų reorganizavimui siekia asmeninių interesų: mokytojai – išlaikyti darbo vietas, tėvai – neleisti vaikų toli nuo gyvenamosios vietos, kad būtų užtikrintas jų vaikų saugumas ir kontrolė, mokiniai – mokytis kuo arčiau namų, kad nepailgėtų jų diena poilsio sąskaita (kai reikia anksčiau keltis ryte, kad suspėtų į autobusą, vežantį į mokyklą, ir grįžti namo tada, kai tai yra numatyta pagal grafiką).
6. Optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, atsiranda mokinių priklausomybė nuo transporto, dėl to vaikai negali lankyti norimų būrelių arba turi laukti ilgiau, kol bus parvežti namo.

7. Didelis atstumas iki artimiausios mokyklos ir sunki adaptacija naujose didesnėse mokyklose mažina mokymosi motyvaciją, dėl to dalis vaikų iškrenta iš švietimo sistemos baigę privalomą, t. y. pagrindinę, ugdymo pakopą.
8. Nors Šiaulių rajono savivaldybei kiekvienais metais vis sunkiau išlaikyti mokyklas dėl mokinių skaičiaus mažėjimo, kylančių komunalinių paslaugų kainų ir kitų priežasčių, iki 2011 m. Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkymui ekonominis sunkmetis reikšmės neturėjo.
9. Šiaulių rajono savivaldybė tam tikrose rajono administracinėse teritorijose dėl mažo mokinių skaičiaus negalėdama steigti gimnazijų, bendrojo lavinimo mokyklų tinklą išdėliojo taip, kad tų teritorijų vaikai turėtų galimybę pereiti į Šiaulių miesto mokyklas.
10. Optimizavimas skatina dalies motyvuoto jaunimo vidaus emigraciją ir žlugdo kaimus, nes pabaigę pagrindines mokyklas ir siekdami geriau pasiruošti būsimoms studijoms, mokiniai pasirenka Šiaulių miesto ugdymo institucijas.
11. Užtikrinant atokesnių kaimų ar miestelių vaikų pasirinkimą mokytis rajono gimnazijose, kitu tuo pačiu autobusu pavėžėjamų mokinių kelionė užtrunka ilgiau nei numatyta LR švietimo įstatyme.
12. Bendrojo lavinimo mokyklų konkurencija dėl mokinių pasireiškia mokyklų varžymusi dėl geresnių rezultatų, kompetentingų pedagogų ir modernios mokymosi bazės reprezentavimu viešojoje erdvėje.

Išanalizavus bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimą galima teigti, kad ekspertų pateikti atsakymai tik iš dalies patvirtina darbe iškeltą hipotezę. Švietimo ir mokslo ministerija bei Šiaulių rajono savivaldybė, optimizuodamos bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, viena vertus, siekia kiekvienam mokiniui garantuoti kokybišką ir prieinamą išsilavinimą, dėl to yra didinama bendrojo lavinimo mokyklų paslaugų įvairovė ir ugdymo kokybė, gerinamos mokinių ugdymo(si) sąlygos, mokyklos aprūpinamos modernia materialine baze bei individualizuojamas ir diferencijuojamas ugdymas aukštesnėse klasėse, kita vertus, reorganizuodamos ir likviduodamos bendrojo lavinimo mokyklas, jos neužtikrina kiekvienam mokiniui prieinamo išsilavinimo vietos lygmeniu ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl dalis mokinių neketina tęsti mokymosi kitose bendrojo lavinimo mokyklose, nes adaptacija naujoje mokykloje ir padidėjęs atstumas iki naujos mokyklos mažina mokinių motyvaciją mokytis. Be to, priklausomybė nuo pavėžėjimo mažina švietimo paslaugų pasirinkimo galimybę, dėl to išryškėja kaimo ir miesto vaikų švietimo prieinamumo kokybiniai skirtumai.

IŠVADOS

Magistro darbe, konceptualizavus švietimo prieinamumo sampratą ir identifikuojant esminius kriterijus švietimo prieinamumui tirti bei išanalizavus ES švietimo prieinamumo politikos esmines gaires ir švietimo prieinamumo politikos formavimą ir įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje bei ištyrus bendrojo lavinimo mokyklų tinklo reorganizavimą ir optimizavimą Šiaulių rajone vietos ir savivaldybės lygmeniu, pateikiamos šios išvados:

1. Švietimo prieinamumas yra apibrėžiamas kaip objektyvių ir subjektyvių sąlygų visuma, garantuojanti efektyvų asmens mokymąsi. Remiantis mokslininkų tyrinėjimais (R. Laužacko, V. Tūtlio), Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo prieinamumą galima tirti per mokyklų reorganizavimą ir optimizavimą, identifikuojant švietimo prieinamumo objektyvių ir subjektyvių sąlygų esminius kriterijus. Objektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga, optimizuojant mokyklų tinklą, yra įgyvendinama realizuojant: 1) teisinį kriterijų, kuris apima įvairius mokymosi prieinamumą reglamentuojančius įstatymus ir teisės aktus (2002–2011 m. mokyklų tinklą ir mokyklų reorganizavimą, likvidavimą, steigimą reglamentuojantys teisės aktai ir dokumentai, 2010 m. LR švietimo įstatymas, 2004 m. mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos savivaldybėms, 2005 m. savivaldybių bendrieji mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. planai ir kt.), taip pat ir neformalųjį teisės kriterijų, t. y. žmogaus teises į mokymąsi; 2) finansinį kriterijų, kai likviduotų ir reorganizuotų mokyklų lėšos yra skiriamos kitų mokyklų mokymosi bazei gerinti; 3) mokyklų struktūros pakeitimo kriterijų, kai bendrojo lavinimo mokykla yra reorganizuojama į pradinę, pagrindinę mokyklą ir gimnaziją; 4) geografinį-regioninį kriterijų, kai siekiama, kad pradinė mokykla būtų kuo arčiau vaiko namų, reorganizuotų ir likviduotų mokyklų mokiniams, gyvenantiems toliau nei 3 km nuo kitos artimiausios mokyklos, būtų garantuojamas pavėžėjimas: pagrindinės mokyklos mokiniai turi pasiekti ne ilgiau nei per pusvalandį, o vidurines ir gimnazijas – ne ilgiau nei per valandą; 5) informacinį prieinamumo kriterijų, kai mokiniams ir jų tėvams suteikiama visapusiška informacija apie galimybes rinktis įvairias bendrojo lavinimo mokyklas vietos ir rajono lygmeniu; 6) mokymo turinio aktualumo kriterijų, kai ugdymas yra labiau diferencijuojamas ir individualizuojamas atsižvelgiant į mokinio poreikius; 7) perimamumo kriterijų, kai mokiniams sudaromos tęstinės mokymosi sąlygos, t. y. įgyti pradinį, pagrindinį ir gimnazijos išsilavinimą; 8) atskirties grupių kriterijų, kai reorganizuojant bendrojo lavinimo mokyklas garantuojama mokymosi prieinamumo galimybė ir socialinės atskirties grupėms. Subjektyvioji švietimo prieinamumo sąlyga yra įgyvendinama per psichologinių arba motyvacinių ir socialinių arba pradinių gebėjimų ugdymą, kuris sąlygoja tolesnį mokymą(si) ir tobulėjimą.

2. Išnagrinėjus Europos Sąjungos pagrindinius dokumentus (Lisabonos strategiją, Kopenhagos deklaraciją ir Bolonijos procesą) galima teigti, kad prioritetai skiriami subjektyviajai švietimo

prieinamumo sąlygai, t. y.: 1) mokymosi galimybių sudarymui įvairaus amžiaus tikslinėms žmonių grupėms; 2) mokymosi sąlygų visą gyvenimą sudarymui; 3) mokymosi motyvacijos skatinimui; 4) demokratiškesnės ir priimtinesnės mokiniui švietimo ir mokymo sistemos kūrimui; 5) aktyvaus pilietiškumo ugdymui, lygių švietimo galimybių ir socialinės sanglaudos rėmimui; ir 6) novatoriškumo, kūrybiškumo ir verslumo skatinimui. Išnagrinėjus Lietuvos Respublikos švietimo prieinamumo dokumentus galima teigti, kad prioritetai skiriami objektyviajai švietimo prieinamumo sąlygai, t. y.: 1) struktūriniais švietimo įstaigų pokyčiams daryti; 2) švietimo įstaigų įvairovei užtikrinti; 3) gimnazijų tinklui plėtoti; 4) optimalaus švietimo paslaugų tinklui kurti; 5) mokyklų pasiekiamumui užtikrinti; 6) lėšoms švietimo sektoriuje taupyti; 7) vidurinio ugdymo programoms individualizuoti ir diferencijuoti; 8) bendrojo lavinimo mokyklų tinklo reorganizavimui ir optimizavimui vykdyti, kurį lemia tokie veiksniai kaip: 1) antra pamaina mokyklose; 2) neužpildytos mokyklos; 3) lėšų stygius; 4) mažėjantis vaikų gimstamumas; 5) vidaus ir tarptautinė migracija; 6) prasta mokyklų materialinė bazė; 7) palyginti didelis mokyklos nelankančių vaikų iki 16 m. skaičius (2009 m. – 15924); 8) nauji ugdymo kokybės reikalavimai; 9) skirtinga kaimo ir miesto vaikų ugdymo kokybė.

3. Dėl mažo gimstamumo, vidaus ir tarptautinės migracijos ir netolygaus mokinių srautų pasiskirstymo bendrojo lavinimo mokyklose, Šiaulių rajono savivaldybei iškilo objektyvi būtinybė pertvarkyti mokyklų tinklą: 1) trys vidurinės mokyklos (Kuršėnų L. Ivinskio, Meškuičių ir Gruzdžių A. Griciaus) reorganizuotos į gimnazijas (Kuršėnų L. Ivinskio, Meškuičių ir Gruzdžių); 2) likviduoti septyni artimiausių mokyklų skyriai: Gergždelių, Jonelaičių, Pakumulšių, Piktuižių, Romučių, Smilgių ir Žadžiūnų; 3) likviduotos dvi pagrindinės mokyklos: Varputėnų ir Bridų; 4) trys vidurinės mokyklos reorganizuotos į pagrindines (Kuršėnų Daugėlių, Kuršėnų ir Dirvonėnų); 5) Kurtuvėnų pagrindinė mokykla reorganizuota į pradinę; 6) Micaičių pradinė mokykla pervadinta mokykla-darželiu. Kaip to pasekmė šiuo metu Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklą sudaro 25 bendrojo lavinimo mokyklos: 2 pradinės, 17 pagrindinių, 3 vidurinės mokyklos (mokyklų reorganizavimas turi baigtis 2015 m.) ir 3 gimnazijos.

4. Optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą Šiaulių rajone 2003–2011 m. susidurta su šiomis problemomis: neužtikrintu mokinių pavėžėjimu (iki 2007 m.), bendruomenių pasipriešinimu bendrojo lavinimo mokyklų reorganizavimui ir likvidavimui, nesąžininga mokyklų konkurencija dėl mokinių. Vykdamas mokyklų pertvarką Šiaulių rajone 1998–2011 m. buvo realizuoti šie siekiniai: 1) nebeliko antroje pamainoje besimokančių mokinių; 2) neliko jungtinių klasių pagrindinėse mokyklose; 3) sumažėjo neužpildytų mokyklų; 4) 55 proc. pagrindinio ugdymo klasių mokinių mokosi pagrindinėse mokyklose, o kita dalis – vidurinėse mokyklose ir gimnazijose; 5) 64 proc. vidurinio ugdymo (11–12 vidurinės mokyklos arba III–IV gimnazijos) klasių mokinių mokosi gimnazijose, kita dalis – vidurinėse mokyklose; 6) vidurinio ugdymo, t. y. 11–12 vidurinės mokyklos arba III–IV

gimnazijos klasių, mokiniams buvo garantuota švietimo paslaugų įvairovė; 7) visi likviduotų ir reorganizuotų mokyklų mokiniai pavėžėjami į kitą artimiausią mokyklą. Tačiau, nepaisant mokyklų tinklo optimizavimo, Šiaulių rajono savivaldybei iškilo naujų problemų: 1) mažėja mokinių, tenkančių vienam mokytojui, skaičius; 2) mažėja klasių komplektų skaičius; 3) 7 proc. mokinių, pabaigę pagrindinę mokyklą, mokymosi netęsia nei vidurinėse mokyklose ar gimnazijose, nei profesinėse mokyklose.

5. Remiantis ekspertų interviu galima išskirti šiuos Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo teigiamus aspektus: 1) lyginant su mažomis kaimo mokyklomis, reorganizuotos, daug mokinių turinčios mokyklos turi geresnę ir modernesnę materialinę mokymo(si) bazę, jose dirba visų specialybių mokytojai; 2) likviduojant mažai vaikų turinčias ir ugdymo kokybės neužtikrinančias kaimo mokyklas, sutaupoma lėšų, kurios skiriamos kitų mokyklų mokymo bazėms modernizuoti; 3) daug mokinių turinčioje mokykloje užtikrinama mokymosi paslaugų įvairovė; 4) reorganizuotose mokyklose kaimų ir miestų vaikai mokosi tomis pačiomis sąlygomis; 5) įgyvendinant pavėžėjimą, visiems mokiniams sudarytos sąlygos pasiekti pradinės, pagrindinės mokyklas ir gimnazijas. Remiantis ekspertų interviu galima išskirti šiuos Šiaulių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo neigiamus aspektus: 1) kaimo teritorijose, optimizuojant bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, mokiniai tampa ne tik priklausomi nuo pavėžėjimo, dėl ko mažėja švietimo paslaugų pasirinkimo galimybės, t. y. mokiniai negali lankyti norimų būrelių, bet ir atsiranda problemų dėl pavėžėjimo – mokiniams tenka anksčiau keltis, po pamokų laukti autobuso, vėliau grįžti į namus, todėl mokinių kelionė į mokyklą užtrunka ilgiau nei tai numatyta LR švietimo įstatyme, dėl to miesto ir kaimo vaikams garantuojamos nevienodos švietimo prieinamumo sąlygos. Be to, tėvai mažiau kontroliuoja vaiką ir ne taip efektyviai sprendžia jo ugdymosi problemas; 2) dėl adaptacijos problemų naujose mokyklose ir atstumo iki mokyklos dalis mokinių po pagrindinių mokyklų niekur nebesimoko; 3) Šiaulių rajono savivaldybė negarantuoja rajono mokiniams rajono gimnazijų pasiekiamumo: Ginkūnų, Kairių, Bubių, Voveriškių, Aukštelkės pagrindinių mokyklų mokiniams Šiaulių miesto savivaldybės gimnazijos yra artimesnės nuotolio aspektu nei Šiaulių rajono gimnazijos; 4) likvidavus mokyklą ir perdavus pastatą bendruomenei, Savivaldybė lieka atsakinga už jo išlaikymą, todėl nėra sutaupoma pakankamai lėšų kitų mokyklų materialinei bazei gerinti; 5) pirmiausia, sprendžiant struktūrinius ir finansinius mokyklų klausimus, nukenčia socialinės atskirties grupių švietimo problemų sprendimas.

6. Magistro darbe iškelta hipotezė tik iš dalies pasitvirtino. Galima teigti, kad švietimo ir mokslo ministerija bei Šiaulių rajono savivaldybė, optimizuodamos bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, viena vertus, siekia kiekvienam mokiniui garantuoti kokybišką ir prieinamą išsilavinimą, dėl to yra didinama bendrojo lavinimo mokyklų paslaugų įvairovė ir ugdymo kokybė, gerinamos mokinių ugdymo(si) sąlygos, mokyklos aprūpinamos modernia materialine baze bei individualizuojamas ir

diferencijuojamas ugdymas aukštesnėse klasėse, kita vertus, reorganizuodamos ir likviduodamos bendrojo lavinimo mokyklas, jos neužtikrina kiekvienam mokiniui prieinamo išsilavinimo vietos lygmeniu ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl dalis mokinių neketina tęsti mokymosi kitose bendrojo lavinimo mokyklose, nes adaptacija naujoje mokykloje ir padidėjęs atstumas iki naujos mokyklos mažina mokinių motyvaciją mokytis. Be to, priklausomybė nuo pavėžėjimo mažina švietimo paslaugų pasirinkimo galimybę, dėl to išryškėja kaimo ir miesto vaikų švietimo prieinamumo kokybiniai skirtumai.

REKOMENDACIJOS

Remiantis ekspertų nuomone, rekomenduojama Šiaulių rajono savivaldybei:

1. Reorganizuojant bendrojo lavinimo mokyklas, Savivaldybės tarnautojai ir politikai turėtų aktyviai bendradarbiauti su mokyklų bendruomenėmis, t. y. vietos lygmeniu organizuoti susitikimus su bendruomene ne tik mokyklų reorganizavimo ar likvidavimo, bet ir įvairiais švietimo paslaugų teikimo klausimais, viešinti siūlymus ir nutarimus žiniasklaidoje.
2. Inicijuoti naujus sociologinius tyrimus, siekiant išsiaiškinti ne tik mokyklų tinklo reorganizavimo ir optimizavimo pasekmes mokymosi prieinamumui ir kokybei, bet ir tėvų, mokinių švietimo poreikius ir lūkesčius, kad visiems būtų aišku, kokių artimiausių darbų reikėtų imtis norint garantuoti mokiniui ir objektyvių, ir subjektyvių švietimo sąlygų prieinamumą. Pavyzdžiui, galima būtų apklausti, kaip mokiniai ir jų tėvai vertina bendrabučių prie gimnazijų steigimą kaip alternatyvą pavėžėjimui? Galbūt tai išspręstų kelionės iki artimiausios mokyklos trukmės problemas ir teigiamai veiktų mokinių tolesnio mokymosi motyvaciją.

Remiantis ekspertų nuomone, rekomenduojama mokyklų direktoriams:

1. Vaikai, ypač jauniausio amžiaus, kurie turi laukti į namus juos parvežančio autobuso, turėtų būti užimti papildoma, pavyzdžiui, namų darbų ruošos ar užklasine veikla, ir prižiūrimi pedagogų.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

ES dokumentai

1. Bolonijos procesas, <http://www.smm.lt/t_bendradarbiavimas/bolonijos_p.htm> [žiūrėta 2010-05-20].
2. Education and Training 2010 the Success of the Lisbon Strategy Hinges on Urgent Reforms, Brussels, 3 March 2004, <<http://register.consilium.europa.eu/pdf/en/04/st06/st06905.en04.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05].
3. European Commission, Education & Training, School education: equipping a new generation, <http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc64_en.htm> [žiūrėta 2010-05-22].
4. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas dėl Europos kūrybiškumo ir novatoriškumo metų, 2008-12-24, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:348:0115:0117:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].
5. Key Message to the Spring European Council in the Field of Education and Training, Brussels, 2009-02-16, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/educ/106081.pdf> [žiūrėta 2011-10-05].
6. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui „Atnaujintas Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginis pagrindas“, Briuselis, 2008-12-16, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0865:FIN:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].
7. Komisijos komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos Ekonomikos ir Socialinių Reikalų Komitetui ir Regionų Komitetui, „Judus jaunimas“ – iniciatyva išlaisvinti jaunimo potencialą, kad Europos Sąjungos augimas būtų pažangus, tvarus ir integracinis, Briuselis, 2010-09-15, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0477:FIN:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].
8. Komisijos tarnybų darbinis dokumentas, XXI a. Mokyklos, Briuselis, 2007-07-11, <http://ec.europa.eu/education/school21/consultdoc_lt.pdf> [žiūrėta 2011-10-05].
9. Konsultacijos dėl būsimosios 2020 m. Europos Sąjungos strategijos, Briuselis, 2009, <http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/eu2020/docs/com_2009_647_lt.pdf> [žiūrėta

- 2011-01-03].
10. Kopenhagos deklaracija, 1999,
<http://www.lbd.lt/dokumentai/KOPENHAGOS_deklaracija.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].
 11. Mokymosi visą gyvenimą memorandumas, Briuselis, 2000,
<http://www.lssa.smm.lt/docs/Memorandumas_2001.doc> [žiūrėta 2010-11-10].
 12. *Pagrindiniai ES dokumentai*, <<http://www.lyderiulaikas.smm.lt/lt/index.php/dokumentai/es-dokumentai/pagrindiniai.html>> [žiūrėta 2011-09-16].
 13. Pavasario Europos Vadovų Tarybai skirtos pagrindinės gairės švietimo/ mokymo ir jaunimo srityse, Briuselis, 2008-02-20,
<<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/08/st06/st06445.lt08.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05].
 14. Presidency Conclusions, Lisbon European Council, 23 and 24 March, 2000,
<http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm>
[žiūrėta 2011-08-15].
 15. Report from Education Council to the European Council on the Concrete Future Objectives of Education and Training Systems, Brussels, 14 February 2001,
<http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/future_en.pdf> [žiūrėta 2011-10-05].
 16. Sutartis dėl Konstitucijos Europai, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0041:0054:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-03-14].
 17. Švietimo ir mokymo modernizavimas: gyvybiškai svarbus gerovės ir socialinės sanglaudos Europoje veiksnys, Briuselis, 2006-03-22,
<<http://register.consilium.europa.eu/pdf/lt/06/st07/st07620.lt06.pdf>> [žiūrėta 2011-10-05].
 18. Švietimo ir mokymo modernizavimas: gyvybiškai svarbus gerovės ir socialinės sanglaudos Europoje veiksnys, Briuselis, 2006-04-01, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:079:0001:0019:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].
 19. Tarybos ir Komisijos parengtas darbo programos „Švietimoas ir mokymas 2010“ įgyvendinimo 2008m. pažangos bendros ataskaitos projektas „Mokymasis visą gyvenimą – žinioms, kūrybiškumui ir inovacijoms skatinti“ – Priėmimas, Briuselis, 2008-01-31,
<http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-policy/doc/natreport08/council_lt.pdf> [žiūrėta 2011-10-05].
 20. Tarybos išvados 2009 m. gegužės 12 d. dėl Europos bendradarbiavimo švietimo ir mokymo srityje strateginės programos („ET 2020“), <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:119:0002:0010:LT:PDF>> [žiūrėta

2011-09-16].

21. Tarybos išvados dėl švietimo ir mokymo socialinio aspekto, Briuselis, 2010-05-11, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:135:0002:0007:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].
22. Tarybos išvados dėl švietimo ir mokymo vaidmens įgyvendinant strategiją „Europa 2020“, 2011-03-04, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:070:0001:0003:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].
23. Tarybos rezoliucija dėl vieno iš svarbiausių Lisabonos strategijos aspektų – Švietimo ir mokymo, 2007-12-12, <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:300:0001:0002:LT:PDF>> [žiūrėta 2011-10-05].

Lietuvos Respublikos dokumentai

24. *Bendrajį lavinimą teikiančių švietimo įstaigų tinklo pertvarka*, <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/pertvark.pdf>> [žiūrėta 2010-05-26].
25. *Bendrojo lavinimo mokyklų tinklas*, <<http://www.pedagogika.lt/puslapis/svietimas/tinklas.pdf>> [žiūrėta 2010-05-26].
26. Bendrojo lavinimo švietimo įstaigų tinklo pertvarkymo gairės, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=73294&p_query=Bendrojo%20lavinimo%20F0vietimo%20E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-24].
27. Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijai, 2004, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=235520> [žiūrėta 2011-10-23].
28. Bendrojo lavinimo, specialiojo ugdymo, profesinio mokymo mokyklų, pagalbą mokiniui, mokytojui ir mokyklai teikiančių įstaigų steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir pertvarkymo kriterijų sąrašo pakeitimas, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395464> [žiūrėta 2011-10-23].
29. *Lietuvos mokyklų tinklas: ar užtikrinamos lygios mokymosi galimybės?* 2009, <http://www.sac.smm.lt/images/file/e_biblioteka/sv_prob7_Mokyklų%20tinklas.pdf> [žiūrėta 2011-11-08].
30. Lietuvos Respublikos Konstitucija, <<http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>> [žiūrėta 2011-05-20].

31. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuva. Švietimas regionuose 2009. Švietimo valdymas, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas%20regionuose%202009_web.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].
32. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerijos metinis pranešimas 2010, *Lietuvos švietimas. Tik faktai.*, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Lietuvos%20svietimas%202010.pdf> [žiūrėta 2010-11-10].
33. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos švietimo plėtotės nuostatos. Švietimo gairės. 2003–2012 metai. Projektas. 2003, <<http://www.smm.lt/strategija/docs/svietimo.gaires.pdf>> [žiūrėta 2011-09-16].
34. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras, Vidurinio ugdymo programos aprašas, 2006-06-30, <http://www.smm.lt/ugdymas/bendrasis/kiti.htm#3_1> [žiūrėta 2011-11-23].
35. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2010, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364830> [žiūrėta 2011-05-20].
36. Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364830> [žiūrėta 2011-10-06].
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004–2008 metų programa, 2004, <http://www.lrv.lt/bylos/vyriausybes/po_1990_13-programa.pdf> [žiūrėta 2011-10-24].
38. Lietuvos statistikos departamentas, Gyventojų skaičius, natūrali kaita apskrityse ir savivaldybėse, 2011, <<http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2466>> [žiūrėta 2011-11-23].
39. Lietuvos statistikos departamentas. Lietuvos statistikos metraštis 2009, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/statistika/LSM_2009.pdf> [žiūrėta 2011-11-01].
40. Lietuvos švietimas skaičiais 2011. Bendrasis ugdymas, 2011, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/skaiciai_Bendrasis%20ugdymas%202011.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].
41. Mokyklų tobulinimo programa, 2002, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=167382&p_query=Bendrojo%20lavavimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-23].
42. Mokyklų, vykdančių formaliojo švietimo programas, tinklo kūrimo taisyklės, 2011, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=402875&p_query=&p_tr2=>> [žiūrėta 2011-10-23].
43. Seimo kontrolierių pažymos, Pažyma dėl skundo prieš Šiaulių rajono savivaldybės administraciją, 2011-05-09, <http://www.lrski.lt/index_neig.php?p=0&l=LT&n=62&pazyma=5106> [žiūrėta 2011-11-15].

44. Šiaulių rajono plėtros strateginio plano įgyvendinimo 2006 m. veiksmų planas, 2006, <<http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/382A696D63360BC8C225717700446FC3>> [žiūrėta 2011-11-01].
45. Šiaulių rajono savivaldybės administracijos 2008–2010 metų strateginio veiklos plano vykdymo ataskaita, 2009, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=4214>> [žiūrėta 2011-11-01].
46. Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos 2010–2012 metų bendrasis planas ir Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos veiksmų iki 2012 m. planas, 2010, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=7241>> [žiūrėta 2011-11-22].
47. Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų klasių, grupių ir ugdomų vaikų skaičiaus pokytis 2010-09-01 ir 2011-09-01, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?-481940374>> [žiūrėta 2011-11-23].
48. Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų mokinių skaičius 2011-09-01 duomenimis, 2011, <<http://www.siauliai-r.sav.lt/index.php?-481940374>> [žiūrėta 2011-11-23].
49. Šiaulių rajono savivaldybės mokyklų tinklo pertvarkos iki 2012 m. bendrasis planas, 2005, <[http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/\\$FILE/T_181_priedas.pdf](http://195.182.85.231:8888/DoRePlus/DoReSi.nsf/0/c2c32866ec32b010c2257037003c43d5/$FILE/T_181_priedas.pdf)> [2011-10-24].
50. Šiaulių rajono savivaldybės strateginis veiklos planas 2010–2012 m., 2009, <<http://195.182.85.235/aktai/Default.aspx?Id=3&DocId=6169>> [žiūrėta 2011-11-01].
51. Švietimas regionuose 2011, 2011, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/Svietimas_regionuose_2011_web.pdf> [žiūrėta 2011-11-15].
52. Švietimo ir mokymo sistemos modernizavimas siekiant bendrų ES 2010 metams užsibrėžtų tikslų: Pasirengimas bendrai Europos Komisijos/ Tarybos 2006 metų ataskaitai, <http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/apzvalgos/EC_LLL_report_final_lietkalba_red.pdf> [žiūrėta 2010-12-01].
53. Švietimo ir mokslo ministerija, *Mokyklų tinklo pertvarkos metodinės rekomendacijos*, Vilnius:Homo Liberal, 2004.
54. Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatai, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=81854> [žiūrėta 2011-10-23].
55. Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatų dalinis pakeitimas, 1999, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=85790> [žiūrėta 2011-10-23].
56. Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatų papildymas, 2000, <http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=98933> [žiūrėta 2011-10-23].

57. Švietimo įstaigų steigimo, reorganizavimo ir likvidavimo nuostatų pakeitimas, 2002, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=172832> [žiūrėta 2011-10-23].
58. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatos, 2003, <<http://www.smm.lt/ti/docs/strategija2003-12.doc>> [žiūrėta 2010-11-10].
59. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2005, <http://www.smm.lt/teisine_baze/docs/nutarimai/2005-01-24-82.htm> [žiūrėta 2010-11-10].
60. Valstybinės švietimo strategijos 2003–2012 metų nuostatų įgyvendinimo programa, 2010, <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=364080&p_query=Bendrojo%20lavavimo%20%F0vietimo%20%E1staig%F8%20tinklas&p_tr2=2> [žiūrėta 2011-10-23].
61. Valstybinio audito ataskaita. Bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarka. Švietimo ir mokslo ministerija. Vilnius, 2006.

Straipsniai periodiniuose leidiniuose

62. Brikas, A. Bendruomenė bando apginti savo mokyklą, *Šiaulių kraštas*, 2005 m. birželio 29 d. <<http://www.skrastas.lt/?rub=1143711027&data=2005-06-29>> [žiūrėta 2011-11-19].
63. Brikas, A. Į mokyklas įsisuko pertvarka, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. birželio 20 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2007-06-20>> [žiūrėta 2011-11-19].
64. Brikas, A. Mokyklos bendruomenė dar ieško išeities, *Šiaulių kraštas*, 2011 m. kovo 17 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2011-03-17>> [žiūrėta 2011-11-19].
65. Brikas, A. Mokyklose nerimsta pertvarkos vėjai, *Šiaulių kraštas*, 2009 m. kovo 27 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2009-03-27>> [žiūrėta 2011-11-19].
66. Brikas, A. Pedagogai ministrui turėjo daug klausimų, *Šiaulių kraštas*, 2010 m. gegužės 4 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2010-05-04>> [žiūrėta 2011-11-19].
67. Brikas, A. Savivaldybės tarybos sprendimas sujudino mokyklą, *Šiaulių kraštas*, 2008 m. gegužės 29 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2008-05-29>> [žiūrėta 2011-11-19].
68. Jonaitienė, A. Nemokama kelionė į mokyklą stringa pažaduose, *Šiaulių kraštas*, 2003 m. vasario 15 d., <<http://www.skrastas.lt/?rub=1143711027&data=2003-02-15>> [žiūrėta 2011-11-19].
69. Kirnienė, V. Apkartinta rugsėjo 1-oji, *Šiaulių kraštas*, <<http://www.skrastas.lt/?data=2005-09-02>> [žiūrėta 2011-11-19].
70. Stonkienė, S. Ekstremali situacija: vaikai nepasiekia mokyklos dėl gendančių fiatų, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. balandžio 17 d. <<http://www.skrastas.lt/?data=2007-04-17>> [žiūrėta 2011-11-19].
71. Stonkienė, S. Netekę mokyklos, nesulauks ir autobuso, *Šiaulių kraštas*, 2008 m. rugsėjo 3 d.

<<http://www.skrastas.lt/?data=2008-09-03>> [žiūrėta 2011-11-19].

72. Stonkienė, S. Vaikai gali likti atkirsti nuo mokyklos, *Šiaulių kraštas*, 2007 m. lapkričio 13 d.
<<http://www.skrastas.lt/?data=2007-11-13>> [žiūrėta 2011-11-19]

Tyrinėjimai

73. Ališauskas, R. Lietuvos švietimas: sėkmės įrodymų paieškos, *Pedagogika*, 2009, 95, p. 13–23.
74. Bruzgelevičienė, D. *Darnaūs vystymosi švietimo ir Lietuvos švietimo reformos idėjų sąsajos*, 2006, <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2006/84/bruzgelev7-14.pdf>> [žiūrėta 2011-02-11].
75. Bruzgelevičienė, R. *Nacionalinės monitoringo sistemos švietimo kokybės rodiklių poreikio tyrimas*, 2001, <www.pedagogika.lt/puslapis/naujienos/poreikiu%20analize.doc> [žiūrėta 2011-09-16].
76. Dzemyda, I. Aukštojo mokslo vaidmuo regionų plėtroje: mokslinių tyrimų ir inovacijų politikos įtaka regionų ekonomikai, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 2009, nr. 2 (15), p. 47–56.
77. Fullan, M. *The New Meaning of Educational Change*. New York: Teachers College Press, 2001.
78. Jackūnas, Ž. *Lietuvos švietimo kaitos linkmės*. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006.
79. Jovaiša, L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2007.
80. Kamantauskienė, L. *Perimamumo principo realizavimas aukštajame moksle*, 2008, <<http://tools.laba.lt/marc/fulltext.php?lib=ETD01&sys=000002785>> [žiūrėta 2010-12-17].
81. Kibickienė, I., Tureikytė, D. Mokyklos nelankymo priežastys, mastai ir pasekmių įžvalgos. *Šiuolaikinės mokyklos realijos: sociologinės įžvalgos. Jaunųjų mokslininkų darbai (II)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 6-99.
82. Laužackas, R. *Profesinio rengimo metodologija: monografija*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.
83. Laužackas, R. *Profesinio rengimo terminų aiškinamasis žodynas*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.
84. Laužackas, R., Tūtlys, V. ir kt. Suaugusiųjų mokymosi prieinamumo modeliavimas: subjektyvieji ir objektyvieji veiksniai. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*, 2003, 6, p. 20–37.

85. Lukoševičiūtė Mašalienė, L. *Švietimo reformos eiga ir jos tobulinimas bendrojo lavinimo mokyklose: mokytojų požiūriu*, <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070816_172752-20246/DS.005.0.02.ETD> [žiūrėta 2010-12-17].
86. Minkuvienė, L., Tamošiūnas, T., Lietuvos ir Šiaulių miesto bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkos aktualijos, 2005, <<http://www.biblioteka.vpu.lt/pedagogika/PDF/2005/79/minkuviene-tamosiunas.pdf>> [žiūrėta 2011-10-23].
87. Žalimienė, L, Lazutka, R. ir kt. *Socialinis teisingumas švietime: teorinė samprata ir praktinis vertinimas*. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2011.
88. Želvys, R., Būdienė, V., Zabulionis, A. *Švietimo politika ir monitoringas*. Vilnius: Garnelis, 2003.
89. Želvytė, V. *Telšių rajono bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimas*. Magistro darbas, Šiauliai, 2008.
90. Wallace, M., Pocklington, K. *Managing Complex Educational Change – large-scale reorganisation of schools*, London: Routledge Falmer, 2002.

SANTRAUKA

Švietimo prieinamumas pasidarė aktualus Europos Sąjungoje pastaraisiais dešimtmečiais, kai buvo atkreiptas dėmesys į jo neatsiejamą įtaką formuojant šalių socialinę, kultūrinę, ekonominę, ekologinę ir politinę padėtį. Švietimo prieinamumas stiprina kiekvienos šalies ar jos regiono intelektualinį potencialą ir skatina įsilieti į ekonominio konkurencingumo erdvę ne tik Europos valstybių kontekste, bet ir tarptautiniuose forumuose. Ši dešimtmetį visos Europos Sąjungos narės, skatindamos užimtumo didinimą ir nedarbo mažinimą, pradėjo vykdyti švietimo valdymo decentralizavimą. Lietuvos Respublikoje, remiantis subsidiarumo principu, diegiama švietimo decentralizacija ir atsakingas valdymas, perskirstytos mokyklų, savivaldybių ir valstybės funkcijos, padidinta savivaldybių atsakomybė už švietimo prieinamumą. Prioritetinė Lietuvos Respublikos švietimo pertvarkos kryptis – infrastruktūros tobulinimas, t. y. teikiamų švietimo paslaugų tinklo reorganizavimas ir optimizavimas, kuris leistų padaryti mokymąsi prieinamą.

Magistro darbo tikslas – išnagrinėti Lietuvos Respublikos bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politiką ir ištirti jos įgyvendinimą Šiaulių rajone savivaldybės lygmeniu, nurodant teigiamus ir neigiamus aspektus. Siekiant įgyvendinti tikslą, darbe konceptualizuojama švietimo prieinamumo samprata, apibrėžiami esminiai kriterijai švietimo prieinamumui tirti, analizuojamos Europos Sąjungos švietimo prieinamumo esminės gairės, tiriama bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politikos formavimas ir įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje, bendrojo lavinimo mokyklų reorganizavimas ir optimizavimas Šiaulių rajone savivaldybės lygmeniu, išanalizavus bendrojo lavinimo mokyklų būklės tyrimus ir atlikus pusiau struktūrinį ekspertų interviu, įvertinti Šiaulių rajono savivaldybės bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo teigiami ir neigiami aspektai. Magistro darbe iškelta hipotezė buvo iš dalies patvirtinta. Galima teigti, kad Švietimo ir mokslo ministerija bei Šiaulių rajono savivaldybė, optimizuodamos bendrojo lavinimo mokyklų tinklą, viena vertus, siekia kiekvienam mokiniui garantuoti kokybišką ir prieinamą išsilavinimą, dėl to yra didinama bendrojo lavinimo mokyklų paslaugų įvairovė ir ugdymo kokybė, gerinamos mokinių ugdymo(si) sąlygos, mokyklos aprūpinamos modernia materialine baze bei individualizuojamas ir diferencijuojamas ugdymas aukštesnėse klasėse, kita vertus, reorganizuodamos ir likviduodamos bendrojo lavinimo mokyklas, jos neužtikrina kiekvienam mokiniui prieinamo išsilavinimo vietos lygmeniu ir tai gali būti viena iš priežasčių, kodėl dalis mokinių neketina tęsti mokymosi kitose bendrojo lavinimo mokyklose, nes adaptacija naujoje mokykloje ir padidėjęs atstumas iki naujos mokyklos mažina mokinių motyvaciją mokytis. Be to, priklausomybė nuo pavėžėjimo mažina švietimo paslaugų pasirinkimo galimybę, dėl to išryškėja kaimo ir miesto vaikų švietimo prieinamumo kokybiniai skirtumai.

SUMMARY

Educational accessibility became topical in the European Union in the recent decades when the attention to its influence on the formation of a social, cultural, economic, ecological and political situation was paid. Educational accessibility strengthens intellectual potential of any country or its region and promotes to join the area of economic competitiveness not only in the context of European countries but, also, in the international forums. All the member states of the European Union began to execute the decentralisation of the education management which was influenced by the reason to increase employment. Based on the principle of subsidiarity, decentralisation of education and accountable management have been planted, the functions of schools, municipalities and the state have been re-distributed, accountability of the state municipalities for educational accessibility has been extended in the Republic of Lithuania. The essential direction of the education change in the Republic of Lithuania is the improvement of an infrastructure, i. e. the reorganization and optimization of schools network that would allow making education accessible.

The aim of master's thesis is to analyse the policy of general education accessibility in the Republic of Lithuania and to investigate its implementation in Šiauliai district at the municipal level indicating advantages and disadvantages. In order to achieve this target, the notion of educational accessibility has been conceptualized, essential criteria to analyse the educational accessibility have been defined, the fundamental benchmarks of educational accessibility in the European Union have been analysed as well as the policy-making and implementation of educational accessibility in the Republic of Lithuania and the reorganization and optimization of the comprehensive schools network in Šiauliai district at the level of place and municipality. The hypothesis tested in the master's thesis has been verified partially. It may be proposed that the Ministry of Education and Training and the Municipality of Šiauliai district optimizing comprehensive schools network, on the one hand, seek to guarantee quality and accessibility to education to every schoolchild, therefore, quality of education and diversity of education services are being extended, learning conditions are being improved, schools are being equipped with the modern material base as well as education for the senior schoolchildren is being individualized and differentiated, on the other hand, while eliminating and reorganizing comprehensive schools network they do not ensure accessible learning to every schoolchild on the municipal level and this may be one of the reasons why a proportion of schoolchildren does not intend to continue learning at other comprehensive schools, because adaptation and the prolonged distance to a new school reduce learning motivation. Besides, the dependence on the transportation of pupils reduces possibility to choose education services, therefore, the qualitative differences of educational accessibility between rural and urban children appear.

Gintilaitė, S. Bendrojo lavinimo švietimo prieinamumas Lietuvos Respublikoje: Šiaulių rajono atvejo studija / Viešosios politikos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Audronė Janužytė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2011.

ANOTACIJA

Baigiamajame magistro darbe konceptualizuojama švietimo prieinamumo samprata, apibrėžiami esminiai kriterijai švietimo prieinamumui tirti, išanalizuotos Europos Sąjungos švietimo prieinamumo esminės gairės, ištirti bendrojo lavinimo švietimo prieinamumo politikos formavimas ir įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje, bendrojo lavinimo mokyklų reorganizavimas ir optimizavimas Šiaulių rajone vietos ir savivaldybės lygmeniu.

Prasminiai žodžiai: švietimo politika, švietimo prieinamumas, bendrasis lavinimas, bendrojo lavinimo mokyklų tinklo reorganizavimas ir optimizavimas.

Gintilaitė, S. General Education Accessibility in the Republic of Lithuania: the Case Study of Šiauliai District / Master's Thesis in Public Policy. Supervisor Assoc. Prof. Ph.D. Audronė Janužytė. – Vilnius: Faculty of Politics and Management, Mykolas Romeris University, 2011.

ANNOTATION

In this final master's research paper the concept of educational accessibility has been conceptualized, essential criteria to analyse the educational accessibility have been defined, the fundamental benchmarks of educational accessibility in the European Union have been analysed as well as the policy-making and implementation of educational accessibility in the Republic of Lithuania and the reorganization and optimization of the comprehensive schools network in Šiauliai district at the level of place and municipality.

Key words: education policy, educational accessibility, general education, reorganization and optimization of the comprehensive schools network.

Pirmas priedas. Ekspertų aprašo lentelė

Kodas	Institucija	Pareigos	Darbo patirtis (metais)
1 EK	Šiaulių rajono savivaldybė	Vyriausias specialistas	18 m.
2 EK	Mokykla	Mokytojas	29 m.
3 EK	Mokykla	Direktorius	23 m.
4 EK	Šiaulių rajono savivaldybė	Politikas	4 m.
5 EK	Šiaulių rajono savivaldybė	Politikas	11 m.
6 EK	Šiaulių rajono savivaldybė	Tarnautojas	20 m.

Bendrojo lavinimo švietimo prieinamumas Šiaulių rajone

1. Koks jūsų požiūris į bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimą?
2. Kokie yra bendrojo lavinimo mokyklų tinklo optimizavimo tikslai ir mokyklų bendruomenės (ių) pozicija dėl mokyklų reorganizavimo?
3. Kokiomis priemonėmis galima užtikrinti švietimo prieinamumo principą? Ar optimizuojamas bendrojo lavinimo mokyklų tinklas padės išspręsti švietimo prieinamumo problemas? Kokios jos yra? Kaip padės/ nepadės?
4. Kokią reikšmę bendrojo lavinimo mokyklų tinklo pertvarkai turi ekonominis sunkmetis?
5. Koks yra moksleivių požiūris į rajono savivaldybės gimnazijų pasiūlą? Kodėl dalis rajono vaikų renkasi Šiaulių miesto savivaldybės mokyklas?
6. Ar atsitinka taip, kad vaikai nebūna pavėžėjami į artimiausią bendrojo lavinimo mokyklą? Dėl kokių priežasčių? Kaip ši problema sprendžiama?
7. Ar egzistuoja bendrojo lavinimo mokyklų konkurencija dėl mokinių? Kaip tai pasireiškia? Kas tai įtakoja?